T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

NORMATİF GÜÇ AVRUPA BİRLİĞİ SÖYLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İNSAN HAKLARI NORMLARI VE DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali KAYA

Ankara -2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

NORMATİF GÜÇ AVRUPA BİRLİĞİ SÖYLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İNSAN HAKLARI NORMLARI VE DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali KAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Funda KESKİN ATA

Ankara -2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

ALİ KAYA

NORMATİF GÜÇ AVRUPA BİRLİĞİ SÖYLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İNSAN HAKLARI NORMLARI VE DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Funda KESKİN ATA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Funda KESKİN ATA (Danışman)	.....
Doç.Dr. Ayşe Ömür ATMACA	.....
Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU	.....

Tez Sınavı Tarihi: 9.1.2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (21.../..1.../2020).

Ali KAYA

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **v**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **vii**

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**

GİRİŞ **1**

l. BÖLÜM **10**

A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜCÜNÜN SİVİL, YUMUŞAK VE NORMATİF HALİ **10**

1. Avrupa Birliği Bağlamında Sivil ve Yumuşak Güç Kavramları 10

2. Askeri Boyut Yoksunluğu 17

3. Normatif Güç Kavramı Tartışmaları 23

B. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜCÜNÜ OLUŞTURAN NORMATİF DEĞERLER VE İNSAN HAKLARI **29**

1. Avrupa Birliği'nin Normatif Değerleri 29

2. Normatif Değerlerin Üçüncü Birimlere Yaygınlaştırılması Yöntemleri 34

2. BÖLÜM **37**

A. MAASTRİCHT ANTLAŞMASI ÖNCESİ DÖNEM 37

1. Birkelbach Raporu ve Kopenhag Deklarasyonu'nda İnsan Hakları 39

2. 1975-1991 Tarihleri Arasında Yayımlanan Belgeler ve Raporlar Kapsamında Bütünleşmede İnsan Hakları 42

4. Avrupa Tek Senedi ile Getirilen İnsan Haklarına Saygı Şartı 47

B. MAASTRİCHT ANTLAŞMASI'YLA BAŞLAYAN DÖNEM **49**

1. Ekonomik Bütünleşmeden Siyasal Birliğe Doğru: Maastricht Anlaşması ve İnsan Hakları 49

2. Normatif Bir Çıpa Olarak Kopenhag Kriterleri Kapsamında İnsan Hakları 55

3. **Amsterdam Antlaşması: Birliğin İnsan Haklarına Saygı Anlayışından İnsan Hakları Üzerine Kurulması Anlayışına Geçişi** 57

4. **Nice Antlaşması ve Temel Haklar Şartı'nın Oluşumu** 60

C. LİZBON ANTLAŞMASINA GİDEN SÜREÇ VE SONRASI 62

1. **Anayasa Arayışları** 62

2. **Genişlemeden Derinleşmeye: Lizbon Antlaşması'nın İnsan Hakları Bağlamında Getirdiği Yenilikler** 64

3. BÖLÜM .....

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF DIŞ POLİTİKA ARAÇLARI VE UYGULAMALARI 70

A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF DIŞ POLİTİKA ARAÇLARI 73

1. **Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Normatif Dış Politikanın Temelleri** 73

2. **Anlaşmalar ve Kalkınma Yardımları** 80

3. **İnsan Hakları Koşulluluğu** 83

4. **Adaylık Süreci** 90

B. NORMATİF GÜÇ SÖYLEMİ ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ POLİTİKASINDA NORMATİF UYGULAMALAR: TÜRKİYE, AFRİKA VE AKDENİZ ÖRNEKLERİ 90

1. **Adaylık Süreci Bağlamında Türkiye Örneği** 90

2. **Normatif Bir Yanılgı Olarak Kalkınma Yardımları: Afrika Örneği** 99

3. **Akdeniz Bölgesi'ndeki Normatif Politikalar** 103

SONUÇ 106

KAYNAK 110

ÖZET 122

ABSTRACT 123

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABA : Avrupa Birliği Antlaşması

ABAD : Avrupa Birliği Adalet Divanı

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ABİHA : Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma

AAET : Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

ACP : Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri Grubu

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

AGSK : Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği

AGSP : Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AİB : Akdeniz için Birlik

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AKÇT : Avrupa Komür ve Çelik Topluluğu

ASİ : Avrupa Siyasi İş Birliği

AST : Avrupa Savunma Topluluğu

AT : Avrupa Topluluğu

BAB : Batı Avrupa Birliği

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

EDA : Avrupa Savunma Ajansı

EDOP : En Düşük Ortak Payda

FPÖ : Freiheitliche Partei Österreich

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

ODGP : Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

OGSP : Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNHCR : Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği

YAP : Yenilenmiş Akdeniz Politikası

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Nye'ın Güç Tipolojisi 15

Tablo 1.1. Normatif Kuralların AB Antlaşmalarındaki Yeri 29

Şekil 1.2. Koşulluluk Geleneksel Modeli 84

GİRİŞ

İnsan haklarını yaymak ve insan haklarının kurumsallaştırılmasını sağlamak amacıyla çeşitli sözleşmeler, fonlar, projeler ve ajanslar geliştiren Avrupa Birliği (AB) belirli bir insan hakları seti ve yapılanması oluşturmuştur. İnsan haklarının uluslararası toplumdaki "savunucusu" olarak kendini konumlandıran AB, bir yandan kurucu antlaşmalarında, ortak dış ve savunma politikalarında insan hakları boyutuna yer vermeyi ihmal etmezken; diğer taraftan üçüncü birimlerle kurduğu ilişkilerde de bu konunun altını devamlı bir biçimde çizmektedir.

İnsan hakları, 'insan onuruna bağlı olan ve insanın insan olmasından kaynaklanan temel bir haklar bütünü' olarak tanımlanmaktadır. Kavramın önemi de esas olarak bizatihi tanımın kendisinden kaynaklanır; zira, 'insan onuru', yani 'insanın mecazi anlamda çıplak olarak var olma hali' yadsınamazdır. Günümüz uluslararası sisteminde 'demokratik bir anayasal devlet' olarak tanımlanan kamu düzenlerinde insan haklarının tanınması, bu hakların korunması ve/veya belirtilen haklara 'asgari' düzeyde saygı gösterilmesi "demokratik" olabilmenin bir 'ön aşaması' olarak kabul edilmiştir.[1]

İnsan haklarına ulusal sınırları aşkın bir anlamda önem atfedilmeye başlanmasıysa ilk defa Birleşmiş Milletler (BM) nezdindeki girişimlerle olmuştur. 26 Haziran 1945'te San Fransisko'da kabul edilen Birleşmiş Milletler Şartı'nın Giriş kısmında insan haklarına ilişkin olarak şu ifadelere yer verilmiştir;

> "*Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, adaletin korunması ve antlaşmadan doğan yükümlülüklere saygı*

[1] Henry Shue, **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri,** ed. Ionna Kuçuradi**,** Ankara, 2009. s.42.

gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşam koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya ve bu ereklere ulaşmak için: hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği koruma için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya, istekli olarak, bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya karar verdik.[2]"

BM'nin kurulmasının ve BM Şartı'nın onaylanmasının ardından 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edilmiştir. Evrensel Bildirgeyle o güne değin doğal hukuk çerçevesinde temellendirilen bir anlatı içerisinde kendine yer bulmuş olan insan hakları, ilk defa evrensellik iddiasındaki bir kurumsal yapı tarafından garanti altına alınmıştır.[3]

İnsan haklarının bürokratik-diplomatik pratiklerin ötesinde, gerçek anlamıyla uygulanabilmesi yolunda atılan en önemli adım, Avrupa kıtasından gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde Avrupa kıtasının bütünleşmesinde ve kıtadaki değerlerin Avrupalılaşmasında iki ayaklı bir yapı kurgulanmıştır. Demokrasiye ve insan haklarına ilişkin normlar, Avrupa Konseyi tarafından katalog haline getirilip ortaklaştırılırken ekonomi erimli değerlerin ortaklaştırılması göreviyse Avrupa Ekonomi Topluluğu'na (AET) bırakılmıştır. Kıtada ortaya çıkan bu "zımni" iş bölümü nedeniyle; insan hakları, AET birimleri tarafından uzun bir süre Avrupa Konseyi'nin işi olarak değerlendirilmiştir.[4] Yukarıda değinilen iş bölümüne uygun olarak insan haklarının

---

[2] Birleşmiş Millletler Statüsü, http://www.un.org/en/sections/un-charter/preamble/index.html, (2.1.2017 tarihinde erişildi, Ankara).

[3] Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Uluslararası Örgütler,** 2005, s.368.

[4] Funda Keskin Ata, **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları,** Ankara, 2013, s.13.

sistematikleştirilmesi açısından önemli bir aşama olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 4 Kasım 1950'de Avrupa Konseyi uhdesinde imzalanmıştır.[5]

Avrupa'nın tarihsel olarak ortak bir geçmişi paylaşan ve bireysel haklar ile demokrasi konusunda benzer geleneklere sahip devletlerden oluşan bir coğrafya olması, insan haklarının bölgesel bir biçimde gelişebilmesinin de önünü açmıştır. Öte taraftan; Avrupa, bir kıtanın adı olmakla birlikte coğrafi boyutundan soyutlandığında -yani bizatihi bir fikir olarak- coğrafi, kültürel, politik, sosyolojik, hukuki ve ekonomik elastikiyeti de haiz daha etkin bir devinime işaret etmektedir.

Avrupa'nın bütünleşmesi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında yaşanan ekonomik, sosyal ve psikolojik yıkımların yarattığı kolektif travma sonucunda ortaya çıkmıştır. Kıtanın bütünleşmesiyle varılmak istenen noktaysa Birinci Dünya Savaşı'nın ardından her alanda meydana gelen ulus(al)laşmanın neden olduğu 'ulusal çıkar' maksimizasyonu anlayışından kaynaklanan düşmanlıkların yeni bir çatışmaya evrilmeden sonlandırılmasıdır.[6]

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra – özellikle 1950'lerden itibaren –kendine özgü (sui generis) bir tarihsel deneyim geçirmiştir. Hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupalı devletler arasında yaşanan çatışmalar, teknik ve ekonomik alanlardaki iş birliklerinin geliştirilmesiyle tedricen aşılmıştır. Teknik ve ekonomik alanlardaki bütünleşme, zamanla politik bir bütünleşmeye dönüşmüş ve "bütünleşik" Avrupa bir aktör olarak uluslararası sahneye çıkmıştır. Öte taraftan; bütünleşmeyle birlikte insan haklarının korunması konusu da mutlak bir ulusal sorun olmaktan çıkarılmak istenmiş; bu amaçla "iç koşullar, ulusal egemenlik vb." argümanları öne sürerek devletlerin insan haklarını ihlal etmemeleri hedeflenmiştir.[7] İnsan hakları vb.

---

5 Thomas Hammerberg, **Avrupa'da İnsan Hakları,** İstanbul, 2011, s.12.

6 Mesut Hakkı Caşın, Uğur Özgöker, **Avrupa Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Temelleri,** 2008, s.44.

7 Vahap Coşkun, **İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil,** 2015, s.106.

normatif siyasal-sosyal ortaklaşma alanlarının ortaya çıkmaya başlamasıyla üye devletler arasında hem bütünleşme içerisindeki politik kimliklenmede hem de dış ilişkilerin koordinasyonunda entegrasyon eğilimleri ortaya çıkmıştır.

Bütünleşmede insan hakları bağlamında ulusal egemenlik kavramı öne sürülerek insan hakları ihlallerinin önüne geçilmek istenirken diğer taraftan; insan haklarının bizatihi Batılı devletler tarafından üçüncü birimlere karşı ulusal egemenlik hakkını aşacak bir biçimde ve içişlerine müdahale edebilmek üzere bir 'enstrüman' olarak kullanılmaya başlandığı tartışmaları başlamıştır. Batı'nın insan haklarını, reel politiğin bir aracı haline getiren dış politik kimi girişimleri, insan haklarının gerçek anlamıyla kurumsallaştırılmasının yerine araçsallaştırıldığına dair çekinceleri olan devletlerce insan hakları söylemleri, kendilerini istikrarsızlaştırmaya yönelik adımlar olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda; Johan Galtung, insan haklarının Batılı olduğunu söylemektedir; ama 'Batılı' olmanın 'evrensel olma' anlamına gelmediğini belirtmektedir. Buna göre, insan haklarının evrenselliği, "batılı = evrensel" denklemine bağlı değildir; bu hakların toplumlar tarafından kabul edilebilirliklerine, halktan gelmelerine, kültürel yapılarla uyumluluklarına dayanmaktadır. Oysaki; AB, insan haklarını tüm insanlığın ortak mirası olarak değerlendirerek üçüncü birimlerin bu haklara dair sahip oldukları tarihsel ve kültürel kodları göz ardı etme eğilimindedir.[8] İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm, Batı'nın yukarıda tarif edilen insan hakları politikasını "insan hakları emperyalizmi" olarak nitelendirmektedir. Hobsbawm'ın konuya ilişkin dile getirdiği şu cümleler bu noktada önemlidir:

"Uyarlanmasının ve yerleştirilmesinin kabulünü mümkün kılacak yerel şartların bulunmadığı durumlarda, değerlerin ve kuruluşların buraya yayılması, dışarıdan bir

---

[8] Johan Galtung, **Human Rights in Another Key,** Cambridge, 1994, s.7-10.

kuvvet tarafından dikte ettirilerek gerçekleştirilemez. Demokrasi, insan hakları ve Batı değerlerinin kabulü, yararları doğrudan bir biçimde görülen ve herkesçe kullanılabilme ve kabul edilebilme noktasında sorun teşkil etmeyen teknolojilerin ithal edilmesine benzemez"[9]

Amerikan Antropolog Julian Steward'a göreyse insan haklarına ilişkin ikircikli tutum, *"Batılı (Amerikan) ideolojik bir emperyalizmin savunusundan"* ibarettir. Afrika'daki insan hakları konusunda çalışan bir akademisyen olan Issa Shivji ise insan haklarını *"emperyalist bir dünya bakış açısının ideolojik egemenliğinin parçalarından biri"* olarak değerlendirmiştir. Yine, Issa'ya benzer bir biçimde Kenya İnsan Hakları Komisyonu Başkanlığı yapmış olan Makau Mutua da insan haklarını *"Avrupa'nın kolonyal projesinin bir devamı"* şeklinde okumuş ve kolonyalizm ile insan hakları arasında tartışılmaz bir bağın olduğunun altını çizmiştir.[10]

Öte taraftan; Avrupa Birliği'nin temellerini atan kurucu babaları Robert Schuman, Konrad Adenauer ve Jean Monnet gibi kimseler; ekonomik birlikteliği öncelik kabul eden bir anlayışla hareket etmişlerdir. Ekonomiyi önceleyen bu duruma bağlı olarak; 1951 yılından 1987 yılına kadar geçen dönem içerisinde AB nezdinde insan haklarına ilişkin belirgin bir düzenleme yapılmaması da anormal bir durum değildir. Ancak; bu dönemde 'kimlik sorunsalı' bağlamında insan haklarını işaret eden arayışlar ve çalışmalar hiç olmamış da değildir. İnsan haklarının bir kimlik amili olarak Birlik tarafından içselleştirilmesi çabasından hareketle burada sorulması gereken bir diğer soru da AB'nin üçüncü birimlerle olan ilişkilerinde insan haklarını bir katalog olarak öne sürerken dayandığı motivasyonun, aldığı referansların ve bu öne sürme durumuna karşı üçüncü birimlerin reaksiyonlarının neler olduğudur?

---

[9] Eric Habsbawm, **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm,** 2008, s.10.

[10] Roland Burke, **Decolonization and the Evolution of International Human Rights,** Pennsylvania, 2010, s.113.

Lizbon Antlaşması'nın giriş kısmında; *"… Antlaşma, Avrupa'nın bireyin dokunulmaz ve devredilmez haklarını, özgürlük, demokrasi eşitlik ve hukuk devleti kavramlarını yaratan kültürel, dini ve insani mirasından ilham alır… Avrupa kıtasının bölünmüşlüğünün sona erişinin tarihi önemini ve Avrupa'nın geleceğini yaratmanın zemininin gerekliliğini hatırlatır"*[11] ifadesi kullanılmıştır. Bu çerçevede; Lizbon Antlaşması'nda bahsedilen Avrupa, Soğuk Savaş dönemindeki tarihine, kültürel, dinsel ve insani mirasına, evrensel insan haklarına referans veren ve fakat Hıristiyanlıktan bahsetmeyen, kıtanın tarihinden ilham alan kozmopolitan bir değerler bütününün çıkış noktası olmaya talip bir Avrupa'dır.[12]

AB, 1990'lardan başlayarak insan hakları bağlamında ve neo-kolonyal teori çerçevesinde sert bir biçimde eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilere paralel bir biçimde Avrupa'nın normatif gücüyle ve genel olarak Batı'nın ekonomik ve askeri üstünlüğüyle karşılaşan ülkelerde de insan haklarının Birlik tarafından kendilerine ön şart ya da gereklilik olarak sunulması "yarı post/neo-kolonyal" bir tavır olarak değerlendirilmiş; bu durumsa Lizbon Antlaşması'nın giriş kısmındaki "Kozmopolit-Normatif Avrupa" içerikli nitelemeyi doğal olarak zedelemektedir.[13]

AB'nin normatif gücü, ulusal çıkar maksimizasyonunun kaçınılmazlığı biçimindeki realist yaklaşımı reddetmesinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada bütünleşmeyle 'ulusal çıkar' kavramının neden olduğu tekçi ve zorlayıcı mantık reddedilmiş; yapısalcı idealizm öne çıkarılmıştır. AB'yi normatif güç olarak tanımlayan literatür; Birliğin bu özelliğini, onun 'normatif farkına' dayandırmaktadır. Bu normatif

---

[11] Lizbon Antlaşması Genişletilmiş Versiyonu https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF , (1.1.2018 tarihinde erişildi, Ankara).

[12] Başak Alpan, "Bir İmkan Olarak Avrupalılık Kimliği: Türkiye-AB İlişkileri Tartışmaların Neresinde?", **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2, 2015, s.6.

[13] a.g.e., s.10.

farksa, AB'nin hem post-modern/ulusötesi bir yapı olmasından, hem de özellikle barışçıl bölgesel bütünleşme modeli oluşturarak insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygısından ötürüdür. Bu durum; onu, diğerleri için "normal" olanın ne olduğunu belirlemeye de "ehil" kılmıştır. 'Normatif Güç Avrupa Birliği' yaklaşımını sorunlu hale getirense tam da bu noktadır; çünkü başkaları için normalin ne olduğunu belirlemek, otomatik olarak söz konusu aktörü diğerlerinden üstün konuma sokmaktadır ki bu durum; ancak kolonyal mantıkla açıklanabilir.; çünkü başka toplumlar için iyinin ya da normal olanın ne olduğuna karar vermek kolonyal pratiğin temel taşı olan medenileştirme misyonuyla (mission civilisatrice) benzer özellikleri göstermektedir.[14]

Birliğin normatif farkını öne çıkararak "etik" bir güç model biçiminde sergilemek istediği dış politika anlayışı, uluslararası toplumda insan hakları açısından bir beklenti yaratmış; ancak Birlik tarafından insan haklarına yönelik söylem düzeyinde öngörülen hedeflerin ve belirlenen ilkelerin oluşturduğu olumlu yöndeki beklentiler, uygulama aşamasında yeterince karşılan(a)mamıştır. Bu bağlamda AB; hem evrensel etik değerleri kendi çıkarlarına ulaşabilmek için bir "perde" olarak kullanarak Avrupa-merkezci bir "İnsan Hakları Emperyalizmi" ya da "Neo-Kolonyalizm" politikası izlemekle hem de koşul olarak öne sürdüğü kimi insan hakları normlarını henüz kendi üyeleri bakımından uygula(ya)mamakla eleştirilmiştir.

AB'nin normatif gücü perspektifinden, bu çalışmanın en temel sorularından biri, AB'nin dış politikasının insan haklarına ilişkin normları gerçekten içerip içermediğidir. Ayrıca, insan hakları konusundaki Birlik söylemlerinin nasıl üretildiği ile bu söylemlerin üretim dayanakları ve Birliğin dış politikasındaki normatif uygulamaların neler olduğudur.

---

[14] Jan Zielonka, **The European Union: New Type of International Actor,** Lahey, 1998, s.15-24.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte AB'nin ortak dış politikasında liberal, barışçıl, post-ulusal, ulus-ötesi ve sui generis niteliğine yapılan vurgu güçlendirilerek uluslararası politikada farklı bir dış politik kimliğe sahip olunduğu izlenimi yaratılmak istenmiştir. Belirtilen bu "farklı" dış politik kimlik, AB'nin normatif farkı ya da gücü olarak nitelendirilmiş ve AB'nin kendi normlarını üçüncü birimlere de teşvik ettiği ileri sürülmüştür. AB'nin normatif gücünü üçüncü birimler bakımından da geçerli kılabilmesinin en somut ödülü Birlik üyeliğidir; ancak AB normları gücün farklı kanallarıyla üyelik ödülü vadedilmeden de anlaşmalar, kalkınma yardımları vb. yollarla yaygınlaştırılabilmektedir. Üyelik ödülü olmadan üçüncü birimlerin AB'nin normatif gücünün etki alanı içine girmesini mümkün kılan en önemli unsurlardan biriyse kimliksel aidiyet hissi ya da başka bir deyişle Avrupalılaşma arzusudur.

Normatif bir güç olarak AB söylemi çerçevesinde Birliğin evrensel normları; ekonomik, siyasi veya kültürel ilişkiler içerisinde olunan üçüncü birimler bakımından "partnerlik" kurumu üzerinden yaygınlaştırıldığı genel kanısı, özellikle 1990'larla birlikte artmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan bu yeni retorik, 1970'lerden beri devam eden sivil güç-askeri güç, ulusal birimler-ulusötesi birimler, yumuşak güç-sert güç vb. kavramların yeniden değerlendirilmesinin de yolunu açmış ve AB'nin kendine özgün yapısı, dış politik ilişkileri bağlamında daha fazla incelenir hale gelmiştir. Bu kapsamda bütünleşmenin evrildiği süreç de AB'yi bir norm-kurucu (norm-setter) olmaya itmiş ve bu zemin üzerinde Birlik içerisinde kendi etki alanını geliştirmeye yönelik hayata geçirilen kurumsal faaliyetler, yapılan an(t)laşmalar ve yayımlanan belgeler artmıştır. Bu bağlamda; AB'nin üçüncü birimlerle olan ilişkilerinde normlar üzerinden edindiği dönüştürücü gücün unsurlarından biri de insan hakları normlarıdır. AB'nin normatif gücü retoriği içerisindeki insan hakları normları gerçekliğine uygun olarak birinci bölümde AB'nin normatif bir güç olma iddiası bu bağlamda yürütülen sivil-yumuşak-normatif güç tartışmaları üzerinden incelenmiştir.

Genel anlamıyla, devletlerin dış politikalarında meydana gelen konjonktürel değişimlerle birlikte sadece yüksek politika alanları olarak kabul edilen unsurlarla (askeri güç vb.) birlikte düşük politika araçları olarak kabul edilen unsurlar da önem kazanmaya başlamış ve bu duruma paralel olarak 'yumuşak güç' ve 'sert güç' ayrımı ortaya çıkmıştır. Belirtilen ayrıma ve birinin diğerinden daha önemli olduğuna dönük tartışmalara rağmen son aşamada ikisinin birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde bulunduğu yaygınlıkla kabul edilmektedir. Güç temelindeki bu tartışmalarla eş zamanlı olarak Vestfalyan devlet tipolojisine sahip güç aktörleri de zaman içerisinde realist normları içeren kimi niteliklerini yitirmişlerdir. Bu yeni tip güç biçiminin en önemli örneklerinden biri, Avrupa Birliği'dir.

Çalışmanın temel sorusu, insan hakları normlarının normatif güç söylemi içerisinde ne anlam ifade ettiği ve bu bağlamda AB'nin insan hakları normlarına kendi dış politika uygulamalarında nasıl ve ne amaçla yer verdiğidir. Bu çerçevede; birinci bölümde normatif güç tartışmaları incelenirken ikinci bölümde bu kavram üzerinden bir AB okuması yapılmış ve insan hakları normlarının AB'nin gelişiminde ne anlam ifade ettiği tarihsel olarak ve belgeler üzerinden irdelenmiştir. Üçüncü bölümdeyse normatif güç söyleminde yer verilen insan hakları normlarının dış politik bağlamda AB için ne demek olduğu analiz edilmiştir. Ayrıca; son bölümde tüm bunlara ek olarak, normatif güç söylemi çerçevesinde AB'nin kullandığı araçlara ve bazı uygulama örneklerine yer verilmiştir.

Tüm bölümler bakımından birincil kaynaklara ek olarak; en sık başvurulan kaynaklar, ikincil nitelikteki kaynaklar olmuştur; böylece hem AB hukuki metinlerine hem de AB'nin normatif gücünü, insan hakları boyutunu ve dış politik uygulamalarını inceleyen literatüre birincil ve ikincil kaynaklar bakımından yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF GÜÇ SÖYLEMİ BAĞLAMINDA NORMATİF DEĞERLER VE İNSAN HAKLARI

A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜCÜNÜN SİVİL, YUMUŞAK VE NORMATİF HALİ

1. Avrupa Birliği Bağlamında Sivil ve Yumuşak Güç Kavramları

AB'nin ulus ötesi yapısı nedeniyle uluslararası bir kişilik olmasının önünde hem hukuksal hem de siyasi boyutta bir engel bulunmamaktadır. AB de diğer devletler veya uluslararası örgütler gibi küresel politikalarda gücü ölçeğinde söz sahibi olabilmektedir; ancak AB'nin ulus ötesi niteliği, onun uluslararası güç dengesi içerisinde süper güç olmasını zorlaştırmaktadır. Süper güç hem reel politikada hem de insanların algısında ilgili birimin hegemon bir güç olmasıdır. Bu algısal gerçeklik üzerinden değerlendirildiğinde AB'nin; ABD, Sovyetler Birliği, Çin vb. devletlere benzer bir biçimde süper güç olma olasılığı oldukça düşüktür; fakat bu durum; AB'nin etik, dönüştürücü, normatif, sivil, sivilleştiren vb. güç formlarından biri olmasının önünde engel değildir.[15]

AB'nin dönüştürücü gücünü incelerken karşılaşılan ontolojik bir sorun bulunmaktadır; AB, monolitik bir politik yapıya sahip değildir. Böyle bir ontolojik sorunsal, süper güçlerden farklı olarak AB'nin neden sivil-normatif bir aktör olarak

---

[15] Zaki Laidi, **Norms Over Power: The Enigma of European Power,** Paris, 2008, s.36.

hareket etme eğiliminde olduğunu da önemli ölçüde açıklamaktadır.[16] AB'nin *sui generis* bir uluslararası aktör olduğu, ekonomik ve ticari bir bütünleşme hedefiyle başlayıp -özellikle 1980'lerle ve 1990'larla birlikte- siyasi bir bütünleşme formu kazandığı yaygın bir biçimde kabul edilmiştir. Bütünleşmenin siyasi bir kimlik kazanması sürecinde Birlik tarafından insan hakları, demokrasi, siyasi yönetişim vb. gibi normlara başvurulmuş ve bu normlar, AB'nin üçüncü devletlerle/birimlerle olan ilişkilerini etkilemiştir. Norm temelli bu dış politik anlayış, 1970'lerde başlayan ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle artan kimlik tartışmalarına yeni bir boyut eklemiş ve "Sivil Avrupa (Birliği)" tartışmalarını başlatmıştır. AB'nin *sui generis* bir yapı olması ve normatif-sivil bir karaktere evrilmesinin tarihsel-teorik nedeniyse Birliğin ulusötesi bir oluşum olarak realist paradigma tarafından geleneksel biçimde öncelikli kabul edilen askeri güç, ulusal çıkar, kendi kendine yeterlilik (self-help) gibi sert güç unsurları yerine etik normları (demokrasi, barış, çıkarların ortaklaştırılması, insan hakları vb.) öne çıkarmış olmasıdır.

1970'lerle birlikte uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler, realizmin yoğun bir biçimde eleştirilmesine neden olmuştur; çünkü bu dönemde devletler arasında ama devletleri aşkın bir karmaşık karşılıklı bağımlılıklar ağı ortaya çıkmıştır. Modern bağımlılık teorilerinin özünde serbest ticaretin varlığı ve ticari engellerin ortadan kaldırılması gerekliliği yatmaktadır. AB de esas olarak böyle bir anlayışın ürünüdür.[17] Bu dönemde, çok parçalı uluslararası yapıda devletlerin temel bir aktör olma rolü de giderek azalmıştır; çünkü devlet dışı aktörler, uluslararası karar alma mekanizmalarını etkileyebilen önemli bir kapasiteye erişmişlerdir. Ayrıca, devletlerin içsel yapıları da yekpare bir bütün olmaktan çıkarak çok parçalı bir nitelik kazanmıştır.

---

[16] Ian Manners, "The European Union's Normative Power: Critical Perspectives and Perspectives on the Critica", **Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives,** ed. Richard G. Whitman**,** Londra, 2011, s.26.

[17] Andrew Linklater, "A European Civilising Process?", **International Relations and the European Union,** ed. C.Hill ve M.Smith, Oxford, 2008, s. 367-387.

Uluslararası sistemde var olan yukarıdaki yeni gerçekliklere bağlı olarak; devletler, realist teoride belirtilenin aksine her zaman için rasyonel kararlar al(a)mazken diğer taraftan; herhangi bir karar alırken hem içeride hem de dışarıda belirli bir uzlaşımı aramak zorunda kalır hale gelmişlerdir. 'Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık' teorisinin en önemli temsilcilerinden olan Robert Keohane ve Joseph Nye'a göre; devletlerin uluslararası kuruluşlara üye olmaları, iş birliği kavramının geniş bir biçimde anlaşılmasına ve ulusal çıkarın tanımlanış biçiminin değişmesine de katkı sağlamıştır. Devletlerin uluslararası kuruluşların kurallarına uyum sağlamalarıyla birlikte sadece dar kapsamlı ulusal çıkar kavramı zayıflamamakta aynı zamanda devlet egemenliğinin etkisi de azalmaktadır.[18]

Yapısalcılar; AB'nin de yaşadığı gibi uluslararası sistemin büyük bir değişimden geçtiğini ileri sürmektedirler ve idealizm içerikli etkenlerin ana akım teoriler tarafından gözden kaçırıldığını not etmektedirler. Bu bağlamda ana akım teorilerin üzerinde yaygınlıkla durdukları ajan/aktör ikilemi, uluslararası sistemin özellikleri ve karakteristiği vb. konular yerine yapısalcılar; mevcut sosyal çevrenin birimlerin davranışları ile kimliklerini aynı zamanda ve karşılıklı olarak bu birimlerin eylemlerinin de uluslararası politik çevreyi şekillendirdiklerini ifade etmektedirler.[19] Bu bağlamda; Adler'e göre de sosyal unsurlar yani normlar, değerler, kurallar vb. Uluslararası İlişkiler bakımından etki yaratabilen önemli belirleyiciler olarak değerlendirilmelidir.[20] Yapısalcılar; Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan uluslararası politik çevreyi iş birliği yapmaya daha elverişli bulmuşlardır ve bu yeni gerçeklik temelinde normlar, uluslararası

---

[18] Robert.O. Keohane ve Joseph .P. Nye, **Transnational Relations and World Politics,** Cambridge, 1977, s.75.

[19] John Gerard Ruggie, "What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", **International Organization,** 52, Sayı 4, 1998, s.856.

[20] Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", **European Journal of International Relations**, 1997, s.322.

kurallar, AB benzeri örgütlenmeler vb. idealizm içerikli normatif unsurların ve yapıların öne çıkarılması gerektiğini vurgulamışlardır.[21]

Öte taraftan; realistler, AB ve benzeri kurumların devletlerin iş birliğine gitmesi olasılığına ilişkin pozitif içerikli bir yanılgı yaratarak anarşik özlü bir uluslararası sistemde gerçek aktörü oluşturan her devletin hayatta kalma (survival) güdüsünün yadsıdıklarını düşünmektedirler.[22] Bu anlayışa göre; AB, gerçek bir egemen uluslararası aktör olmayıp sadece üye devletlerin kolektif çıkarlarını gözeten bir araçtır. Ayrıca; realistler için idealist-liberallerin diğer bir yanılgısı da devletlerin eşit şartlarda bir uluslararası iş birliğini başarmasının anarşik uluslararası sistem şartları altında olası olmadığıdır; çünkü her devlet göreli olarak kendisi için bir çıkar alanı ve/veya bir iktidar alanı yaratmak eğilimindedir. Bu eğilim, AB açısından değerlendirildiğinde büyük devletlerin (örneğin Almanya, Fransa vb.) karar alma aşamalarında göreli olarak daha fazla söz sahibi olmaları anlamına gelmektedir. Waltz'a göre; büyük devletler, yakın çevrelerinde de *(near-abroad)* bir istikrara sahip olmak isterler; Arnold Wolfers bu durumu, *"çevre hedefleri (milieu goals)"* olarak adlandırmaktadır.[23] Hyde-Price da AB'nin dış politikadaki iş birliği girişimini, AB'nin büyük devletlerinin kendi önceliklerini esas alarak geliştirdiği çevresel hedeflere ulaşmak için oluşturulmuş bir yapılanma olarak değerlendirmiştir.[24] AB'yi farklı kılan da belirtilen hedeflere ulaşmak için sert güç unsurlarını kullanarak üçüncü birimleri etkileme ve onları iş birliğine zorlama yerine Joseph S. Nye'ın Makyavel'e atıfla tarif ettiği biçimiyle yumuşak güç

---

21 Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", s.323.

22 Kenneth.N. Waltz, **Theory of International Politics,** Londra, 1979.

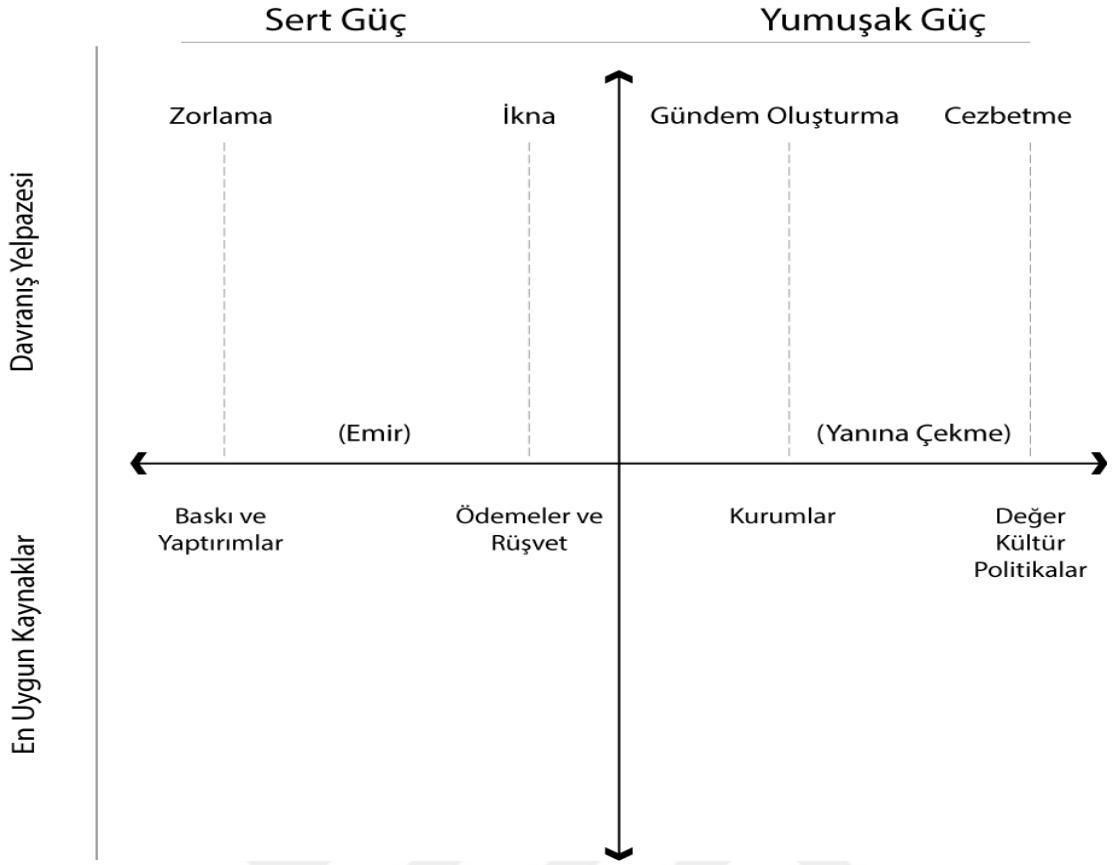
23 Arnold Walfers, **Discord and Collaboration: Essays on International Politics,** Baltimore, 1962.

24 A.Hyde-Price, "Normative Power Europe: A Realist Critique"**, Journal of European Public Policy**, 13 (2), Londra, 2006, s.222.

unsurlarıyla (meşruiyet, çekim merkezi olma, dış yardım vb.) başkalarının kalplerini ve akıllarını kazanmak istemesidir.[25]

Akademik literatüre yumuşak güç kavramını kazandıran ve çerçevesini belirleyen isim Joseph S. Nye olmuştur. Akademisyenin 2004 yılından yayınlanan aynı isimli çalışması; yumuşak gücü, üçüncü birimlerin davranışlarını kendi arzularınıza uygun olarak yönlendirmek biçiminde tanımlamıştır. Nye, konuya ilişkin getirdiği başka bir açıklamada ise "eğer istediğim şeyi istemeni sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğim şeyi yapman için seni zorlamama gerek yoktur" diyerek yumuşak gücün nasıl anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Nye, dile getirdiği (yumuşak) güç durumunu oluşturabilmek için etki yaratmak isteyen birimin, üzerinde etki yaratılması beklenen birim bakımından tehdit ile zorlama, para ile ikna etme gibi sert güç unsurlarının kullanılabileceğini belirtmektedir; fakat bunların onu etkileyerek ya da ortaklık kurarak sizin istediğinizi istemesini sağlayabilmek kadar derin ve etkili bir çözüm olmadığını ABD üzerinden anlatmaktadır. Nye tarafından oluşturulan güç tipolojisi Şekil 1.1'de belirtildiği gibi sert ve yumuşak güç arasındaki farkı davranış yelpazesi ve gücün kaynakları bağlamında açıklamaktadır.

[25] Joseph S. Nye, **Soft Power: The Means to Success in World Politics,** New York, 2004, s.1.

Şekil 1.1 Nye'ın Güç Tipolojisi[26]

Sert güç unsurlarındaki zorlama olgusuyla yumuşak güç unsurlarındaki ikna etme arasındaki belirgin farkı anlamlandırmada Christopher Hill'in 'sivil model' ile 'güç bloğu' ayrımı da bize yardımcı olabilir. Hill'e göre AB, üçüncü devletlerle olan ikili ilişkilerinde "sivil bir model" olarak hareket etmektedir ve yaygın bir biçimde uzlaşma ve müzakere yöntemini izlerken uluslararası meselelerde bir güç bloğu olarak pozisyon almaktadır.[27]

Nye'a göre yumuşak güç; bir birimin demokrasi, özgürlükler, adalet ve insan hakları ile sürdürülebilir barış ve refah gibi evrensel normları ve değerleri teşvik ederek

[26] a.g.e, s.8

[27] Christopher Hill, "What Is To Be Done? Foreign Policy As A Site for Political Action"**, International Affairs,** 79 (2).

başkalarını sert güç kullanmadan diplomasi ve ikna yoluyla etkileyebilme kapasitesidir.[28] Yumuşak güç; aynı zamanda, askeri gücün yerine ekonomi ve kültürel yollarla başka birimleri etkileme yetisini de içerir. Nye, yumuşak güç unsurlarını salt gücün ikinci yüzü olarak nitelemektedir.[29]

Yumuşak gücün AB bakımından bir yüzü de 'sivil güç' tartışmalarıdır. Télo'ya göre; AB, çeşitli alanlardaki çatışmaları, sert güç unsurlarına dayanmak yerine diğer birimlere saygı duyularak, diyalog içerisinde ve çok taraflılık üzerine temellendirilmiş bir uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler anlayışına bağlı kalarak yumuşak güç yöntemleriyle çözmek istemiş; bu durum AB'nin 'sivil güç' olarak anılmasını sağlamıştır.[30] François Duchené, AB'yi ilk defa sivil bir güç olarak tanımlayan kişidir. Duchené'e göre; sivil güçte, askeri güçten ziyade ekonomik ve finansal araçlar daha önemlidir. Öte taraftan, AB'nin "sivil güç" olması, onun *sui generis* niteliğinden, sivil ve demokratik standartları uluslararası alanda yaymayı amaçlamasından kaynaklanmaktadır.[31]

François Duchené'in 'sivil güç' tanımının temel karakterizasyonunda ekonomik unsurlar ön plana çıkarılmaktadır ve buna göre; AB uzun vadede büyük bir ekonomik güce dönüşecektir. AB'nin ekonomik büyümesine bağlı olarak uluslararası sorumlulukları bulunmaktadır. Duchené, bu boyuta normatif bir anlam yüklemektedir;

---

[28] Chrisypher Hill, "What Is To Be Done? Foreign Policy As A Site for Political Action"**, International Affairs,** 79 (2).

[29] Georgiy Voloshin, **The European Union's Normative Power in Central Asia,** Londra, 2014, s. 2-3.

[30] Björn Hette, **Interregionalism and World Order: The Diverging EU and US Models**, ed. Mario Telo, Brüksel, 2007, s.114.

[31] Helene Sjursen, "What kind of power?", **Journal of European Public Policy**, 13 (2), 2006, s.169.

buna göre; sivil ve demokratik standartların uluslararası arenadaki yayılımı, AB'nin fikirsel gücünün bir yansımasıdır.[32]

Duchené'nin AB için çizdiği normatif/sivil perspektifin iki temel unsuru vardır; Birlik içerisindeki ve Birlik dışındaki ekonomik ilişkileri bağlamında ilişki içerisinde olduğu ülkeler nezdinde "ortak sorumluluk" duygusu yaratmak ve "sivil güç" olarak uluslararası sistemdeki ilişkilerin sivilleştirilmesini sağlamak.[33]

2. Askeri Boyut Yoksunluğu

Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu'nun temsilcisi olan Hedley Bull, François Duchené'nin sivil güç tanımını çelişkili (oksimoronik) bulmaktadır. Bull'a göre; AB'nin sivil gücü, ancak askeri bir dayanım noktasının olmasına ve bir askeri gücün varlığı koşuluna bağlıdır. Bull, AB'yi bu açıdan değerlendirdiğinde AB'nin sivil gücünün Amerika Birleşik Devletleri'nin sağladığı askeri güvencelere dayandığını söylemektedir.[34]

Hedley Bull tarafından Duchené'nin sivil güç analizine getirilen bir diğer kritikse sivil güç çıkarımının politik konjonktürün bir ürünü olduğuna ilişkindir. Bull'a göre; AB'nin sivil güce dönüştüğü tartışmaları hem Birlik içindeki hem de Birlik dışındaki birtakım faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Gümrük birliğinin tamamlanmasıyla birlikte bütünleşmenin önemli bir aşamaya gelmiş olması, uluslararası sistemdeki karmaşık karşılıklı bağımlılıkların 1960'larla birlikte artması, ABD'nin ekonomik ve siyasi hegemonyasının görece azalması, Soğuk Savaş'ta yumuşama dönemine

---

[32] François Duchené, **"**A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems Before the European Community", **The European Community and the Uncertainties of Interdependence,** ed. Max Kohnstamand&Wolfgang Hager, Londra, 1973.

[33] a.g.e., 1973.

[34] Hedley Bull, "Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms?", ed.L. Tsoukalis, **The European Community – Past, Present and Future**,, Basil Blackwell, 1983, s.151.

girilmesiyle birlikte yüksek politika konularının yanında düşük politik unsurların da tartışılır olması belirtilen faktörlerden birkaçıdır.[35]

Bull, Soğuk Savaş'ın ikinci aşaması olarak kabul edilen 1980'lerle birlikte sivil güç söyleminin uluslararası realiteyle uyum sağlamadığını dile getirmiş; sivil güç söyleminin çelişkili bir durum yarattığını ifade ederek; buna, yumuşama döneminde iki kutup arasındaki gerilimin azalmasının oluşturduğu yanılgıyla askeri gücün artık ikincil olduğuna dair oluşan kanaatin/sanının sebep olduğunu söylemiştir.[36]

Bull'un çıkarımından AB'nin sivil güç söyleminin dönemsel bir "yanılsama" olarak değerlendirdiği belirtilebilir. Bull'a göre AB, bir uluslararası aktör değildir; askeri bir kapasiteye sahip olmadıkça da bu mümkün olmayacaktır. Bull bakımından ekonomik bir güç olmak; güçlü bir uluslararası aktör olmayı mümkün kılmaz ve bu nedenle AB'nin otonom bir savunma gücüne sahip olması elzemdir.[37]

Bull; AB'nin yukarıda bahsedilen güce sahip olması yolunda yedi noktaya işaret etmektedir;

- Batı Almanya'da daha fazla rol alınması
- Fransa'nın daha fazla katılımı
- Britanya politikalarında değişikliğe gidilmesi
- SSCB ile dikkatli bir birliktelik
- Nükleer caydırıcı güçlere sahip olunması
- ABD ile dikkatli birliktelik
- Geleneksel güçlerin iyileştirilmesi[38]

---

35 Jan Orbie, **Everything but Arms: A Civilian Power Europe at Work,** Upsala, 2010, s.4-5.

36 Jan Orbie, "A Civilian Power in the World? Instruments and Objectives in European Union External Policies"**, Europe's Global Role: External Policies of the European Union, Ashgate**, 2008, s.7-8. Ayrıca, Hedley Bull, 1982, s.151.

37 Panos Tsakaloyannis, "From Civilian Power to Military Integration"**, The EC and the Challenge of the Future**, ed. Juliet Lodge, Londra, 1989, s.245.

38 Ian Manners, **Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?,** 2002, s.237.

Manners'e göre Bull'ın askeri boyut geliştirme iddiasının gerçekleştirilmesi, belirtilen dönemi koşulları kapsamında oldukça zordu; nitekim Soğuk Savaş'ta AB'nin askeri boyutu konusu adeta bir tabuya dönüşmüş; Birliğin uluslararası kimliğine askeri bir nitelik ekleme fikri için Maastricht Antlaşması'nı beklemek gerekecekti[39]. Bu antlaşmayla birlikte getirilen üç sütunlu yapı, sivil güç anlayışından askeri güç anlayışına geçişin ilk hamlesi olarak değerlendirilebilir; zira ikinci sütun olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), sürecin sonunda ister istemez savunma politikasını içermek durumunda kalacaktır. Ancak; bu beklenti antlaşmanın kabulünü izleyen yedi yıl boyunca gerçekleşmemiştir; Hill, bu durumu beklenti-kapasite boşluğu olarak adlandırmaktadır.[40]

Aslında, bütünleşme sürecinde bir askeri güce sahip olunması konusunda girişimler mevcuttur. Birlik içerisinde askeri örgüt kurulmasına dair kimi inisiyatiflerin başarısızlıkla neticelenmesinin ardından, 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO)[41] kurulması ve öncü devletlerin bu örgütte de yer almaları, Soğuk Savaş sonrası sürece kadar AB'nin askeri güç olarak tanımlanmasının önünü kesmiştir.

Avrupa'nın savunulmasının Avrupalı devletler tarafından yapılması gerektiğine inanan Fransa, ABD'nin hegemonik tutumundan rahatsızlığı sebebiyle Pleven Planı'nı (1950) geliştirmiştir. Bu plan perspektifinde Avrupa ordusu kurulması gündeme getirilmiş ve Almanya dahil tüm NATO üyeleri plana dahil edilmiştir. Görüşmeler sonucunda Pleven Planı'nda öngörülen yapıdan farklı olarak Jean Monnet önderliğinde 27 Mayıs 1952'de Avrupa Savunma Topluluğu (AST) kurulmuştur. Ancak; kurulmasına önderlik eden Fransa tarafından anlaşmanın imzalanmamasına bağlı olarak AST fikri 1954 yılında ortadan kalkmıştır. Sonrasında İngiltere önderliğinde; 17 Mart 1948 tarihli

---

39 Ian Manners, **Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? ,** 2002, s.237.

40 Christopher Hill, "The Capability–Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role"**, Journal of Common Market Studies**, Vol 31, Nu:3, s.305-328.

41 Kurucu ülkeler: ABD, Belçika, Fransa, İtalya, İzlanda, Norveç, Portekiz, Hollanda, Luxemburg, Danimarka, Kanada ve İngiltere'dir.

Brüksel Antlaşmaları değiştirilerek, 23 Ekim 1954 yılında İtalya ve Almanya'nın da katılımı ile Paris Antlaşmaları imzalanmış ve Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur. Tüm bu etkisiz girişimlerden dolayı Soğuk Savaş boyunca NATO, Avrupa güvenliğinden sorumlu tek örgüt olmaya devam etmiştir.[42]

Soğuk Savaş sonrasındaysa NATO'nun ve ABD'nin Yugoslavya Savaşı'nda, Bosna Savaşı'nda yaşananları sonlandırmak yerine tırmandırma eğilimi nedeniyle hemen dahil olmak istememesi, AB ülkeleri nezdinde bir kuşku meydana getirmiştir. Bu sayede güvenliğin askeri boyutu Maastricht Antlaşması ile tekrar gündeme alınmıştır.[43] Güvenliğini 1990'lı yıllara kadar NATO'ya ve ABD'ye bağlamış olan AB, söz konusu olaylardan sonra krizlere müdahalede sivil araçların yanında askeri araçların da kullanması gerekliliğini fark ederek savunma sistemlerini oluşturmak ve BAB'ı canlandırmak istemiştir. Bu kapsamda 1992 Maastricht Antlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturulmuştur.

Hedley Bull'ın AB'nin askeri boyut eksikliği eleştirisine bütünleşmenin verdiği bir diğer yanıt da Petersberg Görevleri olmuştur. Haziran 1992'de Bonn'da gerçekleştirilen Bakanlar Konseyi toplantısında Petersberg Görevleri kabul edilmiştir. Petersberg ile BAB üyesi devletler, BAB yönetiminde gerçekleştirilecek askeri konvansiyonel silahlı kuvvetlerinin unsurlarını sayılan görevlerde kullanmayı taahhüt etmiştir. Petersberg Görevleri: barışı koruma görevleri, insani yardım ve kurtarma görevleri, barışı sağlama da dahil olmak üzere kriz yönetimi ve çatışmaların önlenmesi için belirlenen görevlerdir. Bu çerçevede AB'nin savunma kolu olan BAB'ın kriz yönetim görevi olan Petersberg Görevleri'nin bir takvim dahilinde 2000 yılı sonuna kadar AB bünyesine alınması ve AGSP'nin temel unsurlarından olması sağlanmıştır. Aslında,

---

42 Federiga Bindi, **The Foreign Policy of the European Union,** Washington, 2010, s.13-20.

43 Stephan Keukeleire, "European Security and Defense Policy: From Taboo to a Spearhead of EU Foreign Policy?, " **The Foreign Poicy of The European Union,** Ed. Bibdi Federica, Brookings İnstitution Press, Washington, 2010, s. 54.

Petersberg Görevleri ile NATO ile fonksiyonunu yitiren BAB'ın askeri anlamda operasyonel hale getirilerek AB'nin askeri kanadını oluşturması amaçlanmıştır. Bu şekilde BAB, NATO'nun Avrupa kanadına dönüştürülecektir.[44] Petersberg Görevleri ile AB'nin askeri müdahalelerin yumuşak ve sivil güce dayandırılmasının yasal çerçevesi oluşturulmuştur ve AB içerisindeki güçlü ülkelerin ilgi alanlarına göre bu görevler kapsamında ülkelere müdahaleleri mümkün kılınmıştır.

Bull'ın AB'nin askeri boyut yoksunluğu eleştirisinin giderilmesindeki en önemli aşamalardan bir diğeri Köln Zirvesi olmuştur. 03-04 Haziran 1999 yılında gerçekleştirilen zirvede Avrupalı liderler özellikle Kosova Krizi'ndeki yetersizliklerinden sonra kendi savunma sistemlerini kurmaları gerektiğini bir kez daha fark etmişlerdir. Köln Zirvesi sonuç bildirgesinde de AB üye devletleri olarak AB'nin uluslararası ortamda tüm imkânları ile yer almasının gerekliliği konusunda görüş birliğinde olunduğu, AB'nin BM Şartı ilkelerini göz önünde bulundurarak uluslararası barış ve güvenliğe katkı sağlayacağı belirtilmiştir.[45]

10–11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan AB Helsinki Zirvesi'nde, üye devletler arasında yaşanan kriz yönetiminin yapısına ilişkin tartışmalar sonucunda oluşturulan Zirve Sonuç Bildirgesi'nde, bir müdahale biriminin kurulması, birimin askeri değil, daha çok siyasal içerikte yapılanması karara bağlanmış, bu kapsamda "Temel Hedef (*Headline Goal*)" ve "Ortak Yetenek Hedefleri (*Collective Capabilities Goals*)"nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Temel Hedefler çerçevesinde 15 AB üyesi ülke 2003 yılına kadar, 50-60.000 kişilik, kolordu büyüklüğünde bir kuvveti yeterli deniz ve hava vasıtaları ile destekleyerek, (Acil Müdahale Gücü) 60 gün içinde bir kriz ortamında konuşlandırabilme ve bu kuvveti en az bir yıl süre ile muhafaza edebilme konusunda uzlaşmıştır. Acil

---

[44] Sercan Pekel, **Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Konusunda Yapılan Düzenlemelerin Lizbon Antlaşması Sonrası Uygulama Alanları**, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2013, s.16.

[45] http://www.europarl.europa.eu/summits/kol1_en.htm , (20.11.2019 tarihinde erişildi, Ankara),

Müdahale Gücü'nün görevi, NATO'nun bir bütün olarak müdahil olamayacağı kriz durumlarında Petersberg tipi görevleri yerine getirmek olarak belirlenmiştir. AB'nin bu operasyonlar için gerekli siyasi rehberliği ve stratejik yönlendirmeyi sağlayabilmesi için Konsey'in yeni siyasi ve askeri yapılar oluşturması kararlaştırılmıştır.[46] Bu adımlar yaygın olarak AB'nin askeri bir güce evrilme girişimleri olarak kabul edilse de Knud E. Jorgensen gibi akademisyenler, bu girişimleri dahi sivil gücün bir unsuru olarak değerlendirmektedir; çünkü nükleer ve savunma kapasitesi hala büyük ölçüde NATO'ya havale edilmiştir.[47] Zielonka'ysa AB'nin askerileştirilmesinin uluslararası alandaki sivil kimliğiyle oluşturduğu farklılığı zayıflatacağını ifade etmiştir.[48] Zielonka'nın dile getirdiği eleştiriye benzer bir biçimde; AB'nin askerileştirilmesine dair yürütülen tartışmalarda askerileştirmeyle yeni bir devletin yaratılması yoluna gidildiği bunun ise AB projesinin ruhuna aykırı olduğu ifade edilmektedir.[49]

Özetle, Hedley Bull'ın "sivil güç" söylemine getirdiği askeri boyut eksikliği eleştirisi, bütünleşme süreci içerisinde kendisine yanıt bulmuştur. Öte taraftan, Bull'ın eleştirisi Duchéne'in tezini tümüyle çürütmek amacını da taşımamaktadır; ikisinin de AB'nin normatif/yumuşak gücü çerçevesinde pek çok noktadaki çıkarımları ortaktır. Her ikisi de devlet merkezcidir; ekonomik veya askeri doğrudan fiziki gücü işaret etmektedir. Normlar ve değerler üzerinden dolaylı bir biçimde yaratılan etkiyi/gücüyse göz ardı etmektedirler; işte Ian Manner, bu noktada farklılaşmaktadır.[50]

---

[46] Barış Özdal, "Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** 2008, Sayı:7, s.125-161.

[47] Knud.E. Jørgensen "Western Europe and the Petersberg Tasks"**, European Approaches to Crisis Management**, 1997, s. 131–52.

[48] J. Zielonka **Explaining Euro-Paralysis: Why Europe is Unable to Act in International Politics,** 1998, s.229.

[49] Karen Smith, "The Use of Political Conditionality in the EU's Relations with Third Countries: How Effective?" **European Foreign Affairs Review**, Vol. 3, No. 2, pp. 253–74.

[50] Kamil Zwolski, **European Security in Integration Theory,** Southapmton, 2018, s.77.

3. Normatif Güç Kavramı Tartışmaları

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından hem AB içerisinde hem de dışında bütünleşmenin normatif yanı daha sık tartışılır olmuş; ancak ekonomik ortaklaşma gerçeği karşısında normatif boyut hep ikincilleştirilmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte etki alanını eski komünist ülkelere de ulaştırmak isteyen Birlik, bu aşamada konvansiyonel enstrümanlar yerine sosyal entegrasyon/sosyalleşme mantığı çerçevesinde normlara ve normatif paradigmaya başvurmuştur.[51] Bu duruma uygun olarak insanlığın üzerinde genel olarak uzlaştığı norm alanlarının Birlik tarafından dinamik bir anlayışla benimsenmiş olması, bu normların üçüncü birimlere "dikte/ihraç" ettirebilme kapasitesini doğurmuştur ki bu durum, AB'ye normatif bir karakter atfedilmesini sağlamıştır.

"Üstün" normları belirleme gücü, AB'yi kendisi dışındaki birimlerden üstün kılmakta ve kendisi için belirli bir iktidar alanı yaratmaktadır. Belirtilen bu durum hem bütünleşme sürecinin hem de normativizmin en temel açmazıdır; çünkü bir tutunum formu olan norm temelli bütünleşme ve ilişki girişimleri, evrensel olanı kendine özgülemekte ve farklı gerçeklikleri "evrensel" olan içerisinde eritmektedir.[52]

Erikson bakımından AB'nin normatif gücü; ancak örgütsel ya da küresel politik eylemlerinin daha yüksek dereceli bir hukuk dolayımı üzerinden normatif araçlarla değerlendirilmesiyle mümkündür. Erikson'a göre; AB, Avrupalı olmadığı ölçüde normatif bir güçtür.[53] Zaki Laidi'ye göreyse; AB normlarını, AB'yi ve Avrupa halklarını aşkın değerler olarak görmek; onları Avrupa toplumunun köklerinden uzaklaştırmaktadır

---

[51] Sosyalleşme/Sosyal entegrasyon; esas olarak, (uluslararası) toplum tarafından genel olarak kabul edilmiş davranış kalıpları içerisinde yeni bir üyenin kabul edilmesi durumudur.

[52] Hugh C. Dyer, **Moral Order/ World Order The Role of Normative Theory in The Study of International Relations,** New York, 1997, s.124.

[53] Erik Erikson, "The EU- A Cosmopolitan Polity?"**, Jounal of European Pubilc Policy**, 13 (2), 2006, s. 253.

ki bu durum "normatif güç" olmak ile "hiçbir çıkar içeriği olmayan ideal güç" olmak arasındaki farkın gözden kaçırılmasına neden olabilir.[54]

Uluslararası İlişkilerde normatif yaklaşım, uluslararası kişiliğe sahip birimlerin dış siyasalarını belirlerken sosyal olgular karşısında etik açıdan nasıl davranılması gerekliliğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Normatif teorinin güç kavramıyla olan ilişkisi incelendiğinde; yaygınlıkla gücün ve/veya güç kullanım enstrümanlarının normlar üzerinden meşrulaştırılmasının üzerinde durulduğu görülmüştür. Normatif güç kavramının yaratıcısı olarak nitelenen Ian Manners, normatif gücün üç anlamından bahsetmektedir;

- Normatif teori
- Gücün normatif hali
- (Uluslararası) aktörün normatif biçimi

Cochran'a göreyse; Uluslararası İlişkilerdeki tüm teoriler normatiftir. Pozitivizmle veya mutlak nesnellikle hareket ettiğini ileri süren veya doğal bilimlerin kullandığı metotlarla dünya politikalarını incelediğini dile getiren teorisyenler dahi hangi bilginin kendileri için önemli olduğunu belirlerken, bu bilgiyi yorumlarken ve yaptıkları araştırmanın önemini açıklarken normatif varsayımlardan kaçınamazlar.[55] Orbie içinse; normativizm bağlamında normatif güç kavramı, bizi cevaplanması çok zor olan; ancak yine de sorulmaya değer soruları sormaya yöneltir ki normatif güce ilişkin olarak normatif teorinin bize sağladığı bu zemin, bir güç biçimi olarak normatif güç kavramını ve bir güç formu olarak normatif aktör karakterizasyonu da anlamamıza yardımcı olmaktadır.[56]

---

[54] Zaki Laïdi, **La Norme Sans la Force: L'enigma de la Puissance Européenne,** Paris, 2005, s. 56.

[55] Molly Cochran, **Normative Theory in International Relations: A Pragmatic Approach,** Cambridge, 1999.

[56] E. Keene, "Social Status, Civilization and the Idea of a Normative Power Europe"**, Küresel Bir Aktör Olarak AB Sempozyumu**, Georgia Institue of Techonology, 2008.

Orbie'nin yukarıda ifade ettiği çerçevede ve Manners'ın aktardığı biçimiyle normatif güç, materyalist veya fiziksel olandan ziyade "fikirsel" bir güç formudur. Bu anlamıyla fikirsel bir güç biçimi olarak normatif güç; maddi iyileştirmeler veya fiziksel güç kullanımı kabiliyeti yerine normatif meşrulaştırmayı esas almaktadır.[57] Gücün normatif halinde dikkat edilmesi gereken noktaysa diğer birimlerle olan ilişkilerde ve politikalarda "normatif bir sürdürülebilirlik" gerektirmesidir; burada anlatılmak istenense bu normatif olma halinin öteki birimler nezdinde de açıklanabilir ve meşrulaştırılabilir olması ve gelecek nesiller tarafından da sürdürülebilir kılınabilmesidir.[58] Nesiller arasındaki normatif aktarımı mümkün kılan ve öteki ya da üçüncü birim olarak kodlanan birimler tarafından kabul edilmiş olan gücün bu normatif biçimi bakımından ikili bir ayrım da Raymond Aron tarafından yapılmıştır; zira Aron, gücün iki temel anlamı olduğunu söylemektedir; '*pouvoir'* yani etkileme kabiliyeti ve '*puissance'* yani güçlü aktör.[59] Aron tarafından güce ilişkin olarak getirilen yukarıdaki ayrım, bizi *'une nouvelle form de pouvoir normatif'* (gücün yeni normatif formu) ve *'une grande puissance regionale'* (bölgesel büyük güç tipi) tipolojileri tartışmalarının da eşiğine getirmektedir.[60]

Uluslararası bir birimin kimliği, o birimin (normatif) gücünün bir unsurudur. Manners'a göre; ideal bir normatif güç tipolojisi, daha fazla adaleti ve kozmopolit dünya anlayışını normalleştirerek normatif meşrulaştırmayı arayacaktır. Bu normatif aktörün etki alanı içerisinde daha kozmopolit bir anlayışla hem toplumsal sosyal haklar hem de bireysel haklar yer alır. Manners tarafından tariflenen bu normatif güç aktörü –burada

---

57 Ian Manners, "The European Union's Normative Power: Critical Perspectives and Perspectives on the Critica", **Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives,** ed. Richard G. Whitman Londra, 2011, s.230.

58 a.g.e., s.230.

59 Rsymond Aron, **Macht, Power, Puissance,** ed. S. Lukes, Oxford, 1986, s.253-277.

60 a.g.e., s.231.

kastedilen AB- uluslararası sistem içerisinde normların değiştirici ve dönüştürücü gücünden faydalanmaktadır.[61]

Manners'ın tarif ettiği ve Aron'un değindiği gücün normatif biçiminin analizinde normatif ilkelerin irdelenmesi, önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Buna göre; normatif meşrulaştırmanın yeterince ikna edici olması için normatif ilkelerin kabulünün ardından meşruiyet sorunu ortadan kalkmış olmalıdır ve bu ilkeler, tutarlı ve uyumlu bir yolla öteki olarak kodlanan üçüncü birimlere teşvik edilebilmelidir.[62] Normatif güç olarak AB için Birliğin üçüncü birimlerle olan ilişkileri çerçevesinde geçerli olan ilkeler, Birleşmiş Milletler Şartı, Helsinki Nihai Senedi, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, BM İkiz Sözleşmeleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi vb. belgelerden kaynaklanmaktadır.[63]

Normatif Güç Avrupa Birliği tanımı, Duchené'in 'fikir gücü' kavramına veya Galtung'un 'ideolojik güç' tanımlamasına dayanılarak 1970'lerin başına kadar götürülebilirse de meseleye ilişkin asıl tartışmalar, Ian Manners'in *Common Market Studies* dergisinde 2002 yılında yayımlanan makalesiyle başlamıştır.[64] Ian Manners, AB'nin uluslararası bir aktör olarak yerini yeniden tanımlayabilmek ve AB'nin etkisini yeniden kavramsallaştırabilmek için sivil güç tartışmalarını bir başlangıç noktası olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda; AB'nin normatif gücü, öncelikle bilişsel bir süreçtir; çünkü Manners'a göre; AB'nin normatif boyutunu anlamlandırabilmek için AB'nin gücünü temsil eden Avrupa kimliğinin uluslararası arenada yarattığı fikirsel etkiyi göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Manners, AB'nin asıl gücünü ve özgünlüğünü uluslararası arenada neyin "normal" olduğunu yeniden tanımlama iktidarını elinde bulundurmasına dayandırmaktadır. AB, normal olanı tanımlarken yaygın olarak BM sistemi içerisinde

---

61 Ian Manners, 2011, s.232.

62 Clara Portela, Koja Raube, **(In-) Coherence in EU Foreign Policy: Exploring Sorces and Remedies,** Los Angeles, 2009.

63 Ian Manners, 2011, s.235.

64 Richard G. Whitman, 2011, s.1-2.

kabul edilmiş olan normları evrensel olarak kabul eder ve bu "normal" normlar diğer üçüncü birimler bakımından da kabul edilmelidir; diye öngürür.[65]

Manners'ın konu bakımından ortaya koyduğu yenilik, sadece AB'nin yapısal olarak normatif temelli ve barışçıl bir yapıya sahip olmasıyla ilintili olmayıp onun aynı zamanda küresel politik eylemlerinde 'eylem öncesi normatif bir düşünce eğilimine' sahip olmasını ileri sürmesinden kaynaklanmaktadır.[66] Manners tarafından geliştirilen bu normatif perspektif, kimi düşünürler tarafından fazla idealist bulunmuş olsa da özellikle soğuk savaş ertesinde esen küreselleşme rüzgarlarıyla birlikte daha fazla dile getirilmeye başlanan insan hakları, demokrasi vb. normları daha doğru bir bakış açısıyla irdelemede katkı sağlamıştır.

Manners, 'sivil güç' ile 'normatif gücü' birbirinden ayırmıştır; ona göre sivil güç, tıpkı Vestfalyan devlet tipolojisinde olduğu gibi askeri güce de işaret etmektedir. Manners, iki güç arasındaki farkı ortaya koyabilmek için altı temel ayrıksılığa değinmiştir. Bunlardan ilki, sivil gücün kolonyal bir diskura sahip olduğudur. İkincisi, sivil gücün daha çok ekonomik araçları öncelemesidir; halbuki normatif güçte önemli olan normların yayınımıdır. Üçüncü olarak Manners'a göre sivil güç, daha çok bu gücü kullananların çıkarlarını teşvik ederken normatif güçte sadece ikili ilişki içerisinde olunan birimlerin merkezde olduğu bir etkileşim söz konusu olmayıp ikili ilişkilerde de tüm dünya bakımından geçerli olan normlara ve ilkelere bağlılığın esas olduğu kozmopolit bir doğa bulunmaktadır. Dördüncü olarak, Vestfalyan devlet kültürü normatif yaklaşımla çelişmektedir. Beşinci olarak; sivil güç yaklaşımı, güç ilişkilerini birimler arasına indirgemektedir ve bu nedenle birimler arasında askeri olmayan, çok-taraflı veya hukuki vb. ilişkiler göz ardı edilmektedir. Son olaraksa Manners'a göre; normatif güç yaklaşımı

---

[65] Ian Manners, 2002, s. 253.

[66] a.g.e., s.252.

AB'ye yöneltilen "Neo-Kolonyal Soğuk Savaş" söylemlerini de ortadan kaldırmaktadır.[67] *Sui generis* bir örgütlenme biçimi olarak AB, uluslararası politikada "normal" olarak tanımlananı değiştirmiştir ve ulus ötesi normatif bir aktör olarak ortaya çıkmasıyla reel politikadaki normları, standartları ve tanımlamaları devlet-merkezci çıkarımların ötesine taşımıştır. AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barosso, AB'nin dünyadaki en önemli normatif güçlerden biri olduğunu dile getirirken bunun AB'nin diğerleri için geçerli olan standartları belirleyebilme kabiliyetinden kaynaklandığına işaret etmiştir.[68]

Özetle, AB normatif güce sahip olduğunu öne süren bir uluslararası aktör olarak hem Birlik içindeki hem de Birliğin dış politikasındaki siyasalarında kavramsal bir meşruiyet dayanağı aramıştır. Soğuk Savaş'ın ardından bu tip bir meşrulaştırma ihtiyacı giderek daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Bu parametreler ışığında de evrensel nitelikteki etik temelli hukuki ilkeleri kendine baz alarak oluşturduğu normatif diskura bağlı kalarak ve onun üzerinden kendisinin "iyilik için bir güç" ve/veya "Dünya için barış inşa edici bir aktör" olarak algılanmasını sağlamak istemiştir.[69]

Son olarak, Sjursen'in de ifade ettiği gibi AB'nin kendisini normatif bir güç olarak addetmesi ve "öteki" olarak tanımlananlar için de normal olanı tanımlayabilme iktidarına sahip olması; onu, öteki çıkar odaklı uluslararası yapılardan bütünüyle ayırmamıza olanak vermemelidir. Zira; her ne kadar normatif sosla sunulmuş olsa da AB, dış politik siyasalarında hem kendisinin hem de üyelerinin çıkarlarını "içgüdüsel" olarak korumaya devam etmektedir.

---

[67] Ian Manners," The European Union as a Normative Power: A response to Thomas Diez", **Millennium-Journal of International Studies**, 2006, Sayı:35, s.175., ve Guido Rings, Anne Ife, **Neo-Colonial mentalities in Contemporary Europe? Language and Discourse in the Construction of Identities,** Cambridge, 2008.

[68] John Peterson, "Jose Manuel Barosso=Political Scientist: John Peterson Interviews the European Commission President", **EUSA Review**, 2010.

[69] Chris J. Bickerton, "Normative Power Europe"**,** ed. Richard G. Whitman**, "Legitimacy Through Norms: The Political Limits to Europe's Normative Power"**, New York, 2011, s.25.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜCÜNÜ OLUŞTURAN NORMATİF DEĞERLER VE İNSAN HAKLARI

1. Avrupa Birliği'nin Normatif Değerleri

Manners'a göre; AB'nin başlıca normatif prensipleri, Birlik müktesebatında da yer alan *sürdürülebilir barış, özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eşitlik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişim*dir. Bunlardan, sürdürülebilir barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ile insan hakları çekirdek normları oluştururken sosyal dayanışma, eşitlik/ayrımcılık yasağı, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişim ise ikincil normları ifade etmektedir. AB'nin normatif kurallarının temelleri Tablo 1.1.'de gösterildiği biçimiyle Birliğin kurucu prensipleri, görev ve amaçları, oluşturulan kriterler ve belirlenen temel haklar ile atılmıştır.

Tablo 1.1. Normatif Kuralların AB Antlaşmalarındaki Yeri

Kurucu Prensipler	Görev ve Amaçlar	Kriterler	Temel Haklar
(ABA, Madde 6)	(Roma Antlaşması, Md:2, ABA Md:6, 13)	(1993 Avrupa Konseyi kararı doğrultusunda oluşturulan Kopenhag Kriterleri)	(AB Temel Haklar Şartı)
Özgürlük Demokrasi İnsan Hakları ve Temel Haklara Saygı Hukukun Üstünlüğü	Sosyal dayanışma Ayrımcılığın Önlenmesi Sürdürülebilir Kalkınma	Demokrasinin garanti edilmesi Hukukun üstünlüğü İnsan Hakları Azınlık Haklarının Korunması	İnsanlık onuru Özgürlük Eşitlik Birlik Vatandaşlık Adalet

Manners bakımından AB'nin normatif prensipleri içerisinde en öncelikli olanı sürdürülebilir bir barışın varlığıdır ve burada kastedilen barış hali, çatışmaların hem yapısal sebeplerinin hem de çatışmalarla ortaya çıkan şiddetten doğan semptomların bir biçimde çözülmüş olmasıdır.[70] Robert Schuman'ın Avrupa günü olarak kutlanan 9 Mayıs 1950 tarihinde yaptığı açılış konuşmasındaki şu sözleri bütünleşmenin de *varoluş sebebini (raison d'etre)* gözler önüne sermektedir. Shuman'a göre; *"Dünya barışı, barışı tehdit eden tehlikeleri dengeleyen orantılı yaratıcı çabalar gerçekleştirilmeksizin muhafaza edilemez".*

Schuman'ın bu sözlerinin yanı sıra; Birlik tarafından sürdürülebilir barışa yapılan diğer vurgulardan bazılarını Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması'nın dibacesinde, Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmada, Maastricht Antlaşması'nda (Avrupa Birliği Antlaşması), Avrupa Anayasası'nın 1-3 maddelerinde bulmak mümkündür. Bu metinlerde yapılan tüm vurguların özünde barışı, AB değerlerini ve insanların esenliğini teşvik etme anlayışı vardır. Ek olarak; Manners'ın işaret ettiği sürdürülebilir barışta savaşın sadece düşünülemez kılınması değil; maddesel anlamda da imkansız hale getirilmesi ruhu *(ethos)* hakimdir. Bu noktada; çatışmaların önlenmesinin ve barışın tesisinin AB siyasalarındaki değerlendiriliş biçiminde kalkınma yardımı, ticaret, bölgeler arası iş birliği, siyasi diyalog ve genişlemeyi de içeren daha bütüncül (holistik) bir yaklaşım tarzı mevcut olduğu söylenebilir.[71]

AB'nin ikinci çekirdek normu özgürlüktür. Sosyal boyutuyla özgürlük; tıpkı insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi ilkeleri gibi 1997 Amsterdam Zirvesi'yle güçlendirilmiş olan AB'nin kurucu prensiplerinden biridir. 2000 yılındaki Nice Avrupa Zirvesi'nde kabul edilmiş olan Temel Haklar Şartı ile bu Şartı da içeren Avrupa

---

[70] Ian Manners, "Values and Principles in European Union Foreign Policy"**, The Constitutive Nature of Values, Images and Principles in the European Union**, ed. Sonia Lucarelli&Ian Manners Londra, 2006, s.26.

[71] a.g.e., s.33.

Anayasası, AB'nin özgürlük kavrayışının geliştirilmiş bir örneğidir. Şartın ikinci başlığı 19 adet özgürlük tanımlamaktadır ki bunlardan ilki herkesin kişisel güvenliğinin ve özgürlük hakkının olduğudur. Manners'a göre; AB bağlamında özgürlük, en az özgürlük kadar önemli olan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi diğer başka normlarla birlikte mümkündür. Bu noktada özgürlüğün varlığı; anti-sosyal davranışların, nefret suçunun, tahrik edici konuşmaların vb. özgürlük olarak garanti edilmemesini de gerektirir.[72]

Manners'ın değindiği AB'nin diğer bir çekirdek normu ise demokrasidir. AB, kurulduğundan bu yana -Schuman'ın 1948 yılında Fransız parlamentosunda da ifade ettiği gibi- Avrupa uluslarının demokratik ve barışçıl bir yapıyı benimsemelerini öngörmektedir. AKÇT'nin oluşturulmasından itibaren üyelik kriteri olan demokrasinin gerekliliği 1970 yılında yayımlanan Lüksemburg Raporu'nda açık bir hale getirilmiştir; rapora göre birleşik bir Avrupa'da serbest seçimlerle oluşturulan parlamentolara sahip devletler, bir arada olmak zorundadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından AB tarafından demokratik normlara yapılan vurgu artırılmıştır; 1993 tarihli Kopenhag Kriterleri bunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca; AB nezdindeki demokrasi tarifiyse karşılıklı mutabakata dayalı uzlaşma arayan bir demokrasi niteliğindedir.[73]

AB'nin dördüncü çekirdek normu insan haklarıdır. İnsan hakları, özellikle Soğuk Savaş sonrasında daha fazla görünür hale getirilerek teşvik edilmiştir. İnsan haklarına bütünleşme sürecinde ilk defa 1973 tarihli 'Avrupa Kimliği Kopenhag Bildirisi'nde açık bir biçimde yer verilmiştir. 1977 tarihli başka bir ortak bildirideyse insan hakları, hukukun genel ilkeleri arasında kabul edilmiştir. 1980'lerle beraber Avrupa Parlamentosu, insan haklarının savunulması konusunda daha pro-aktif bir tutum

---

[72] Ian Manners, "Values and Principles in European Union Foreign Policy"**, The Constitutive Nature of Values, Images and Principles in the European Union**, ed. Sonia Lucarelli&Ian Manners Londra, 2006, s.26.

[73] a.g.e., s.34.

sergilemeyi tercih etmiş; bu duruma uygun olarak insan haklarının üçüncü birimlere teşvik edilmesinin ilk örneklerini içeren Lome Konvansiyonları'nın 1989 yılında yapılan dördüncüsü insan haklarının teşvikini içermiştir. Maastricht Antlaşması'nda da öne çıkan insan hakları normları, 1990'larda hem üyelik kriterlerinden biri haline dönüşmüştür hem de AB kalkınma politikalarında göz önünde bulundurulan bir husus haline gelmiştir. AB açısından geçerli olan insan hakları norm seti 'bütünleştirici' niteliktedir; buradaki bütünleştiricilikle kastedilen şey; AB'nin insan haklarını sadece düşünce ve ifade özgürlüğü gibi bireysel hakları esas alarak değil; aynı zamanda toplanma özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü gibi kolektif hakları da içerecek bir anlayışla değerlendirmesidir.[74]

AB'nin beşinci normatif değeriyse hukukun üstünlüğüdür; hukukun üstünlüğünün ifade ettiği şey, siyasi kuruluşların herkes için eşit ve adil yasal sistemler üzerine kurulmuş olması gerekliliğidir. Zira, hukukun üstünlüğü, istikrarlı bir yapının ve diğer liberal-demokratik değerler olan demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi normatif unsurların başarılabilmesi bakımından gerekli olarak görülmektedir. Avrupa Anayasa Taslağı, insan haklarının Birliğin dış politikadaki eylemlerinde ve uluslararası ilişkilerinde teşvik edilmeye devam edilmesini ve bunun BM Şartı'nın 1-4 maddeleri arasında belirtilmiş olan prensiplere saygıyı içerecek bir biçimde ve uluslararası hukuktaki gelişmelerin yakından takibiyle birlikte garanti edilmesini aramıştır.[75]

AB'nin altıncı normatif değeri eşitliktir; bu noktada eşitlikten anlaşılması gereken, eşitliğin aktif politikalarla teşvik edilmesiyle birlikte ayrımcılığın hukuksal olarak yasaklanmış olmasıdır. Bütünleşme sürecinin başlangıcında kendisine kadın-erkek eşitliği, eşit işe eşit ücret vb. gibi dar bir çerçevede yer bulmuş olan eşitlik kavramı,

---

[74] Sonia Lucarelli, Ian Manners, 2006, s.35-36.

[75] Sonia Lucarelli, Ian Manners, 2006, s.34.

1990'larla içeriği genişletilmiş olup Kopenhag kriterleriyle azınlık hakları Maastricht Antlaşması'yla cinsel yönelime, yaşa, engelli olmaya, dini inanışa, etnik kökene, ırka ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın engellenmesi gibi hususlar eklenmiştir. 1990'lar sonrasında AB'de gelişen eşitliğin post-modern biçimi daha içerseyici *(inclusive),* açık uçuklu ve sınırları tam belirlenmemiş bir anlayışla ayrımcılığa konu olan grupları hedeflemiştir.

AB'nin yedinci normatif değeriyse sosyal dayanışmadır. Sosyal dayanışma, AB'nin AB içerisinde ve gelişen dünyayla sürdürdüğü ilişkilerinde sosyal adaletin, sosyal ortaklığın ve sosyal ekonominin teşvik edilmesidir. Sosyal dayanışmaya 1973 tarihli Kopenhag Deklarasyonu'nda, 1986 tarihli Dış İşleri Bakanları Deklarasyonu'nda, Temel Hakları Şartı'nda ve Anayasa Taslağı'nda yer verilmiştir.[76] AB bakımından sosyal dayanışmanın genişletilmiş bir tercümesini anayasal taslağın 1-3 maddeleri arasında bulmak mümkündür. Burada öz olarak; dengeli ekonomik büyüme, sosyal pazar ekonomisi, sosyal ilerleme ve tam istihdamın sağlanması, sosyal dışlanmayla mücadele edilmesi, sosyal adalet ve sosyal korumanın teşvik edilmesi ile nesiller arası dayanışma gibi hususların üye devletler bakımından gerçekleştirilmesi ve benimsenmesi amaçlanmıştır.[77]

AB'nin sekizinci normatif değeri sürdürülebilir kalkınmadır. AB açısından sürdürülebilir kalkınma, bütünleşme ve denge arasındaki ikili bir problemdir. Buna göre; sürdürülebilir kalkınma bio-merkezli ekolojik krizlerle sınırları belli olmayan ekonomik büyüme arasında bir denge sağlama niyetini ifade etmektedir. Bu temel yaklaşıma Temel Haklar Şartı'nın dibacesinde ve anayasal taslakta değinilmiştir; hatta anayasal taslakta

---

[76] Sonia Lucarelli, Ian Manners, 2006, s.36.

[77] a.g.e., s.36.

AB'nin sürdürülebilir kalkınmaya içkin ilkeleri; genişleme, kalkınma, ticaret, çevre ve dış politik siyasaları yoluyla Avrupa'nın ötesinde teşvik etmesi not edilmiştir.[78]

AB'nin dokuzuncu normatif değeri, iyi yönetişim olmuştur; AB'ye göre iyi bir yönetimden anlaşılması gereken hiyerarşinin, dışlayıcılığın ve merkeziyetçiliğin olmadığı; açık, katılımcı ve demokratik bir yönetim modelidir. İyi yönetişim, AB içerisinde en son gelişen normlardan olup iki temel nedene binaen ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki; aday ülkelerde AB'ye üyelik sürecinde istikrarlı kurumların oluşturulmasının desteklenmek istenmesidir; ikincisiyse iyi yönetişim sayesinde insan haklarının, demokrasinin ve kalkınmanın uluslararası bir biçimde yayılmak istenmiş olmasıdır. Avrupa Birliği Anayasa taslağında bu norm, AB'nin demokratik yaşamı içerisinde hesap verilebilirliğin, şeffaflığın, sosyal ortaklığın, katılımcılığın, (adil) temsilin ve eşitliğin bir gerekliliği olarak değerlendirilmiştir.[79]

2. Normatif Değerlerin Üçüncü Birimlere Yaygınlaştırılması Yöntemleri

AB normatif güce sahip olduğunu öne süren bir uluslararası aktör olarak hem Birlik içindeki hem de Birliğin dış politikasındaki siyasalarında kavramsal bir meşruiyet dayanağı aramıştır. Soğuk Savaş'ın ardından bu tip bir meşrulaştırma ihtiyacı giderek daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Bu parametreler ışığında de evrensel nitelikteki etik temelli hukuki ilkeleri kendine baz alarak oluşturduğu normatif diskura bağlı kalarak ve onun üzerinden kendisinin "iyilik için bir güç" ve/veya "Dünya için barış inşa edici bir aktör" olarak algılanmasını sağlamak istemiş ve bunları üçüncü birimlere yaygınlaştırmıştır.[80]

---

78 Sonia Lucarelli, Ian Manners, 2006, s.36.

79 Sonia Lucarelli, Ian Manners, 2006, s.37.

80 Chris J. Bickerton, **"**Legitimacy Through Norms: The Political Limits to Europe's Normative Power", **Normative Power Europe,** ed. Richard G. Whitman New York, 2011, s.25.

Manners bakımından, normatif bir güç olarak AB'nin kendi normlarını üçüncü ülkelere benimsetebilmesininse başlıca altı yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki; yani kendiliğinden sirayet etkisi *(contagion)*, ikincisi *bilginin yayınımı (informational diffusion)*, üçüncüsü *prosedürel yayınım (procedural diffusion)*, başka bir deyişle normatif davranışların üçüncü birimler tarafından da kurumsallaştırılmış olması, dördüncüsü *transfer;* yani AB'nin ticari alışverişleri, teknik ve finansal yardımlarıyla normların transfer edilmesi, beşincisi AB'nin üçüncü ülkelerdeki doğrudan fiziksel varlığını işaret eden *açık yayınım* ve son olarak; sosyal ve siyasal kimliklerle birlikte fikirlerin ve bilginin ortak inşasını ifade eden *kültürel filtre*dir.[81]

Yukarıda belirtilmiş olan altı yoldan ilki; yani sirayet etkisiyle anlatılmak istenen şey, AB'nin sembolik simgelerinin oynadığı roller sayesinde normların yayınımıdır. Manners, AB'nin simgelerini tasnif ederken üçlü bir ayrıma gitmiştir. Bu ayrımlardan ilki olan *sembolik simgeler* 'bayrak', 'marş', 'tek para', '9 Mayıs Avrupa Günü' vb. gibi durumlardır. Tasnifteki ikinci husus ise 'kurucu kişilere verilen referanslar', 'Avrupa kültür şehirleri' ve 'AB kurumlarının bizatihi varlığı' gibi sembolik ritüellerdir. Manners'ın tasnifindeki son halka ise 'Kopenhag Kriterleri', 'farklılık içerisinde birlik', 'komşuluk politikası' ile 'ortaklık ve iş birliği' gibi sembolik tabulardır.[82] Bilginin yayınımı, *(informational diffusion)* AB normlarının yayınımını mümkün kılan diğer bir enstrümandır. Bilginin yayınımı, AB'nin açıklayıcı iletişim girişimleri ve yeni politika inisiyatifleri gibi değişik iletişim stratejilerinin bir sonucudur.[83] AB normlarının yayınımındaki üçüncü yol ise prosedürel yayınımdır; prosedürel yayınım öz olarak

---

[81] Ian Manners, "The Symbolic Manifestation of the EU's Normative Role in World Politics"**, The European Union's Role in International Politics: Concepts and Analysis**, ed. O.Elgström&M.Smith Londra, 2006. ve Georgiy Voloshin, 2014, s.4.

[82] Ian Manners, 2002, s.35., ayrıca bkz. https://rucforsk.ruc.dk/ws/portalfiles/portal/38395695/Ian_Manners_Normative_Power_Europe_A_Contradiction_in_Terms_COPRI_38_2000.pdf (2.1.2019 tarihinde erişildi, Dakar).

[83] a.g.e., s.35.

AB'nin uluslararası örgütlere üyelik, bölgeler arası iş birliği anlaşmaları ve AB genişleme sürecinin kendisi gibi üçüncü birimlerle olan ilişkilerini kurumsallaştırması sırasında ortaya çıkmaktadır.[84] AB normlarının yayınımındaki *transfer* kavramı, finansal ve ticari araçlarla normların üçüncü birimlere aktarılmasını belirtirken *açık yayınım* yoluysa AB'nin doğrudan fiziki varlığına işaret etmektedir. AB normlarının yayınımındaki son mekanizma olan *kültürel filtreyse* AB'nin üçüncü birimlerle ilişkileri neticesinde bu birimlerin siyasa yapma biçimlerini ve uluslararası normları üzerinde öğrenme, adaptasyon ve reddetme yoluyla yarattığı etkidir.[85]

[84] Ian Manners, 2002, s.35., ayrıca bkz. https://rucforsk.ruc.dk/ws/portalfiles/portal/38395695/Ian_Manners_Normative_Power_Europe_A_Contradiction_in_Terms_COPRI_38_2000.pdf (2.1.2019 tarihinde erişildi, Dakar).

[85] a.g.e, s.35.

2. BÖLÜM

İNSAN HAKLARI NORMLARININ AVRUPA BİRLİĞİ'NDE NORMATİF GÜÇ UNSURU OLARAK GELİŞİMİ

A. MAASTRİCHT ANTLAŞMASI ÖNCESİ DÖNEM

Avrupa'nın bütünleşmesi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında yaşanan ekonomik, sosyal ve psikolojik yıkımların yarattığı kolektif travma sonucunda ortaya çıkmıştır. Kıtanın bütünleşmesiyle varılmak istenen noktaysa Birinci Dünya Savaşı'nın ardından her alanda meydana gelen ulus(al)laşmanın neden olduğu 'ulusal çıkar' maksimizasyonu anlayışından kaynaklanan düşmanlıkların yeni bir çatışmaya evrilmeden sonlandırılmasıdır.[86]

İnsan hakları normlarının gelişiminde İkinci Dünya Savaşı'nın son derece ayrı bir yeri bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı, insan hakları bakımından 'yaratıcı yıkım' etkisi meydana getirmiştir. Zira; savaş, bize aşırı güçlü iktidarların kendi çıkarlarını ve ayrıcalıklarını amaç edinmiş faşist ve nevi güç yapılarının insanlık için ne kadar yıkıcı sonuçlara yol açabileceğini göstermiş ve insan hakları normlarının korunmasıyla barışın tesisi arasındaki ilişkiyi anlamamızı teşvik etmiştir. Avrupa Konseyi ve Avrupa Bütünleşmesi vb. girişimler; esas olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın hızlandırıcı ve şiddetlendirici unsurlarından biri olan 'ulusal egemenlik' kavramının kendi halkı arasında ayrım yapma, halkı sömürme, işkence etme, onları köleleştirme ve soykırım yapma vb. gibi yetkileri de kendine hak gören aşırı yorumlarının önüne geçmek amacıyla ortaya çıkmışlardır.

Uluslararası hukuk profesörü olan Manley Hudson; insanların ve ulusların, hukuk ve kurumlar yoluyla kendilerini çatışmalardan koruyabileceklerini dile getirmiştir.

[86] Mesut Hakkı Caşın, Uğur Özgöker, **Avrupa Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Temelleri,** 2008, s.44.

Hudson için geleneksel alışkanlara körü körüne olan eğilim veya bir doktrine tam anlamıyla bağ(ım)lılık doğru değildir. Bu bağlamda, Hudson olguları ve normları esas alan bir uluslararası düzenin taraftarıdır.[87]

Hudson, uluslararası hukuku 'ilerlemeci' bir bakış açısıyla değerlendirmiş ve tarihsel süreç içerisinde yeni ve daha işbirlikçi bir forma dönüşeceğini işaret etmiştir. Hudson'ın bu anlayışının önündeki en önemli engellerden ikisiyse 'ulusal egemenlik' ve 'subjektivizm' olmuştur.[88]

Hudson'a göre; uluslararası normların geçerliliği ya da uygulanabilirlik gücü, devletlerin ulusal çıkar temelli bakış açılarından kaynaklanan nedenler dolayısıyla azalabilmektedir. Ancak; iletişim, ulaşım, teknoloji, silah vb. alanlarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak; uluslararası birimler arasındaki karşılıklı bağımlılıkların giderek arttığı aşikardır. Karşılıklı bağımlılıklar ağının sonucu olarak ilerlemeci realist bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre;

> *"(...) ulusların; ekonomi, çevre, güvenlik meseleleri bakımından aynı gemide olmaları nedeniyle uluslararası yönetişim; ulusal çıkara hizmet etmeye başlamıştır. Bu durum, ulusal çıkarı da fiili olarak ehlileştirmiştir. İlerlemeci realistlere göre; ulusal çıkar, ancak diğer uluslararası birimler de gelişirse gelişebilecektir (...)*[89]*"*

Uluslararası birimlerin; uluslararası hukuku, yukarıda ifade edildiği biçimiyle ilerleyici bir anlayışla içselleştirmesi durumunda, belirli bir uluslararası norm alanında sağlanmış olan gelişim, diğer normatif eylemlere de yansıyacaktır. Örneğin; insan hakları normları bakımından ilerleme sağlayan bir antlaşmaya ilgili devlet bakımından dış yardım sözünün eklenmesi, yardım vadedilen birim dışındaki uluslararası birimleri

---

[87] Russel A. Miller, Rebecca M.Bratspies, **Progress in International Law,** Leiden-Boston, 2008, s.14-20.

[88] http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/466/5322.pdf (13.02.2019 tarihinde erişildi, Dakar).

[89] Russel A .Miller, Rebecca M.Bratspies, 2008, s.67.

ve/veya onların haklarını olumlu yönde etkileyecektir. Hudson'ın açıklamalarında yerini bulan norm temelli işbirlikçi anlayış Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği yıkımların ardından bütünleşmeyle deneyimlenmiştir.

1. Birkelbach Raporu ve Kopenhag Deklarasyonu'nda İnsan Hakları

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'nda sonra – özellikle 1950'lerden itibaren –kendine özgü (sui generis) bir tarihsel deneyim geçirmiştir. Hem Birinci Dünya Savaşı'nda hem de İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupalı devletler arasında yaşanan çatışmalar, teknik ve ekonomik alanlardaki iş birliklerinin geliştirilmesiyle tedricen aşılmıştır. Teknik ve ekonomik alanlardaki bütünleşme, zamanla politik bir bütünleşmeye dönüşmüş ve "bütünleşik" Avrupa bir aktör olarak uluslararası sahneye çıkmıştır. Öte taraftan; bütünleşmeyle birlikte insan haklarının korunması konusu da mutlak bir ulusal sorun olmaktan çıkarılmak istenmiş; bu amaçla "iç koşullar, ulusal egemenlik vb." argümanları öne sürerek devletlerin insan haklarını ihlal etmemeleri hedeflenmiştir.[90]

Bütünleşme içerisindeki insan hakları girişimlerinin en erken izlerinden biri 1952 tarihli 'Avrupa Anayasası İçin Çalışma Komitesi (La Comité d'études pour la Constitution Européenne)' olmuştur. Avrupa Hareketi'nin girişimiyle oluşturan bu komitenin nihai hedefi, bütünleşmeye anayasa ve/veya statü taslağı hazırlanması olmuştur. Bu komitenin üçüncü oturumunda Altiero Spinelli, insan hakları ve temel hürriyetler bakımından gerekli dikkatin verilmesi hususunu dile getirmiştir. Spinelli'nin bu görüşüne, İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerine ve komünizm tehdidine bağlı olarak komitenin hazırladığı karar taslağının yedinci maddesi önemlidir; bu maddede tüm üye

[90] Vahap Coşkun, **İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil,** 2015, s.106.

devletlerin insan haklarına saygı duyması gerekliliği belirtilmiştir. Bu maddenin Maastricht Antlaşması'nın kullandığı dile oldukça benzemesi dikkat çekicidir.[91]

Soykırımların yaşandığı bir savaş döneminin ardından ve Portekiz'in ve İspanya'nın diktatörlüklerce yönetildiği bir dönemde ABD, Avrupa bütünleşmesini ve insan hakları normlarını Sovyet tehdidine karşı güçlü bir şekilde desteklemiştir; ABD'nin bu desteğindeki temel kaygı, Sovyetler benzeri totaliteryen bir sistemin Avrupa'ya tümüyle sıçramasına engel olmaktır.

Yaygın olarak kabul edilen literatür, Birlik kurucu antlaşmalarında insan hakları normlarına saygı şartına yer vermediğini ifade etse de Andrew Williams bu antlaşmalarında açık olmayan insan haklarına normlarına saygı şartını aradığını ifade etmektedir. Williams'a göre; Avrupa Ekonomi Topluluğu'nu kuran antlaşmanın girişinde barışın ve özgürlüklerin korunması ve güçlendirilmesi konusunda yapılan atıf ile bütünleşmenin parçası olan devletlerle benzer idealleri paylaşan diğer Avrupa halklarının bu çabalara katılması yönündeki ifadeler, topluluğa üye olarak giriş için bir önkoşul olarak değerlendirilebilir.[92]

Williams'ın yukarıdaki görüşüne karşın Geoffrey Pridham'ın da belirttiği gibi Maastricht Antlaşması'na kadar olan süreç; insan haklarına saygı konusunda ancak bir ön aşama olarak değerlendirilebilir.[93] İkinci Dünya Savaşı sonrasından Avrupa Tek Senedinin kabulüne kadar olan dönemde Birlik kurucu antlaşmalarında insan hakları normlarına doğrudan bir referansta bulunulmamış olmasına rağmen; bu konuda Birliğin

---

[91] Antonin Cohen, "Constitutionalism Without Constitution: Transnational Elites Between Political Mobilization and Legal Expertise in the Making of a Constitution for Europe (1940s-1960s)"**, 32 Law&Soc Inquiry** 109, s. 120-22. 2007.

[92] Andrew Williams, **EU Human Rights Policies, A Study in Irony,** NY: Oxford University Press, 2004, s.54.

[93] Geoffrey Pridham, "Change and Continuity in the European Union's Political Conditionality: Aims, Approach, and Priorities"**, Democratication** 2007, 14 (3): 446-471.

organ, kurum, ofis ve/veya ajanslarınca alınan pek çok karara, yayınlanmış rapora rastlamaksa mümkündür. Bu kapsamda, üye devletlerde insan haklarının, temel özgürlüklerin ve demokrasinin korunmasına üye devletlerce destek sağlanmasını öneren 1961 tarihli Fouchet Planı[94], 1968 tarihinde gümrük birliğinin sağlanmasının ardından yayımlanan komisyon deklarasyonunda[95] Avrupa halklarından ve insan haklarından bahsedilmesi ile insanın özgürlüğünden ve halklarından bahsedilen 1970 tarihli Davignon Raporu bunlardan bazılarıdır.[96]

Avrupa Parlamentosu tarafından 1961'de hazırlanan ve 1962 yılında kabul edilen Birkelbach Raporu da yukarıda sayılanlar arasındaki en önemlilerinden biridir.[97] Raporda topluluklara üye olabilmek; insan haklarına saygılı olan ve özgürlükleri topraklarında garanti edebilen devletlere özgülenmiştir. Parlamento üyesi Willi Birkelbach'ın hazırladığı belirtilen raporun 27. maddesinde kısaca;

> *"Liberal bir politik örgütlenmeye ek olarak; devletin demokratik varlığını garanti etmek bir üyelik koşuludur. Hükümetlerinin demokratik meşruiyeti olmayan devletler ile halkı doğrudan ya da özgürce seçilmiş temsilcileri tarafından hükümet kararlarına katılmayan devletler, Avrupa Topluluklarını oluşturan halklar arasında kabul edilemezler."*[98] denilmiştir.

---

94 https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/c7c2b3f9-cf51-4a8e-874a-d6c3eda5125a/publishable_en.pdf (15.11.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

95 E.C. Bulletin, Bull, **E.C. Declaration by the Commission on the Occasion of the Achievement of the Customs Union on 1 July 1968,** Nu.7, 1968, s.5-6.

96 https://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf (15.11.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

97 http://www.cvce.eu/en/obj/report_by_willi_birkelbach_on_the_political_and_institutional_aspects_of_accession_to_or_association_with_the_community_19_december_1961-en-2d53201e-09db-43ee-9f80-552812d39c03.html (3.8.2017 tarihinde erişildi, Ankara).

98 https://www.cvce.eu/en/obj/rapport_de_willi_birkelbach_sur_les_aspects_politiques_et_institutionnels_de_l_adhesion_ou_de_l_association_a_la_communaute_19_decembre_1961-fr-2d53201e-09db-43ee-9f80-552812d39c03.html (24.02.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

Birkelbach'ın yukarıdaki raporuna ek olarak; 1973'te yayınlanan Avrupa Kimliği Üzerine Kopenhag Deklarasyonu'nda da Birlik için demokrasi, hukuk devleti, sosyal adalet vb. hususları temel alan bir kimlik öngörülmüştür. Deklarasyonda;

> *"(...) üyeler; bağlı oldukları hukuki, siyasi ve ahlaki düzenlerine niteliğini veren değerlere saygı gösterilmesini sağlamak ve ulusal kültürlerinin zengin çeşitliliğini korumak isteğindedir. Bireyin ihtiyaçlarının karşılanması bakışına dayanan bir toplum kurma temelinde aynı hayat anlayışını paylaşan üyeler; temsili demokrasi, hukukun üstünlüğü, ekonomik ilerlemenin nihai amacı olan sosyal adalet ve insan haklarına saygı ilkelerini savunma kararlılığındadır.*[99]*"* denilmiştir.

2. 1975-1991 Tarihleri Arasında Yayımlanan Belgeler ve Raporlar Kapsamında Bütünleşmede İnsan Hakları

Birkelbach Raporu'nun ve Kopenhag Deklarasyonu'nun dışında insan hakları normlarını esas alan başka pek çok rapor ve belge mevcuttur. 1975'te Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'nda imzalanan Nihai Senet'te de insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterme ile ekonomik, bilimsel ve insani konularda iş birliğinin öngörülmesi kayda değerdir. Benzer bir biçimde 5 Nisan 1977 tarihinde Parlamento, Konsey ve Komisyon tarafından kabul edilen ortak bildiride de Birliği kuran antlaşmaların, hukukun üstünlüğü ilkesine dayandığı ve bütün üye devletlerin AİHS'e taraf olduğu gerçeği dikkate alınarak; üye devletlerin anayasalarından ve AİHS'ten kaynaklanan insan hakları normlarının korunmasına AB organları tarafından atfedilen birincil önem vurgulanmıştır.[100] 1978'de ise Avrupa Hükümet ve Devlet Başkanları Konseyi, Kopenhag'da gerçekleştirilen toplantıda yayımlanan ortak bildirinin D ekinde

---

[99] http://www.cvce.eu/en/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html (3.8.2017 tarihinde erişildi, Ankara).

[100] https://www.cvce.eu/en/obj/declaration_on_democracy_at_the_copenhagen_european_council_7_and_8_april_1978-en-c054acb7-0d62-466b-81ed-30c40f097567.html (24.02.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

temsili demokrasinin varlığı gibi insan hakları normlarının korunması ve bu normlara saygının da Avrupa Toplulukları'na üyelikte istenen şartlar arasında olması gerektiğini ilan etmişlerdir.[101]

AB içerisinde bir "Temel Haklar Şartı" oluşturulması fikriyse ilk defa Komisyonun 1979 tarihli bir memorandumuyla gündeme gelmiştir. Söz konusu memorandumda insan hakları normlarının korunmasında AİHS'e katılım, bir ilk aşama olarak görülmüş ve bunun daha ötesinde bir hedef olarak AİHS'ten farklı bir temel haklar kataloğunun Birlik tarafından oluşturulması önerilmiştir.[102]

AB içerisinde insan hakları konusunu ele alan diğer bir belgeyse 1984 tarihli Spinelli Raporu'dur; raporun 4.maddesinde ekonomik ve sosyal hak normlarına ek olarak; insan hakları normlarına değinilmiştir.[103] Spinelli Raporu'nun ardından 11 Haziran 1986 tarihli 'Irkçılığa ve Yabancı Düşmanlığı'na Karşı Ortak Deklarasyon' kabul edilmiştir. Bu deklarasyonla birlikte göçmenleri hedef alan yabancı düşmanı tutumların ve çeşitli şiddet eylemlerinin varlığı konusunda farkındalık artırılmak istenmiş ve ırk temelli her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması kararlılığı vurgulanmıştır. Buna göre;

> *" (üyeler) ırk, din, kültür ya da milliyet farkı veya sosyal farklılık nedeniyle kişileri veya grupları hedef gösteren hoşgörüsüzlüğün, düşmanlığın ve şiddet kullanımının bütün biçimlerini kınarlar; toplumun her üyesinin kişiliğin ve haysiyetini koruma ve yabancılara karşı her türlü ayrımcılığı reddetme yolundaki kararlılıklarını teyit ederler; bu ortak kararlılığın hayata geçirilmesini garanti etmek için gerekli bütün adımların atılmasını kaçınılmaz olarak kabul ederler; yeterli ve objektif bilgilerin ve vatandaşların ırkçılık ve yabancı düşmanlığı tehlikesine karşı*

---

[101] https://www.consilium.europa.eu/media/20773/copenhagen_april_1978__eng_.pdf (28.02.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

[102] http://aei.pitt.edu/6356/4/6356.pdf (24.02.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

[103] http://www.federalist-debate.org/index.php/current/item/282-the-spinelli-treaty-of-february-1984 (25.02.209 tarihinde erişildi, Ankara).

bilinçlendirilmesinin yanı sıra ayrımcılığın her biçiminin ve ayrımcı eylemlerin önlenmesini ve bastırılmasını vurgularlar.[104]"

İnsan hakları normlarına ilişkin olarak yaşanan bir diğer önemli gelişmeyse 1986 yılının temmuzunda bir araya gelen dışişleri bakanlarının 21 Temmuz 1986 tarihli insan hakları konusuna dair yaptıkları açıklamalardır. Belirtilen açıklamanın ikinci paragrafında bakanlar, insan hakları normlarına saygının Avrupa'daki iş birliğinin önemli unsurlarından biri olduğunun altını çizmişlerdir. Aynı paragrafta insan hakları normlarının korunmasının uluslararası toplumun ve tek tek devletlerin yasal bir görevi olduğu not edilmiştir. Belgede demokrasi ile hukukun üstünlüğü ilkelerinin önemi vurgulanmıştır;

"(üyeler) dünyanın her yerinde insan haklarına saygı gösterilmesini amaçlamaktadırlar. İnsan hakları normlarının korunması, uluslararası topluluğun ve her ulusun meşru ve sürekli bir görevidir. Belirtilen hakların çiğnenmesinden ötürü dile getirilen endişeler bir devletin iç işlerine müdahale olarak kabul edilmez. BM'nin insan hakları alanındaki temel belgelerinin mümkün olan en kısa sürede dünyanın her yerinde onaylanması elzemdir. Devletler, insan haklarının uygulanmasını izleyen ve kendilerinin de üye oldukları hükümetler arası kuruluşlarla iş birliği yapmalıdır. İnsan haklarına saygı, üçüncü devletlerle olan ilişkilerin önemli bir unsurudur.[105]"

Ayrıca, bu dönemde ulusal yasalardan daha fazla bir biçimde bütünleşme organlarının yaptığı düzenlemeler Avrupa'da günlük hayatı etkilemeye başlamıştır. Bütünleşmenin organlarınca yapılan düzenlemeler, alınan kararlar, yayımlanan bildiriler, Avrupa kamusal alanını etkilemeye başlayınca tıpkı üye devletler gibi bireylerin de hukuki niteliklerinin bütünleşme birimlerince belirlenmesi sorunu ortaya çıkmıştır.

---

[104] https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7682bdc4-b2a5-453a-a9b3-3b312d9cc60c (25.02.209 tarihinde erişildi, Ankara).

[105] http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=LK9yPhMLvLLnMQhTQ6vYKWP4cv1pytVXyTfTphQ2Qjn1pL0r0rcs!1139521418?docId=151326&cardId=151326 (28.02.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

Bütünleşmenin getirdiği düzenlemelerden bireyin doğrudan etkilenmesi nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümü için özellikle 1990'lardan başlanarak bazı reform ve düzenlemeler yapılmıştır.

Bu çerçevede; Konsey ve Konsey bünyesinde toplanan üye devletlerin temsilcilerince alınan 29 Mayıs 1990 tarihli 'Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığına Karşı Mücadeleye İlişkin Karar' önemli bir adım olarak nitelenebilir. Belirtilen karar kapsamında;

> *"Irkçılık esasına dayalı her türlü ayrımcılığa karşı, mücadeleye katkı sağlayan uluslararası belgeleri henüz onaylanmamış olan üye devletlerin bu belgeleri onaylaması; AİHS'in 25.maddesinde atıfta bulunulan bireysel başvuru haklarını henüz tanımamış olan üye devletlerin bu belgeleri onaylamaları; ayrımcılığın ve yabancı düşmanlığının önlenmesi veya bastırılmasına yönelik yasaların kararlılıkla uygulanması, henüz bu tip yasaları çıkarmamış olan devletlerin bu yasaları çıkarması; bireysel haklarını koruma yönünde yardıma ihtiyaç duyanların yararlanabilecekleri hukuki yardım mekanizmaları oluşturulması"* vb. birtakım hususlarda uzlaşılmıştır.[106]

Son olarak; 25-26 Haziran 1990'da Dublin'de 'Antisemitizm, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığına İlişkin Bildirge' yayımlanarak bu konudaki mücadelenin sürekli ve meşru olduğunun altı çizilmiştir. Bildirge kapsamında; konuya dair hakların güvenceye alınmasına ilişkin taleplerin bir devletin iç işlerine karışmak anlamına gelmeyeceği tekrar vurgulanmıştır.[107] Bu bildirgenin ardından yayımlanan 1991 tarihli İnsan Hakları Bildirgesi'nde ise insan hakları normlarının uluslararası ilişkilerin, siyasi iş birliğinin ve üçüncü ülkelerle ilişkilerin temel taşı olduğu not edilmiştir. Belirtilen bildirgede ek olarak; demokrasinin yerleştirilmesinden, azınlıkların, çocukların, kadınların, yaşlıların,

---

[106] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:41990X0627&from=PL ,(25.02.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

[107] http://aei.pitt.edu/1397/1/Dublin_april_1990.pdf , (25.02.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

göçmenlerin haklarının korunmasına vb. hususlara özel bir dikkat gösterilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.[108]

3. Avrupa Birliği Hukukunda ve Söyleminde İnsan Haklarının Dönüşümü

AB'yi kuran antlaşmalarda pazar ortaklığının temel amaç olması ve insan haklarının ana konulardan biri olmamasının doğal bir sonucu olarak insan hakları normlarına ilişkin hukuki çatışmalar ve/veya sorunlar, Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) içtihatları üzerinden çözülmüştür.

AB'nin insan hakları normlarının korunması hususundaki hukukunun kaynağını ABAD'ın özellikle 1970'lerden itibaren vermeye başladığı kurucu kararları oluşturmaktadır. Bu kararlar çerçevesinde; ABAD, AB içerisindeki temel hakların garantisinde özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ve üye devletlerin anayasal geleneklerine atıfta bulunmuştur.

ABAD'a göre; temel haklar, Birlik hukukunun genel prensiplerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.[109] İnsan hakları normlarının korunması bakımından ABAD'ın devrimsel nitelikteki kararlarından ilki, 1963 tarihli *Van Gend en Loos* davasıdır. ABAD, bu davada Birlik hukukunun üye ülkelerin iç hukuk sistemleri için ve bireyler bakımından da etki doğurduğunu ifade etmiştir.[110] Bu davadan bir sene sonraysa *Costa v. ENEL* davasında anayasa düzeyinde de olsa birlik hukuku ile çatışan ulusal hukuk normlarına karşı birlik hukuku normlarının öncelikle uygulanacağı belirtilmiştir.[111]

---

[108] https://www.consilium.europa.eu/media/20528/1991_june_-_luxembourg_eng_.pdf, (25.02.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

[109] Funda Keskin Ata, 2013, s.21.

[110] a.g.e., s.21.

[111] Durmuş Tezcan, 2002, s.21.

İnsan hakları bakımından dönüm noktası niteliğindeki bir diğer ABAD kararı ise *Stauder v. City of Ulm* davasında verilmiştir. Bu kararda temel hakların Birlik hukukunun genel ilkelerinden olduğu not edilmiştir.[112] Bu kararı takiben verilen *Internationale Handelgesellschaft* davasındaysa ABAD, üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri ile temel hakların Birlik hukukunun genel ilkelerinden olduğu savı arasında bağlantı oluşturarak Birlik hukukunun üye devletlerin anayasal koşullarının yerine geçtiğini söylemiştir. ABAD'ın verdiği bir diğer kararsa 1974 tarihli *Nold II'*dir. Bu kararda; ABAD, üye devletlerin yalnızca anayasal geleneklerinin değil; taraf oldukları insan hakları sözleşmelerinin de yol göstericiliğini kabul ederek AİHS'in Birlik hukukuna girmesine ve ABAD kararlarında yer bulmaya başlamasına olanak sağlamıştır.[113]

4. Avrupa Tek Senedi ile Getirilen İnsan Haklarına Saygı Şartı

Bütünleşmede gümrük birliği 1968 yılında tamamlanmış olsa kıtada ve küresel yapıda 1970'lerin getirdiği ekonomik ve politik krizler, (Petrol Krizi, Yom Kippur Savaşı, Afganistan'ın İşgali, İran'daki rejim değişikliği vb.) 1980'lere girerken Avrupa'da bütünleşmenin geleceği bakımından bir kötümserlik havası yaratmıştır. Avrupa Tek Senedi esas olarak bütünleşmedeki bu olumsuz havanın giderilmesine dönük kurumsal reformları ve liberalleştirme gündemini içermektedir.[114]

Avrupa bütünleşmesinin Avrupa Tek Senedi'ne kadar olan dönemde insan haklarına saygı koşulunu raporlara, deklarasyonlara, dolaylı vb. atıflara indirgemiş olması aslında ona belirli bir önem atfettiğini bize göstermekle birlikte yeni bir üye devlet kabul ederken esas gereklilik olarak görmediğini ortaya koymaktadır. Nitekim; Williams'ın da

---

[112] Aslan Gündüz, "Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları'nın Yeri: Kurumsal Düzenleme ve Bireylerin Hakları", **Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı 1-2, s.102.

[113] Funda Keskin Ata, 2013, s.22.

[114] Ernst Haas, **The Obsolescence of Regional Integration Theory**. Berkeley, CA: IIS. 1975.

dikkat çektiği gibi hepsi yeni diktatörlüklerden çıkmış olan ve çeşitli insan hakları ihlallerinin işlendiği ülkeler niteliğindeki Yunanistan (1981) ve İspanya ile Portekiz'in (1986) üyeliği ortalama bir demokrasinin varlığının üyelik için yeter şart olarak kabul edildiğini göstermektedir.[115]

1985-1995 yılları arasında Komisyon Başkanı olarak görev yapan Jacques Delors, Avrupa Tek Senedi'nin temel hedefine ilişkin olarak şunları söylemiştir:

> *"Avrupa Tek Senedi birkaç cümleyle sınırları olmayan büyük bir pazarın, daha fazla ekonomik ve sosyal bütünleşmenin, bir Avrupa araştırma ve teknoloji politikasının, Avrupa parasal sisteminin güçlendirilmesinin, Avrupa sosyal alanının başlangıcının ve çevre alanındaki önemli faaliyetlerin aynı alanda uygulanması taahhüdüdür.*[116]"

Delors özü itibariyle; bütünleşme sürecindeki siyasal birleşmenin güçlendirileceğine işaret etmiştir. Avrupa Tek Senedi 17 Şubat 1986'da Lüksemburg'da, yeni üyeler de dahil olmak üzere dokuz üye devlet tarafından imzalanmıştır. Senet 1 Temmuz 1987 yılında ise yürürlüğe girmiştir.

Delors'un söylemine ve uluslararası paradigmanın yavaş yavaş değişiyor olmasına uygun olarak insan hakları normları da Senette önemli bir yer tutmuştur. Bu kapsamda; uluslararası antlaşmaların dibacesinin bağlayıcılığı literatürde kadim bir tartışma konusu olmakla birlikte bütünleşmede insan hakları alanında yapılan gerçek anlamdaki ilk kodifikasyon, giren Avrupa Tek Senedi'nin giriş kısmında olmuştur.

Tek Sened'in giriş kısmı incelendiğinde taraf devletlerin; üye devletlerin anayasa ve kanunlarında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Avrupa Sosyal Şartı'nda kabul

---

[115] Andrew Williams, **EU Human Rights Policies, A Study in Irony,** s.58.

[116] Devrim Kodakçı, **Genişleme, Avrupa Birliği'nde Demokrasi Eksikliği ve Çözüm Önerileri,** Ankara, 2004, s. 37.

edilmiş olan; öncelikle özgürlük, eşitlik, sosyal adalet olmak üzere temel haklar zemininde demokrasiyi geliştirmek üzere kararlı oldukları ifade edilmiştir. Buna ek olarak; üye devletler, BM Statüsü kapsamında üstlendikleri yükümlülüklere uyumlu bir biçimde demokrasi ilkelerine ve insan haklarına saygıyı savunma idrakinde olduklarını belirtmişlerdir.[117]

Avrupa Tek Senedi'nin giriş kısmında temel haklara, özgürlüklere, demokrasiye değinilmesi ve bu değerlerin tüm üyelerce benimsenmesi gerekliliğinin ifade edilmesi, bütünleşme süreci içerisinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Tek Senet'te görülen insan haklarına ilişkin bu vurgu, 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nda daha açık bir eğilim olarak karşımıza çıkmıştır. Zira, Maastricht Antlaşması'yla birlikte ekonomik bir bütünleşmeden siyasal bir birliğe dönüştürülmek istenen süreçte Birlik üst kimliğinin 'insan hakları, demokrasi ve özgürlükler' ekseninde örülmesi arzulanmış ve bütünleşme çerçevesinde ortaklaştırılmış bir üst kimliğin yaratılmasının Birliğin yönetim mekanizmalarının halk tarafından "meşru" kabul edilmesini kolaylaştırıcı bir etken olacağı değerlendirilmiştir.

B. MAASTRİCHT ANTLAŞMASI'YLA BAŞLAYAN DÖNEM

1. Ekonomik Bütünleşmeden Siyasal Birliğe Doğru: Maastricht Antlaşması ve İnsan Hakları

Ekonomik bütünleşmenin siyasi bir birlik haline dönüştürülmesine ilişkin ilk görüş, 19-20 Ekim 1972 tarihli Paris Zirvesi'nde ortaya çıkmıştır. Zirve sonuç bildirgesinde hükümet ve devlet başkanlarının şimdiye kadar imzalanan antlaşmalara saygı göstermeye devam etmek kaydıyla üye devletler arasındaki karmaşık ilişkileri bir

[117] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv%3Axy0027 (5.8.2017 tarihinde erişildi, Ankara).

Avrupa Birliği'ne dönüştürme hedefi içinde oldukları belirtilmiş ve bütünleşmenin kurumlarından bu konu hakkında 1975 yılına kadar bir rapor hazırlamaları istenmiştir[118]. Paris Zirvesi'nde belirlenen bu hedef doğrultusunda yapılan çalışmalara uyumlu olarak 10 Aralık 1991 Maastricht Zirvesi'nde onaylanan ve 1993'te yürürlüğe giren antlaşmayla günümüzdeki Avrupa Birliği kavramı örgüt yapısının genel adı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi sonrasındaki dönemle birlikte uluslararası ilişkilerin yapısı değişmiş; iki kutupluluğun getirdiği sistemsel "belirlilik" ortadan kalkmıştır. İki kutuplu dünyanın dönüşmesi, Avrupa'nın uluslararası ilişkiler gerçekliğini de değiştirmiştir. Soğuk Savaş sırasında demir perdeyle ayrılmış olan Avrupa, Sovyetlerin dağılmasının ardından enteresan bir biçimde -Yugoslavya'da yaşananlar dışında- görece istikrarlı bir bölge haline gelmiştir. Yugoslavya'da yaşanan iç savaş, tüm Balkanlarda ve Orta Avrupa'da belirli bir istikrarsızlık yaratarak çatışmalara ve düzensiz göç hareketlerine sebebiyet vermiştir. Avrupa'nın ortasında yaşanan istikrarsızlığın ABD'nin askeri müdahalesiyle birlikte "sonuçlanması" bütünleşme içerisinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası hazırlanmasının temellerini atmıştır. Öte taraftan; Maastricht Antlaşması'nın hazırlanması sürecinde günümüzde de tartışılan demokratik meşruiyet, ulus ötesi yapı, genişleme ve etkin karar mekanizmalarının kurulması konuları antlaşma gündeminin ana maddeleri olmuştur. Bu bağlamda antlaşma, karmaşık iç tartışmalar ve pozisyonlar kadar sayısız uluslararası şokların da bir ürünü olarak değerlendirilebilir.[119]

Maastricht Antlaşması bütünleşmenin doğasını değiştiren en önemli antlaşmalardan biri olarak federal bir birliğe gitme yolundaki unsurların yolunu döşemiştir. Antlaşmanın daha birleşik bir Avrupa hedeflemesiyse kuşkusuz üye devletler

---

[118] https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/b1dd3d57-5f31-4796-85c3-cfd2210d6901/publishable_en.pdf (3.9.2017 tarihinde erişildi, Ankara).

[119] Thomas Christiansen, Simon Duke, Emil Kirchner, "Understanding and Assessing the Maastricht Treaty"**, Journal of European Integration**, 2012, s.687.

arasında ayrışmalar getirmiştir. Antlaşma konusunda üye devletler arasındaki farklılaşmaların varlığının açık bir biçimde teyit edilmesiyse antlaşmanın onaylanması sürecinde görülmüştür. Örneğin; Birleşik Krallık, Maastricht'le getirilen topluluğun sosyal politika ajandasına çekince koymuştur.[120] Birleşik Krallık'a benzer bir biçimde bazı devletler kimi konularda ayrı protokoller oluşturmuştur.[121] Tüm bunların yanında antlaşmanın halkların onayına sunulmasının ardından Fransa ve Danimarka'da yaşanan referandumlar antlaşma bakımından artan memnuniyetsizliği ortaya koymuştur.[122] Almanya'da da antlaşmaya dönük olarak Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvurular nedeniyle antlaşmanın onaylanması süreci gecikmiştir.[123] Maastricht süreci, bütünleşme kapsamı dışındaki devletler bakımından Avrupa'nın siyasi birlikteliği olarak değerlendirilirken Birlik içerisindeyse anlaşmazlıklar ve çatışmalar daha sesli bir biçimde gündeme getirilir olmuştur.

Avrupa'nın siyasi olarak bütünleşmesi temelde bir engel olmamakla birlikte aşılması gereken sorunların en başında bütünleşmenin yukarıdaki satırlarda bahsedilen anlaşmazlıklara hızlı ve tatmin edici bir biçimde yanıt vermesi gerekliliği yer almaktaydı. Öte taraftan, Avrupa Parlamentosunun yasama süreçlerine daha fazla dahil edilerek bu konuda belirli bir reformun yapılması gerekirken aynı zamanda demokrasi açığının giderilmesi bakımından da üye devletlerin vatandaşlarına karar alma süreçlerine daha fazla katılımı getiren yeni bir statü kazandırılmalıydı. Bu bağlamda; Maastricht Antlaşması, Avrupa halkları tarafından oluşturulan parlamentonun gücünü artırarak hem

---

[120] Donald C. Dowling, "EC Employment Law After Maastricht: "Continental Social Europe**?",** 27 **İnternational Law**.1, s.7-11, 1993.

[121] Danimarka'da Mal Edinimi Üzerine Protokol, Portekiz'in Özerk Bölgeleri Azores ve Madeira'ya Dair Portekiz Üzerine Protokol, Fransa'nın Denizaşırı Topraklarında Para Basımına Dair Fransa Üzerine Protokol. Bkz. Maastricht Antlaşması.

[122] 1992 yılında Danimarka'da yapılan ilk referandumda Danimarkalılar antlaşmayı kabul etmezken; antlaşma ancak 1993 yılındaki ikinci oylamada kabul edilmiştir. Fransa'da yapılan oylamadaysa çok küçük bir oranla antlaşma referandumda kabul edilmiştir.

[123] Deirde Curtin, "The Constitutional Structure of the Union: A Europe of Bits and Pieces"**,** 30 **Commom MKT**.L.REV. 17, 18, 1993.

demokratik açığı giderme yönünde önemli bir adım atmış hem de bütünleşmenin normatif meşruiyetini güçlendirmiştir. Parlamentonun karar mekanizmalarına artan bir biçimde katılımı sayesinde Konsey ve Komisyon da daha fazla hesap verebilir hale getirilmiştir.[124]

Tüm bunların yanında, Danimarka ve Fransa referandumları göstermiştir ki bireylerin kararları da bütünleşme süreçlerini artık etkileyebilmektedir; bu kapsamda Birlik sadece ekonomik bir organizasyon olarak değerlendirilemez.[125] Bireylerin bütünleşme bakımından taşıdığı bu yeni anlama uygun olarak Maastricht'in normatif bakımdan getirdiği bir diğer yenilik de birlik vatandaşlığı olmuştur. Birlik vatandaşlığı ile birlikte politik bütünleşmede önemli bir adım daha atılmıştır; bu sayede seyahat özgürlüğü sadece ekonomik temelli olmaktan çıkarılarak siyasi bir hak haline dönüştürülmüştür. Birlik vatandaşlığının bireysel hakları güçlendiren bir diğer yönü de vatandaşların ikamet ettikleri Birlik üyesi devletlerde oy kullanma hakkına sahip olmalarıdır.[126] Oy kullanma hakkının münhasıran ulusal devletlerin vatandaşlarının bir hakkı olduğu geleneği değerlendirildiğinde; ulusal politikalara "yabancı" bireylerin de katılımı, kıta tarihinde yaşanan çatışmalar ve milliyetçi akımın bugün hala güçlü olduğunu göz önünde bulundurursak "radikal" bir adım olmuştur. Bu kapsamda, Maastricht Antlaşması tarafından Avrupalı bireyler için getirilen bir diğer hak da parlamentoya bireyler tarafından dilekçe verilmesinin önünün açılması ve bir Ombudsmanlık makamının kurulmasıdır.

Avrupa Tek Senedi ile birlikte müktesebatta hukuki kapsamı oluşmaya başlayan insan hakları normlarıysa Maastricht ile birlikte, Birlik tarafından desteklenen ve teşvik

---

[124] John T. Lang, "The Development of European Community Constitutional Law"**, 25 International Law**, 455, 460-61, 1991.

[125] Bu anlayışa uygun olarak Maastricht Antlaşması'nda 'ekonomik' ismi kaldırılmıştır.

[126] https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (16.11.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

edilen temel kimliksel bileşenlerden biri haline gelmeye başlamıştır. AB tarafından güvenliğin ana unsuru olarak kabul edilen insan haklarının yoksunluğu tehdit ve istikrarsızlığın da sebebi olarak değerlendirilmiştir.[127] Yukarıda belirtilen anlayışla birlikte Soğuk Savaş sonrasında Birlik; BM ve diğer uluslararası organizasyonlar ile birlikte insan hakları normları kapsamında barış, güvenlik ve sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlayan politikalar izlemiştir.[128] SSCB'nin dağılması ve Balkanlarda ve Orta Avrupa'da ortaya çıkan boşluk, AB için etki alanını genişletebileceği yeni bir alan oluşmuştur. AB'nin etki alanının geliştirilmesi üye devletler arasında da tartışılmaya başlanmıştır.

Böyle bir uluslararası ortamda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişleme politikaları, Birlik üyelerinin insan hakları konularını da kapsayan bazı siyasi düzenlemeler yapmasını gerektirmiştir. Siyasi bütünleşmenin güçlendirilmesi kapsamında, 1992 yılında Maastricht Antlaşması (AB Antlaşması) ile üç sütunlu bir yapı oluşturulmuştur. Bu üç sütunlu yapının birinci sütunu Avrupa Topluluğu, ikinci sütunu Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve üçüncü sütunu Adalet ve İç İşlerinde İşbirliğinden oluşmaktadır. Maastricht Antlaşması'nın V. Kısımında ODGP'nin oluşturulmasına ilişkin özel hükümler düzenlenmiştir. Maastricht Antlaşması J.1 (2) maddesi kapsamında AB'nin ODGP hedefleri ortaya konulmuştur. Bu kapsamda:

- AB'nin temel çıkarlarını, güvenliğini, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak,
- Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve uluslararası hukukun temel prensiplerinin güçlendirilmesi ve desteklenmesi,

---

[127] Martine Fouwels., "The European Union's Common Foreign and Security Policy and Human Rights", **Netherlands Quarterly of Human Rights,** 1997, Vol.15, Number 3, s. 295.

[128] http://www.consilium.europa.eu/media/20528/1991_june_-_luxembourg__eng_.pdf, (11.11.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

- BM Sözleşmesi temel prensipleri ve amaçları, Helsinki Nihai Senedi prensipleri ve Paris Sözleşmesi hedefleri çerçevesinde barışı koruma, çatışma önleme ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi,
- Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun yok edilmesi amacıyla, sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmanın teşvik edilmesi,
- Uluslararası ticaret kısıtlaması bulunan ülkeler üzerindeki kısıtlamalarında kademeli olarak kaldırılması ve tüm ülkelerin dünya ekonomisine entegre olmaya teşvik edilmesi,
- Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla çevre kalitesini arttırmak ve korumak için, global doğal kaynakların sürdürülebilirliği için uluslararası önlemler alınmasına yardım edilmesi,
- Nüfusun, ülkelerin ve bölgelerin doğal ve insan kaynaklı doğal afetlerle mücadelesinde desteklenmesi,
- Uluslararası iş birliğinin ve küresel yönetişime dayalı uluslararası sistemin teşvik edilmesi yer almıştır.[129]

Yukarıda belirtilen dış politik ve kimliksel hedeflere ve boyutlara uygun olarak; AB, Avrupa Tek Senedi'nde sadece senedin giriş kısmında sınırlandırılmış olan temel hak ve özgürlüklere gerçek anlamıyla ilk defa Maastricht Antlaşması'nın F maddesiyle yer vermiştir. Buna göre; *"Avrupa Birliği'nin 4 Kasım 1950'de imzalanan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına dair Avrupa Sözleşmesince garanti altına alınan ve üye ülkelerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklandığı haliyle temel haklara Topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak saygılı olacaktır"* denilmiştir. Bu

129 https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (11.11.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

maddeyle birlikte AİHS ve üye devletlerin anayasalarından kaynaklanan haklar, AB kurucu antlaşmasının bir unsuru olarak topluluk hukukunun genel ilkeleri biçiminde kabul edilmiş; ancak belirtilen hakların neler olduğuna ilişkin kesin bir şey söylenmemiştir.[130] Maastricht Antlaşması'yla birlikte insan hakları sadece Birlik üyeleri için değil diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişki ağı içerisinde bulunulan tüm üçüncü taraflar bakımından da vazgeçilmez bir prensip olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Özetle; Maastricht Antlaşması'nın kabulü hem bütünleşme süreci bakımından hem de insan hakları normlarının Birlik içerisindeki yeri bakımından bir dönüm noktası niteliğindedir. Antlaşma, sektörel ortaklıkla kısıtlı bir ekonomik çerçeveden siyasal ve anayasal bütünleşmeye daha açık bir proje biçimine dönüşmüş; insan hakları normlarıysa bu projenin önemli unsurlarından biri haline getirilmiştir.

2. Normatif Bir Çıpa Olarak Kopenhag Kriterleri Kapsamında İnsan Hakları

İki kutuplu dünyanın sona ermesiyle birlikte özellikle Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri bakımından AB'ye adaylık/üyelik en önemli normatif araçlardan biri haline dönüşmüştür. Belirtilen kapsamda, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde AB genişlemesinin boyutu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de içine alacak biçimde genişletilmiştir. Kopenhag Kriterleri ile AB, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini normatif gücü ile yeniden yapılandırma ve kendi etkisi altına alma fırsatı bulmuştur. Kopenhag Zirvesi'nin sonuçlarının 7. maddesinde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin çerçevesi belirlenmiştir. Bu bağlamda belirtilen coğrafyanın normatif dönüşümü için üyelik

[130] Funda Keskin Ata, 2013, s.26.

başvurusu yapan devletler tarafından karşılanması gereken siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatına uyumu içeren kriterlerin niteliği belirlenmiştir.[131]

Kopenhag Kriterleri olarak yaygın bir biçimde bilinen bu maddeler AB'nin yaygınlaştırmayı hedeflediği normatif değerlerin yasal çerçevesini oluşturmuştur. Kriterler ile bölgesel politikada demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü normları iş birliği için temel noktalar olarak kabul edilmiştir. AB'nin geliştirdiği bu normatif değerler, Kopenhag Kriterleri'yle genişleme perspektifinde devletlerin ulusal süreçlerinin de bir parçası haline getirilmiştir. AB'nin genişlemesi kapsamında öne sürülen değer içerikli koşulluluklar, ödüllerle desteklenen bir pazarlık stratejisi olarak kurgulanmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyetler döneminden kalan yapıların değişimini mümkün kılmak için politik ve ekonomik kuralların transferinde AB tarafından sunulan koşulluluklar zorlama unsuru olarak değerlendirilmek yerine çözüm biçiminde algılanmıştır.[132] Kriterlerin bahsedildiği biçimde değerlendirilmesinin arkasındaki en önemli neden, Birliğin bu coğrafyada yürüttüğü politikaları ortak kimlik çerçevesinde değerlendirmesi ve entegrasyonun tekrar bu ülkelerin Avrupa'ya dönüşleri anlamına gelmesidir.[133]

Kopenhag Kriterleri olarak bilinen ve Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin müzakerelere başlayabilmeleri için bir önkoşul olarak kabul edilen Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen kıstaslar özü itibariyle şunlardır:

- İnsan hakları, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlık haklarına saygı

---

[131] http://www.europarl.europa.eu/summits/copenhagen/default_en.htm?textMode=on, (12.11.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

[132] Frank Schimmelfenning and Ulrich Sedelmeir, "Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe", **Journal of European Public Policy**, 2004, C.11 S.4, s.670-671.

[133] Helene Sjursen, **Questioning EU Enlargement: Europe in Search of İdentity**, New York, Routledge, 2006.

- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyum da dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneğine sahip olunması ve bu çerçevede topluluk müktesebatının (acquis communautaire) benimsenmesi
- İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve Avrupa Birliği içindeki piyasa güçleri ile rekabet edebilme kapasitesine sahip olunması.[134]

3. Amsterdam Antlaşması: Birliğin İnsan Haklarına Saygı Anlayışından İnsan Hakları Üzerine Kurulması Anlayışına Geçişi

İnsan hakları normlarının bütünleşme sürecinde AB müktesebatının bir parçası haline getirilmesinin en önemli aşamalarından bir diğeri de 2 Ekim 1997 tarihinde Hollanda'nın dönem başkanlığında imzalanan ve 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması olmuştur. Amsterdam Antlaşması'nda üye devletlerin demokratik ilkelere ve insan haklarına olan saygısı tekraren vurgulanmış ve daha demokratik bir Avrupa için gereken noktaların altı çizilmiştir.[135]

Amsterdam Antlaşması temel olarak; zengin birkaç ülkenin girişimiyle kurulmuş olan bütünleşme yapısını, yeni potansiyel üyelerin katılımı için iyileştirmeyi hedeflemiştir. Antlaşmanın bu noktadaki en belirgin amacıysa bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı yaratabilmek ve AB'ye temel haklar konusunda söz sahibi olma hakkı sağlayabilmektir. AB'nin normatif farkına önemli katkılar sağlayan antlaşma bağlamında öncelikle Schengen Anlaşması'nın müktesebatın parçası haline getirilmiş olması; göç, vize, dış sınırlar, mültecilik vb. gibi ulusal egemenliğin konusunu oluşturan hususların kısmen de olsa Birliğin sorumluluk alanına aktarılması bireysel özgürlüklerin ulusal alandan ulus ötesi alana çıkarılması bakımından önemlidir. Ayrıca, antlaşmayla

[134] Federiga Bindi, 2010, s.30.

[135] OJ C 340, 10.11.1997

ayrımcılığın önlenmesi için yeni hakların getirilmesi ile Maastricht Antlaşması'nda protokol olarak bırakılan sosyal hakların ana metin içinde alınması da kayda değerdir.[136]

İnsan hakları normları bakımındansa Amsterdam Antlaşması'yla birlikte Maastricht Antlaşması'nın en önemli unsuru olan F maddesinde (yeni altıncı madde) bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Buna göre; Maastricht Antlaşması'nın F maddesi, Avrupa Birliği Antlaşması'nın altıncı maddesine dönüştürülmüş; bu değişiklikle Maastricht Antlaşması'nın giriş bölümü olan *"Birliğin özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi üye ülkelerin tümünde geçerli olan ilkeler üzerine kurulu olduğu"* ifadesi de Antlaşma metni içerisine derç edilmiştir. Değişikliklerle birlikte dönüşen altıncı maddenin tam haliyse şöyledir:

> "*Birlik; özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere ve hukuk devletine saygı gibi tüm üye ülkeler için ortak olan prensipler üzerine kurulmuştur. Birlik, 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına dair Avrupa Sözleşmesince garanti altına alınan ve üye ülkelerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklandığı biçimiyle temel haklara topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak saygı gösterir. Birlik, üye ülkelerin ulusal kimliklerine saygı gösterir. Birlik hedeflerine ulaşmak ve politikalarını sürdürmek için gerekli gördüğü araçları oluşturacaktır.*[137]"

İnsan hakları bakımından Amsterdam Antlaşmasıyla getirilen yeni durumlardan biri de antlaşmaya ekli bir bildirimle ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 numaralı protokolüne atıfla ölüm cezasının kaldırılmış olmasıdır. Ölüm cezasının kaldırılması konusunda, Maastricht Antlaşması'nın F maddesinden hareketle Avrupa İnsan Hakları

---

[136] Claus Dieter Ehlermann, "Differentiation, Flexibility, Closer Co-operation: The New Provisions of the Amsterdam Treaty"**, European Law Journal,** Vol. 4, No.3, September 1998, pp. 246–270**.**

[137] http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf, (7.8.2017 tarihinde erişildi, Ankara).

Sözleşmesinin ilgili protokolüne atıfta bulunulması, Birliğin AİHS'le kurulan mekanizmaya bütüncül bir biçimde yaklaştığının da göstergesi olmuştur.

Diğer taraftan Amsterdam Antlaşması'nın 49. Maddesiyle özgürlük, demokrasi, hukuk devleti, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duyulması ilkelerine uyum sağlanması, Birliğe üye olabilmek için bir önkoşul haline getirilmiştir. Antlaşmanın 49. maddesine göre, altıncı maddede belirtilen ilkelere saygı gösteren Avrupa devletlerinin Birliğe üye olabilmesi öngörülmüştür.[138]

Amsterdam Antlaşması'yla yukarıda belirtilen yeni düzenlemelere paralel olarak gerçekleştirilen başka bir yenilik de temel hak ve özgürlüklerin korunması konusunda Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) yargı yetkisi bakımından ehil kılınması olmuştur. Buna göre; Amsterdam Antlaşması'nın 46. Maddesinde gerçekleştirilen değişiklikle beraber ABAD, örgüt kurumlarının fiil ve düzenlemelerine temel hak ve özgürlükler çerçevesinde uyup uymadığını denetlemeye yetkili kılınmıştır.[139]

Diğer taraftan, Amsterdam Antlaşması'nın yedinci maddesiyle altıncı maddede güvence altına alınmış değerlerin ve ilkelerin bir üye devlet tarafından sürekli ve ciddi ihlali halinde birtakım yaptırımların uygulanması da olası hale getirilmiştir[140]. Yedinci maddenin birinci paragrafında, devlet veya hükümet başkanları düzeyinde toplanan Konsey, üye devletlerin üçte birinin ya da Komisyonun önerisi ve Parlamentonun onayıyla şikayet edilen üye devletin konuya ilişkin raporunu aldıktan sonra oy birliğiyle şikayet konusu olan üye devletin temel ilkelere aykırı davrandığını saptayabilir; denilmiştir.[141]

---

[138] Mehmet Özcan, **Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları,** İstanbul, 2012, s.49.

[139] http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf , (7.8.2017 tarihinde erişildi, Ankara).

[140] Funda Keskin Ata, 2013, s.28.

[141] http://www.unhcr.org/41b6ccc94.pdf, (7.8.2017 tarihinde erişildi, Ankara).

4. Nice Antlaşması ve Temel Haklar Şartı'nın Oluşumu

2000'li yıllarda bütünleşmenin insan hakları normları bakımından karşı karşıya kaldığı iki temel problemin olduğu söylenebilir. Bu problemlerden ilki, 2004 yılında üye olmaları planlanan ve önemli bir bölümü eski Sovyet uydusu olup Batılı anlamda liberal bir demokrasi deneyimi yaşamamış olan 10 yeni devletin Birliğe katılımını esas alır bir biçimde Birlik kurumsal yapısının reforma tabi tutulması gerekliliği konusu olmuştur. Belirtilen dönemde insan hakları bağlamında yaşanan problemlerden bir diğeriyse 11 Eylül saldırılarıyla birlikte giderek yükselen İslam karşıtlığının ve ırkçı söylemlerin nasıl engelleneceği konusu olmuştur.

Yabancı düşmanlığı bağlamında, 1995 yılında Birlik üyesi olan Avusturya'da 2000 yılının başında, ırkçı retorikle öne çıkan *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ) 'nün koalisyon ortağı olarak hükümette yer alması, yukarıda değinilen Amsterdam Antlaşması'yla getirilen yaptırım mekanizmasının bir üye devlete karşı ilk defa uygulanması konusunu da gündeme getirmiştir. FPÖ sorunu özelinde 2000 yılında AB Dönem Başkanlığı görevini yürüten Portekiz, 31 Ocak 2000 tarihinde 13 üye devlet adına bir bildirge yayınlayarak siyasi anlamda bu duruma karşı tepkilerinin olduğunu açıklamıştır.[142]

Nice Antlaşması, yukarıdaki tartışma alanlarının olduğu bir ortamda 12 Aralık 2000 tarihinde kabul edilmiştir.[143] Antlaşma temelde; Amsterdam Antlaşması'nda çözülemeyen Komisyondaki ve Konseydeki temsil ve oy oranları sorunlarıyla ilintili olarak toplanmış; ancak antlaşmanın hazırlık sürecinde insan hakları bakımından da AB Temel Haklar Şartı'na ilişkin hazırlıklar yapılmıştır. Nice Antlaşması'nda Amsterdam

---

[142] Micheal.Merlingen, Cas Mudde ve Ulrich Sedelmeir, "The Right and the Righteous? European Norms, Domestic Politics and the Sanctions Against Austria", **Journal of Common Market Studies**, 39 (1), 59-77.

[143] 26 Şubat 2001'de imzalanmış ve 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Antlaşması'ndaki temel hükümler korunmakla birlikte iyileştirme amacıyla bazı adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, 14 Şubat 2000 tarihinde bir araya gelen Hükümetlerarası Konferans, FPÖ gelişmesini de göz önünde bulundurarak Maastricht Antlaşması'nın 7. maddesi çerçevesinde bir önleme hükmü kabul etmiştir. Getirilen bu hükümle birlikte Birlik; Irkçılık, Yabancı Düşmanlığı ve Nefret Söylemi içerikli ciddi ihlal ve tehditlere karşı, benzer sorunların yaşandığı herhangi bir üye veya aday ülkeyle önceden bir diyalog tesisi kurma ve bu yolla sorunun daha fazla büyümeden önlenmesini sağlamayı hedeflemiştir. Nice Antlaşması'yla temel özgürlükler bağlamında getirilen bir diğer yenilik de 7. Madde uyarınca yaptırım uygulanan devlete Avrupa Birliği Adalet Divanı'na başvurma yetkisinin tanınması olmuştur.[144] Nice Antlaşması sonrası süreçten Lizbon Antlaşması'na kadar olan dönemde Bütünleşmedeki insan hakları normlarına dair yaşanan diğer gelişmeler ise şu şekildedir:

İlk olarak; insan hakları normlarının sistematik hale getirilmesi bakımından önemli olan bir temel haklar kataloğunun hala oluşturulamamış olması bir sorun olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

AB, Avrupa Tek Senedi'yle birlikte insan hakları normları konusunda daha somut adımlar atmaya başlasa da bu konudaki ikircikli politikalarıyla eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Birliğe dâhil olmak isteyen aday ülkelerden insan haklarına ilişkin olarak talep edilen koşulların AB üyesi olmuş ülkeler tarafından henüz karşılanamamış olması öncelikle Birliğin insan hakları hassasiyetindeki inandırıcılığında sorunlar yaratmıştır. Bu duruma ek olarak; AB içindeki insan hakları politikası, ABAD içtihadı yoluyla geliştiği için karmaşık, çok parçalı ve anlaşılırlığı zor bir nitelik göstermiştir. İnsan haklarına ilişkin Birlik içerisindeki bu negatif gerçekliklere uygun olarak atılan çözüm odaklı en somut adımlardan birisiyse AB Temel Haklar Şartı olmuştur. Şart, Konsey tarafından

[144] Mehmet Özcan, 2012, s.54.

oluşturulan bir Konvansiyonca hazırlanmış olup AB'yi insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma gibi evrensel değerler üzerine kurulmuş bir yapıya çevirmeyi amaçlamıştır.

Temel Haklar Şartı, 2000 yılındaki Nice Zirvesi'nde Parlamento, Konsey ve Komisyon gibi AB'nin üç önemli kurumu tarafından kabul edilmiştir. 54 maddeden oluşan Şartta belirtilen haklar, iki kaynağa dayandırılmıştır: Bunlardan ilki, AB hukukunda halihazırda var olan haklardan oluşurken ikincisiyse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve protokolleri olmuştur[145]. Temel Haklar Şartı, üye devletlerin anayasal ve hukuki geleneklerini esas alarak evrensel haklara, Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın içtihadına, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ve diğer uluslararası insan hakları metinlerine dayandırılmıştır. Şartla amaçlanansa kategorik yeni bir insan hakları seti yaratmak olmayıp verili ve hâlihazırda kabul edilmiş evrensel insan haklarını daha somut, anlaşılır ve ayrıntılı kılmaktır. Şartla birlikte klasik hakların yanı sıra kişisel verilerin korunması, bio-etik ve şeffaf kamu yönetimi gibi yeni ilkelere de yer verilmiştir.[146]

C. LİZBON ANTLAŞMASI'NA GİDEN SÜREÇ VE SONRASI

1. Anayasa Arayışları

Nice Antlaşması'ndan hemen sonra 2001 yılının aralık ayında düzenlenen Laeken Zirvesi'nde daha demokratik, daha özgür ve daha şeffaf bir Avrupa sloganıyla toplanılmış; bu amaçla bir Avrupa Birliği Anayasası'nın hazırlanması konusu üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Laeken Zirvesi'nde 'Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu' kurulmuştur.

---

[145] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN (8.11.2018 tarihinde erişildi, Dakar).

[146] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN (8.11.2018 tarihinde erişildi, Dakar).

Konvansiyona üye devletler, aday ülkeler, ulusal parlamentolar, AB Parlamentosu ve Komisyonu dahil edilmiştir. Konvansiyon çalışmalarına 28 Şubat 2002'de başlamış ve 20 Haziran 2003 tarihinde 'Taslak Anayasal Antlaşma' metninin sunulmasıyla sona ermiştir.[147] Taslak metin, üye devletlerin Hükümet ve Devlet Başkanlarınca gözden geçirildikten sonra; 29 Ekim 2004'te Roma'da imzalanmıştır. Ancak Anayasal Antlaşma Taslağı'nın onaylanma sürecinde muhtelif sıkıntılarla karşılaşılmıştır. 2005 yılında Fransa ve Hollanda referandumlarında Avrupa Anayasası reddedilirken ve bir AB Anayasası oluşturma isteği başarılamamıştır. Belirtilen başarısızlığa bağlı olarak AB Anayasası girişimlerine son verilmiştir ve AB'nin iki kurucu antlaşmasını, Avrupa Topluluğu Antlaşması (*Treaty establishing the European Community*) ile AB Antlaşması'nı (*Treaty on the European Union*) değiştiren yeni bir antlaşma yapma konusunda karar alınmıştır.[148] Nihayetinde Lizbon Antlaşması[149] ile AB iki temel antlaşma ve bir şarta dayandırılmıştır. Bunlar, Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ile Eski Roma Antlaşması yerine Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA) ve bir bölümünde Avrupa Vatandaşlarının Haklarına ilişkin düzenlemeleri de içeren Temel Haklar Şartı'dır.

Anayasal Antlaşma metninin yedinci maddesinde Temel Haklar Şartı'nda öngörülen hakların tanınacağı teyit edilmiştir.[150] Ancak; bütünleşmenin güçlü kılınmasını ve değerlerin daha fazla ortaklaştırılmasını hedefleyen anayasal girişim, klasik ulus devlet reflekslerinden kaynaklı siyasi popülizm ve halkların AB'ye ilişkin çeşitli kültürel, ekonomik ve bürokratik konular hakkında yükselen tepkileri nedeniyle başarılı

---

147 John Pinder&Simon Usherwood, **The European Union,** New York, 2013, s.93-101.

148 Galym Zhussipbek, Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB'nin Nitelikleri, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2009, Cilt:8, Sayı:1, s.139-164.

149 Reform Antlaşması 13 Aralık 2007 tarihinde üye Devletlerin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından imzalanmış, 17 Aralık 2007 tarihli AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanmış ve 1 Ocak 2009'da yürürlüğe girmiştir.

150 http://en.euabc.com/upload/rfConstitution_en.pdf, (8.11.2018 tarihinde erişildi, Dakar).

olamamıştır. Anayasa, Fransa ve Hollanda'da Anayasa taslağına ilişkin olarak 2005 yılında yapılan referandumlarda reddedilmiştir. Bu gelişmeler üzerine AB içerisinde yeni bir inisiyatif başlatılmış ve tüm üyelerce kabul edilebilecek "reform" içerikli yeni bir metin arayışına girilmiştir. Reform süreci diye adlandırılan bu süreçle Anayasal Antlaşmada sorun yaratan hususların ortadan kaldırılması amaçlanmış; belirtilen süreç Lizbon Antlaşması'yla tamamlanmıştır.

2. Genişlemeden Derinleşmeye: Lizbon Antlaşması'nın İnsan Hakları Bağlamında Getirdiği Yenilikler

Avrupa Birliği Anayasası girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması sonrası hazırlanan reform antlaşması, 13 Aralık 2007 tarihinde Portekiz'in başkenti Lizbon'da imzalanarak onay sürecinin tamamlanması sonrasında 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Reform antlaşması, kendisinden önceki AB antlaşmalarının getirdiği AB sistemini değiştirmemekle birlikte köklü yenilikler getirmiştir. Öte yandan; antlaşmayla üç sütunlu yapı 'Avrupa Birliği' tüzel kişiliği adı altında birleştirilmiştir.[151]

Lizbon Antlaşması AB bakımından "anayasal" nitelik taşımamış, kurucu antlaşmaların yerine geçme amacı bulunmamış; bilakis onları tadil etmiştir. Ayrıca antlaşmada AB'nin marşı, bayrağı ve arması ile ilgili hükümler bulunmamakta, nihai senede ekli 52 Numaralı Bildiride "üye devletler, mavi arka plan üzerine on iki altın yıldızlı çemberli bayrağın, marşın, sloganın, para birimi Avro'nun, kendileri için AB'de halklar topluluğu hissini ve ona bağlılıklarını simgelemeye devam edeceğini bildirir" denilerek anayasa sürecinde egemenlik temelli yaşanan sıkıntılar aşılmak istenmiştir.[152]

---

[151] John Pinder&Simon Usherwood, **The European Union**, 2013, s.93-101.

[152] Galym Zhussipbeck, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Düşünsel Arka Planı, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 2009, Cilt 5, Sayı: 19, s.77.

Sorunlarla geçen bir Anayasa sürecinin ardından daha demokratik bir Avrupa'yı mümkün kılmak amacıyla hazırlanan Lizbon Antlaşması, temel hak ve özgürlüklerin korunması maksadıyla önemli yenilikler getirmiştir. Bu amaca uygun olarak; Lizbon Antlaşması'nın 'Demokratik İlkeler' adını taşıyan birinci bölümünün ikinci başlığında, açıkça insan haklarından söz edilmemekle birlikte kimi hakları içeren düzenlemeler getirilmiştir. Antlaşmanın insan hakları bakımından attığı en önemli adımlardan biri ve belki de en önemlisiyse ek bir protokol ile Temel Haklar Şartı'na bağlayıcı bir nitelik kazandırılmış olmasıdır. Temel Haklar Şartı'na bağlayıcı bir statü kazandırılmasıyla temel haklara ilişkin kategorik önceliklerin neler olduğu sorunsalı da ortadan kaldırılmıştır. Buna göre Birlik, 12 Aralık 2007 tarihinde Strazbourg'da anlaşmalar ile aynı hukuki değere sahip 7 Aralık 2000 tarihli, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda belirtilen hakları ve özgürlükleri tanımıştır.[153] Ek olarak; bu hakların korunmasından özel olarak sorumlu olan bir komisyonerin görevlendirilmesi kabul edilmiştir.[154]

Lizbon Antlaşması'nda Temel Haklar Şartı'na bağlayıcılık kazandırılmak istenmesinin nedeni insan hakları normlarının AB içerisinde *ad hoc*, komplike ve çok katmanlı bir biçimde gelişmiş olmasına bağlı olarak AB hukuku tarafından korunan, açık ve doğrudan ulaşılabilir nitelikte bir haklar kataloğunun bulunmamış olmasıdır. Bu gerçeklik doğrultusunda; temel hakların somut bir biçimde kategorize edilerek objektif bir değerler sisteminin ortaya çıkarılması halinde Birlik kurumları ile yurttaşlar arasında bir uzlaşma meydana gelecektir. Weiler'ın da belirttiği gibi Maastricht Antlaşması sonrasında Avrupa'da Birliğin insani meselelerden ziyade ekonomik konularla ilgilenmesi, eleştirilere neden olmuş ve halkın bütünleşme konusundaki desteği

---

[153] Mehmet Özcan, 2012, s.57.

[154] Sionaid Douglas-Scott, "The European Union and Human Rights after the Treaty of Lisbon", **Human Rights Law Review** 11:4, 2011.

azalmıştır; dolayısıyla insan haklarının somut bir belgeyle korunması inisiyatifi, halkın kendisini Avrupa'ya ait olarak hissetmesini kolaylaştıracağı düşünülmüştür.[155]

Lizbon Antlaşması'nın eki biçiminde kabul edilen Temel Haklar Şartı'nın içeriğini oluşturan başlıklar, AİHS'te kabul edilen haklarla sınırlandırılmamış olup orada yer verilmemiş ekonomik ve toplumsal hakları da içerecek şekilde düzenlenmiştir. Buradaki hakların nasıl kategorize edildiğini bilmek hem Birliğin insan hakları normlarına ilişkin tutumunu hem de bu normların Birliğin dış politik tercihlerine etkilerini genel olarak anlamlandırabilmede yararlıdır. Buna göre taraf devletlerin yetki alanında olan herkes için:

- İnsanlık onuru,
- Yaşam (a) hakkı (AİHS 2, AİHS Protokol 6 ve 13),
- Maddi ve manevi bütünlüğe saygı,
- İşkence ve küçük düşürücü ceza ve muamele yasağı (AİHS 3),
- Kölelik ve esaret, angarya ve insan ticareti yasağı (AİHS 4),
- Özgürlük ve kişi güvenliği (AİHS 5),
- Aile ve aile yaşamına saygı (AİHS 8),
- Kişisel verilerin korunması,
- Evlenme ve aile kurma hakkı (AİHS 12),
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (AİHS 9),
- Düşüncesini ifade etme ve bilgi edinme hakkı (AİHS 10),
- Toplanma ve örgütlene hakkı (AİHS 11),
- Eğitim hakkı (AİHS Protokol 1),
- Çalışma ve meslek sahibi olma hakkı (AİHS 11),
- Mülkiyet hakkı (AİHS Protokol 1),

[155] J.H.H Weiler&Marlene Wind, **European Constitutionalism Beyond the State,** Cambridge, 2003, s.1-7.

- Sığınma hakkı,
- Ölüm cezası, işkence veya diğer insanlık dışı, aşağılayıcı muamele ya da cezayla karşılaşma tehlikesi yüksek olan bir devlete gönderilmekten, sınır dışı edilmekten, iade edilmekten korunma (non-refoulement),
- Yasa önünde eşitlik,
- Sayılan gerekçelerle ayrımcılığa uğramama (AİHS 14),
- Kültürel, dinsel ve dilsel çeşitliliğe saygı,
- Kadınlar erkekler arasında cinsiyet eşitliği (AİHS 14),
- Çocuk hakları,
- Yaşlı hakları,
- Engelli hakları,
- Toplu sözleşme ve eylem hakkı,
- Yerleştirme hizmetlerine erişim hakkı,
- Ulusal yasaların sağladığı sosyal güvenlik ödemlerine saygı,
- Sosyal ve konut yardımı,
- Önleyici sağlık hizmetlerine erişim,
- Genel ekonomik faiz hizmetine erişim,
- Çevrenin korunması,
- Tüketicilerin korunması,
- Görüşlerin alınması dâhil iyi yönetişim hakkı, dosyaya erişim hakkı ve idarenin gerekçe gösterme ödevi, kurumların neden olduğu zararların temini hakkı, anayasal dilleri kullanma hakkı,
- Etkili başvuru, makul bir zaman içinde adil ve kamuya açık bir oturum ile hukuksal yardım hakkı (AİHS 14),
- Masumiyet karinesi (AİHS 6),
- Geriye yürüyen yasalara karşı korunma hakkı (AİHS 7),
- Aynı eylemden dolayı iki kez cezalandırılmama hakkı (AİHS Protokol 4),
- Tüm işçiler için:

- Sağlık, güvenlik ve insanlık onuruna yakışır çalışma koşulları hakkı,
- En yüksek çalışma saatlerine sınır konulması, dinlenme ve yıllık ücretli izin hakkı,
- Yasaya uygun olarak AB ülkesinde ikamet eden üçüncü devlet vatandaşları için:
- Üye devlet ülkesinde çalışma izinleri varsa, Birlik vatandaşlarına denk çalışma koşulları hakkı,
- AB içinde hukuka uygun olarak taşınmaları durumunda sosyal güvenlik ödemleri ile ulusal yasa ve uygulamalarla sağlanan avantajlardan yararlanma hakkı,
- Birlik içinde istedikleri yere taşınma ve orada ikamet etme hakkının tanınması imkânı hakkı
- Birlik içinde ikamet eden herkes için (vatandaşlar, üçüncü devlet vatandaşları ve tüzel kişiler dâhil):
- Belgelere ulaşma hakkı,
- Avrupa Ombudsmanına başvurma hakkı,
- Avrupa Parlamentosuna başvurma hakkı,
- Avrupa Birliği Vatandaşlarının hakları:
- Birlik düzeyinde siyasal partiler,
- Tüm üye devletlerde iş arama, çalışma, yerleşme ve hizmet sunma özgürlüğü,
- Vatandaşlığı nedeniyle ayrıcalığa uğramama hakkı,
- AP seçimlerinde oy verme ve aday olma hakkı,
- Belediye düzeyinde oy verme ve aday olma hakkı,
- Birlik içinde istediği yere taşınma ve ikamet etme hakkı,
- Üçüncü ülkelerde diplomatik ve konsolosluk işlemlerinden yararlanma hakkı [156].

[156] Funda Keskin Ata, 2013, s.41-42.

Temel Haklar Şartı'na hukuki bir nitelik kazandırılmasının yanı sıra Lizbon Antlaşması'yla atılan önemli bir diğer adım da AB'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katılacağının belirtilmiş olmasıdır. Avrupa Birliği'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmaya ehil olduğunun teyit edilmesi, normatif güç söylemi bağlamında heyecan verici bir gelişmedir; çünkü bu sayede AB'nin insan hakları normlarına dayalı bir üst kimlik oluşturmak istediği gerçeği bir kez daha vurgulanmış ve AB'nin tüm üyeleri AİHS'in bir parçasıyken AB'nin kendisinin olmaması eleştirisi ortadan kaldırılmak istenmiştir. Ayrıca; Birliğin sözleşmeye katılımıyla birlikte Birlik kurumlarının tasarrufları ve ABAD kararları, temel haklar açısından AİHM'nin yargı denetimi altına girmiş olacaktır. AİHS'e katılım, aynı zamanda bireylerin iç hukuk mekanizmalarını tükettikten sonra temel haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle AB aleyhine AİHM nezdinde dava açabilmelerinin ve AİHM'de AB'yi temsil eden bir yargıç bulundurabilmelerinin de önünü açmıştır.[157] Lizbon Antlaşması'nın insan hakları normları bakımından getirdiği bir diğer yeniliğe de antlaşmanın sekizinci maddesinde rastlanmaktadır. Buna göre, komşu ülkelerle ilişkilerin Birliğin değerleri üzerine kurulu olarak geliştirileceğini ve bu amaçla ilgili ülkelerle özel anlaşmalar yapılacağı ilk kez belirtilmiştir.[158]

Lizbon Antlaşması'nın insan hakları normları açısından getirdiği tüm bu yeniliklere ve iyileştirmelere rağmen Bogdandy'nin de değindiği gibi AB; insan hakları normlarının geliştirilmesi kapasitesi noktasında sınırlı ve yetersiz kalmıştır; çünkü bütünleşmenin ana önceliği temelde ekonomik pazarın geliştirilmesi ve düzenlenmesi olmuştur.[159]

---

[157] Mehmet Özcan, 2012, s.69.

[158] Funda Keskin Ata, 2013, s.34.

[159] Armin von Bogdandy, 'The EU as a Human Rights Organization**?'** 37 **Common Market Law Review** 1307; supra n 8. 2000.

3. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF DIŞ POLİTİKA ARAÇLARI VE UYGULAMALARI

Avrupa Birliği'nin dış politikası üzerine temel olarak 3 analiz biçimi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Birliğin özellikle Avrupa Tek Senedi'yle birlikte başlayan Maastricht, Amsterdam, Nice ile Lizbon Antlaşmalarıyla güçlendirilen bir dış politika nosyonunun olduğu; ancak bunun dış politika olarak adlandırılmadığıdır.[160] AB'nin dış politikasına ilişkin ikinci varsayım ise Birliğin herhangi bir dış politikasının bulunmadığı; ancak böyle bir politikanın gerekli olduğu yönündeki kanaattir. Konuya ilişkin son varsayımsa üye devletlerin ulusal egemenlik kaygılarına bağlı olarak AB'nin dış politikasının şu an için olmadığı; gelecekte de olmayacağı ve olmaması gerektiğine ilişkindir.[161]

David Allen'a göre Birlik dış politikasına dair yukarıda belirtilen varsayımlardan üçüncüsü yani; AB'nin dış politika yapıcı bir uluslararası unsur olamayacağı yönündeki görüş, dış politikanın olanaklı kılınması çerçevesinde bir devletin varlığının zorunluluğunu arayan realist bir değerlendirmenin yansımasıdır. Böyle bir değerlendirmede Birlik üyelerince geliştirilen her türlü dış politik ortaklaşma gayreti, federalist bir Avrupa vizyonunun ürünü olarak ele alınmaktadır.[162] Allen tarafından çizilen perspektif üzerinden de anlaşılabileceği üzere; realist-Vestfalyan bir paradigma, AB'nin dış politika boyutunu incelememizi olanaksız kılmaktadır; çünkü AB, ulusötesi

---

[160] AB'nin üçüncü birimlere yönelik izlediği siyasaların tanımlanmasında temel olarak iki kavram kullanılmaktadır. Bunlardan ilki 'dış eylem' diğeriyse 'dış politika'dır. Dış eylem, daha çok Avrupa Birliği'nin yetki alanı içerisindeki konularda üçüncü birimlerle olan ilişkileri ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak; zamanla dış politikanın da Birlik yetki alanı içerisine alınmasıyla birlikte iki kavram birbiri yerine kullanılmaya başlanmıştır.

[161] Lisbeth Aggestam, 2004, s.52.

[162] David Allen, **"**Who Speaks for Europe? The Search for Effective and Coherent External Policy"**A Common Foreign Policy for Europe,** ed. J. Peterson&H. Sjursen, Londra, 1998, s.41-58.

bir yapılanmadır. Ulusötesi bu yapıyı incelerken doğal olarak devlet merkezli realist "çıkmazdan" kurtulmak için daha kullanışlı ve daha esnek bir dış politik modele ihtiyaç duyulmaktadır.

AB'nin dış politikası ile kastedilen şey ise öz itibariyle AB'nin ortak dış sınırları dışında meydana gelen konulara ilişkin olarak AB üye devletleri tarafından ifade edilen görüşler ile bir bütün olarak Birliğin üçüncü birimlerle olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinin nasıl yönetildiği hususudur.[163] Christopher Hill açısından AB dış politikası, AB ailesindeki oyuncuların da ötesinde çeşitli aktörlerin ve kuruluşların birleşimini karakterize etmektedir.[164] Hill'e göre; AB içerisinde kendi ulusal dış politika çıkarlarını önceleyen pek çok üye bulunmaktadır ve bu devletlerin AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına olan katkıları oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda son olarak; Birlik içerisindeki ülkesel sınırların esnekliği de hesaba katıldığında AB dış politikasında hem yapısal hem de teorik fazlaca gri alan bulunduğu söylenebilir.[165]

AB içerisinde ortak bir dış politika oluşturulmasında 1969 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur. 27 Nisan 1969'da Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün istifasının ardından seçilen Georges Pompidou, aynı yılın temmuz ayında gerçekleştirilen bir konferansta Avrupa'nın geleceğine ilişkin olarak 'Pompidou'nun Triptik'i olarak bilinen fikirlerini kamuoyuna duyurmuştur. Pompidou'nun ileri sürdüğü fikirler aralık ayında Lahey'de gerçekleştirilen bir Zirve'de kabul edilmiştir. Pompidou, temel olarak üç prensip öne sürmüştür: *Tamamlama, genişleme* ve *derinleşme*. Buna göre; Pompidou, 1 Ocak 1970 tarihine kadar Ortak Pazar'ın tamamlanmasını, Toplulukların özellikle para ve ekonomi politikaları konularında derinleşmesini ve son olaraksa Birliğin, Büyük

---

[163] Brian White, **Understanding European Foreign Policy,** Basingstoke, 2001, s.37-66.

[164] Christopher Hill, "Convergence, Divergence, and Dialectics: National Foreign Policies and the CFSP", **Paradoxes of European Foreign Policy,** ed. J. Zielonka, **"**, Lahey, 1998, s.45.

[165] Erik Knud Jorgensen, **"**European Foreign Policy: Conceptualizing the Domain", **Contemporary European Foreign Policy,** ed. Walter Carlsnaes, Helene Sjursen, Brian White**,** Londra, 2004, s.13.

Britanya ve diğer devletleri de içine alacak bir biçimde genişlemişini önermiştir. Pompidou'nun öne sürdüğü bu ilkelerin kabul edildiği Lahey Zirvesi'nde ortak bir pazarın varlığı, bütünleşik Avrupa'nın dünyadaki sorumluluklarını yerine getirebilir kapasiteye ulaşmasının bir yolu olarak değerlendirilmiştir.[166]

Lahey Zirvesi'nin ardından Pompidou Triptik'ine uygun olarak Belçika Dış İşleri Bakanı Etienne Davignon tarafından Avrupa'nın bütünleşmesi konusunda atılabilecek adımlara ilişkin bir rapor hazırlanmıştır. 27 Ekim 1970 tarihinde kabul edilen 'Davignon Raporu', Avrupa dış politikası ve siyasa yapımı bakımından önemlidir. Davignon Raporu ile birlikte Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) kabul edilmiştir. AET'nin dışişleri bakanları arasında düzenli toplantılar gerçekleştirilmesi ve bu toplantılarda dış politika meselelerinde üye devletler arasında müzakerelerin yapılması öngörülmüştür. İkinci bölümde değinilen 1973 tarihli Kopenhag Deklarasyonu da ASİ'nin gelişimine katkı sağlamıştır; buna göre dışişleri bakanları yılda dört kere ve ne zaman ihtiyaç duyulursa toplanacaktır.[167]

AB'nin dış politika boyutuna ilişkin olarak 1970'lerin başında oluşturulan bir enstrüman olan ASİ kapsamında kurumsallaşma yoluna gidilmemiş olup temel olarak;

- Büyük uluslararası problemlerde daha iyi bir karşılıklı anlayışın garanti edilmesi bakımından danışmaların ve bilgi paylaşımının düzenli kılınması
- Mümkün olan veya istenilen konularda ortak eylemlerin ve tutumların koordinasyonu ile farklılaşan görüşlerin uyumunun desteklenmesi öngörülmüştür.[168]

[166] Federiga Bindi, **The Foreign Policy of the European Union,** Washington, 2010, s.18.

[167] Federiga Bindi, 2010, s.18-19.

[168] Neil Winn, Christopher Lord, **EU Foreign Policy Beyond the Nation-State,** Basingstoke, 2001, s.23.

Üye devletlerin ulusal dış politika bürokrasileri arasındaki ilk temaslar da ASİ vasıtasıyla geliştirilmiş ve ulusal dış politika bürokrasilerinde ilk defa belirli bir Avrupalılaşma başlamıştır.[169]

Bu çerçevede; temel olarak dış politik Avrupalılaşma ya da diğer bir deyişle üye devletlerin dış politikalarının Brükselleştirilmesi; AB alışkanlıklarını, politikalarını ve normlarını üye devletler bakımından birbirine yakınlaştıran bir süreç olarak tanımlanabilir. Dış politikadaki Avrupalılaşma ve ASİ döneminde edinilen iş yapma alışkanlıkları ile siyasi iş birliği prosedürlerinin kurumsallaşmasıyla birlikte üye devletler, önceliklerini ve tutumlarını bütünleşme yönünde değiştirmişlerdir.[170]

A. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF DIŞ POLİTİKA ARAÇLARI

1. Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Normatif Dış Politikanın Temelleri

ASİ'yle birlikte başlayan dış politik yönetişimin taşıdığı önem, Avrupa Tek Senedi'yle birlikte artmıştır. Buna göre; Avrupa Tek Senedi'nin 30. Maddesi'nin birinci bendinde ASİ'nin amacı, Avrupa Birliği üyesi devletler tarafından ortak bir Avrupa dış politikası belirlemek olarak ifade edilmiştir[171]. Senette bu genel amaca ek olarak üye devletler;

- Birliğin genel çıkarı bakımından gerekli olan tüm dış politika konularında ortak eylem, pozisyon ve etkililiğin sağlanması noktasında birbirlerine danışmayı

[169] a.g.e., s.23

[170] Roy.H. Ginsberg, **The European Union in World Politics,** Boulder, 2001, s. 37-38.

[171] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EN (6.3.2019 tarihinde erişildi, İstanbul).

- Herhangi bir dış politika konusunda Birlikçe alınan ortak pozisyona ve/veya gerçekleştirilen eyleme zarar verecek Birliğin uluslararası ilişkilerinde veya uluslararası örgütler içerisindeki uyumluluğunu etkileyen girişimlerden sakınmayı

- Dış politika konusunda alınan ortak kararlarda ve/veya ortak eylemlerde parlamentoya karşı sorumlu davranmayı

üstlenmişlerdir.[172]

Öte taraftan; ASİ'yle birlikte geliştirilen politikalar, zaman içerisinde yetersiz kalmıştır. Soğuk Savaşın sonuna doğru gelinirken ASİ'nin kolektif ve etkili bir dış politik eylem bütünlüğü sağlaması kapasitesinin sınırlarına gelinmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu duruma ek olarak; başarılı bir tek pazar bütünleşmesiyle birlikte ekonomik bir "dev" haline gelen AB gerçeği ile AB'nin dış politikadaki yetersizliği, birbiriyle çelişmeye başlamıştır. Bu çelişme/çatışma durumu, AB'nin ekonomik kazanımları için de muhtelif tehditleri beraberinde getirmiştir.[173]

Maastricht Antlaşması'yla birlikte oluşturulan yeni üç sütunlu AB yapısında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası/Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (ODGP/OGSP) sütunu, ASİ'nin yerini almıştır. ODGP, esas olarak; dış politika yapımı yetkisinin üye devletler ile ulus ötesi kurumlar arasında paylaşıldığı; Birliğin genişlemesi, çevre sorunları, anti-terörizm siyasaları vb. gibi konuları içeren bir yapısal dönüşüm olarak değerlendirilebilir.[174] Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanı, karşılaşılan

---

[172] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EN (6.3.2019 tarihinde erişildi, İstanbul).

[173] Neil Winn, Christopher Lord, 2001, s.40.

[174] Daniel C. Thomas, **Making EU Foreign Policy,** New York, 2011, s.10.

uluslararası olaylar karşısında demokrasi ve insan hakları normları temelinde geliştirilmiş 'ulusüstü' bir dış politika biçimidir.

Maastricht Antlaşması'na göre ODGP; üye devletler arasındaki ortak iş birliği ve ortak eylemler yoluyla ortak değerleri, temel çıkarları ve Birliğin bağımsızlığını korumayı; her durumda Birliğin ve üye devletlerin güvenliklerini güçlendirmeyi; barışı ve uluslararası güvenliği muhafaza etmeyi, uluslararası iş birliğini teşvik etmeyi; demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü geliştirerek güçlendirmeyi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı hedeflemiştir. Ek olarak; dış siyasa yapımı konusunda üye devletler arasında bağlılık ile ortak dayanışma ruhunun sağlanması gerekliliği belirtilerek bu ruha zarar verecek girişimlerden sakınılması zorunluluğu hatırlatılmış ve dış politikada ortak tutum sağlanabilmesi için üye devletlerin birbirlerini bilgilendirmeleri ile birbirlerine danışmaları lüzumu vurgulanmıştır. Son olaraksa; Maastricht öncesinde bir "tabu" olan ortak savunma sistemi konusunda aşamalı olarak gelişim sağlanabileceği not edilmiştir.[175]

AB'nin Maastricht'le birlikte geliştirdiği dış politika alanı, kuşkusuz üye devletlerin ulusal dış politikalarının varlığını etkilememiş; ancak bu devletlerin ulusal dış politikalarını belli oranda dönüştürmüştür. Hill'e ve Wallace'a göre; AB'nin dış politika boyutu sayesinde üye devletlerin iş birliği alışkanlıkları farklılaşmış, herkes tarafından paylaşılan bilginin getirdiği avantajlar, ortak tehdide karşı tepkiler, artan iş birliği yoluyla maliyetin azalması vb. hususlara bağlı olarak ulusal siyasa yapma biçimi, önemli ölçüde etkilenmiştir[176]. Hill'in ve Wallace'ın belirttiği bu noktadan hareketle her ne kadar Maastricht Antlaşması'na değin bir dış politika sütunu bulunmamış olsa da ASİ vasıtasıyla geliştirilen AB ağı içerisinde sürekli olarak gerçekleştirilen etkileşimler, en

[175] Federiga Bindi, 2010, s.27.

[176] Chritopher Hill&William Wallace, **The Actors in Europe's Foreign Policy,** Londra, 1996, s.12.

güçlü üye devletlerin dahi bağımsızlığına belirli bir sınır, ulusal dış politikalarındaysa belirgin bir Avrupalılaşma eğilimi getirmiştir.[177]

AB'nin Maastricht'te geliştirilen "yeni" dış politik anlayışı, ilk olarak Yugoslavya krizi esnasında sınanmış; ancak AB, bu sınavdan beklenilen başarıyla geçememiştir.[178] Yugoslavya olayları sırasında dış politikada bir bütünlük göstermediği anlaşılan Birlik, 1999 tarihli Amsterdam Antlaşması'yla bu sorunu çözmek istemiş; ancak bu antlaşmada da istenilen başarı sağlanamamıştır. Amsterdam Antlaşması'nda ODGP'den sorumlu bir Yüksek Temsilci görevi oluşturulmuş Konsey Genel Sekreteri bu görevi yerine getirecek kişi olarak belirlenmiştir. Son olaraksa; 'Politik Planlama ve Erken Uyarı Birimi' kurulmuş ve bu yapıyla ulusal devlet politikaları ile AB'nin genel dış politik tavrı arasında bir uyum sağlanmak istenmiştir.[179]

Kosova krizinin gölgesinde imzalanan Nice Antlaşması'nda ise Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın bir uzantısı olarak kabul edilmiştir. Nice Antlaşması sonrasında gelişen Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ile birlikte Avrupa'nın ötesinde de askeri ve sivil operasyonlar düzenlenebilecek kabiliyete sahip olunmuş; "sınırların savunulması" stratejisinden "sınırların ötesindeki çıkarların korunması" stratejisine geçilmiştir[180].

Maastricht Antlaşması öncesi dönemde; ASİ bakımından insan hakları normlarının korunması konusuna dair gerçekleştirilen girişimler, bağlayıcı olmayan belgelere dayandırılmıştır. Tek Senet'te ise üçüncü başlık altında düzenlenen ASİ, Birlik kurumlarıyla bağlantılı hale getirilmiştir. Maastricht Antlaşması'nda temel hak ve

---

[177] Wolfgang Wessels, **"**European Political Cooperation: Towards A Foreign POlicy for Western Europe" **European Political Cooperation: A New Approach to European Foreign Policy,** ed. David Allen, Reinharde Rummel, Wolfgang Wessels, Londra, 1982.

[178] Federiga Bindi, 2010, s.31.

[179] a.g.e., s.34.

[180] Galym Zhussipbek, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Tanımı ve Düşünsel Arka Planı"**, Uluslararası Hukuk ve Politika**, 2009, 5:19, s.72.

özgürlüklerin temel ilkeler arasında sayılması, doğal olarak ODGP'nin hedeflerinde de insan hakları normlarına yer verilmesini doğurmuştur.[181]

Maastricht Antlaşması'nın 5. başlığında, "Birliğin Dış Eylemine İlişkin Genel Düzenlemeler ve Ortak Güvenlik ve Dış Politikayla İlgili Düzenlemeler" şeklinde konuya ilişkin olarak yapılan düzenlemeler ortaya konulmuştur. Maastricht Antlaşması'nda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ikinci sütun olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda; birlik ve üye devletlerin dış ve güvenlik politikalarının tüm alanlarda ortaklaştırılması gerekliliği belirtilmiştir.[182] Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın amaçları ise aşağıdaki haliyle açıklanmıştır;

- Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak
- Birliğin ve üye devletlerin güvenliğini güçlendirmek
- BM Antlaşması'nın ilkelerine, Helsinki Nihai Senedi ilkelerine ve Paris Şartı'nın hedeflerine uygun olarak barışın korunması
- Uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi
- Uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi
- Demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile insan hakları ve temel özgürlüklere duyulan saygının geliştirilmesi[183]

Maastricht Antlaşması'yla dış politikada kapsayıcı bir insan hakları politikası boyutunun içerilmesi ve içselleştirilmesi hedeflenmiştir.

---

[181] Funda Keskin Ata, 2013, s.129-130.

[182] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT&from=EN (30.01.2019 tarihinde erişildi, Dakar)

[183] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT&from=EN (30.01.2019 tarihinde erişildi, Dakar).

Maastricht Antlaşması'yla birlikte Birlik tarafından daha önce ASİ çerçevesinde kullanılan insan hakları araçları kataloğunda yer alan bildirilere, raporlara ve belgelere ek olarak 'ortak pozisyon' ve 'ortak eylem' gibi yeni araçların "insan hakları dış politiği araçları" kataloğuna eklendiği gözlemlenmiştir. Maastricht Antlaşması'na göre; ortak pozisyonlar, Konsey tarafından tanımlanacaktır ve ulusal politikalar buna uyacaktır; benzer bir biçimde ortak eylemler de Konseyce belirlenecektir. Maastricht'le birlikte oluşturulan bu yeni diplomatik araçlar çok kısa bir süre sonra kullanılmaya başlanmıştır; buna göre 1993-1996 arasında sekiz ortak pozisyon ve yedi ortak eylem kararı alınmıştır. Ortak pozisyonlar muhtelif devletlerdeki insan haklarına ilişkindir ve genel olarak Birliğin iç işleyişinde de etki yaratmaktadır. Ortak Eylemler ise insani yardımlar, seçim gözlemcisi gönderme vb. gibi çeşitli konuları kapsayabilmektedir.[184]

Diğer taraftan; Birlik, 1993 Kopenhag Zirvesi'nin ardından 'siyasal diyaloğu' da bir insan hakları aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Birlik, burada temel olarak AB ile iş birliği ya da başka nitelikli antlaşmaları olan devletlerle siyasal müzakerelerde bulunarak bu müzakereleri dış politik bir araç olarak kullanmaktadır. Bu kapsamda; insan hakları diyaloğu aracının kullanıldığı en tipik örnek Çin'dir; ancak bugüne değin Çin'de insan hakları normları bakımından herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır.[185]

Maastricht Antlaşması'nı takiben kabul edilen Amsterdam Antlaşması'nın on yedinci maddesinde ODGP'ye insancıl amaçlı kurtarma görevlerinin, barış gücü görevlerinin ve kriz yönetiminde barış gücüne ek olarak muharip güç içeren görevlerin de eklendiği görülmüş ve üçüncü bir insan hakları aracı olarak 'ortak strateji' kabul edilmiştir.[186]

---

[184] Funda Keskin Ata, 2013, s.130.

[185] a.g.e., s.131.

[186] a.g.e, s.131-132.

Lizbon Antlaşması'nın dış politik bağlamda insan hakları normları kapsamında getirdiği en önemli öğe, Birliğin uluslararası alanda desteklemeyi hedeflediği ilkeleri açıklamasıdır. Bunlar; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin evrenselliği ve bölünmezliği, insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma ilkeleri ve BM Şartı'nda yer alan ilkelere ve uluslararası hukuk ilkelerine saygıdır. Ayrıca, Lizbon Antlaşması'nda bu ilkeleri paylaşan uluslararası, bölgesel veya evrensel örgütlerle ve üçüncü devletlerle ortaklık kurmaya ve ilişkileri geliştirmeye çaba gösterileceği ve özellikle BM kapsamındaki ortak sorunlara çok taraflı çözümler bulunmasının destekleneceği belirtilmiştir. Öte taraftan; Birliğin ortak eylem ve ortak politika alanlarından biri olarak "demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve uluslararası hukuk ilkelerinin güçlendirilmesi" tanımlanmıştır. Birliğin dış politikasında, insan haklarını korunması için takip edilen politikalarla ilintili olan diğer amaçlar; gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik, toplumsal ve çevresel kalkınmasını desteklemek ve doğal veya insan kaynaklı afetlere maruz kalan halklara, ülkelere ve bölgelere yardım etmek şeklinde düzenlenmiştir.[187]

AB'nin insan hakları normlarını ve demokratik diğer normları; müktesebatının parçası haline getirmesinin ardından Birlik, adeta insan hakları normlarının ve demokrasinin küresel savunucusu olma rolünü üstlenmiştir. İnsan hakları konusundaki dış politik konumlanışına uygun olarak Birlik, Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarında, bölgesel ilişkilerde ve diğer üçüncü uluslararası birimlerle kurduğu ikili ilişkiler ile uluslararası örgütlerdeki çok taraflı siyasalarında insan hakları normlarına daha fazla önem atfetmeye başlamıştır. Birlik içerisinde oluşan insan hakları gerçekliğine paralel olarak; AB, Birlik üyesi olmayan üçüncü devletlerde insan hakları normlarının ve

[187] Funda Keskin Ata, 2013, s.130.

kültürünün geliştirilmesi için çeşitli fonlar oluşturmuş, küresel politikalar ve kampanyalar izlemiş, insan haklarının kurumsallaşması için 'öncülük' rolü üstlenmiş.[188]

AB'nin insan hakları normlarını dış politik bir tema olarak kullanırken yararlandığı belirli bir insan hakları dış politiği araçları "kataloğu" bulunmaktadır; bu katalog içerisinde sırasıyla hukuk kurallarında, kalkınma-yardım programlarında ve ticaret antlaşmalarındaki koşulluluklar, üyeliğin ve ortaklıkların askıya alınması, kamusal diplomasi yoluyla kınama ve yaptırımlar gibi çeşitlendirilebilir unsurlar yer almaktadır. Bu tip bir katalog içerisinde bulunan unsurların pek çoğu değişen ölçülerde araçsallaştırılarak insan hakları normlarının AB dışındaki uluslararası birimlere uygulanabilmesi sağlanmaktadır. Bu kapsamda; AB, insan haklarına ve demokrasinin gereklerine saygılı olmasını istediği bir üçüncü birim nezdinde baskı yoluyla veya yapıcı ya da zorlayıcı diplomasi vasıtasıyla kimi koşulluluklar geliştirerek beklenen uyumun sağlanmasını aramaktadır.[189]

2. Anlaşmalar ve Kalkınma Yardımları

Dış politika araçları, temel olarak dış politika yapıcılarının dış politik girişimlerinde diğer uluslararası oyunculara başka şartlar altında yaptıramayacakları şeylerin yapılmasını mümkün kılan öğeler şeklinde tanımlanmaktadır. David Baldwin, bu tip araçları dört ana kategori altında toplamıştır.

- Propaganda veya belirli sembollerin kasıtlı olarak manipüle edilmesi,
- Diplomasi veya müzakerelere dayananlar,

[188] Rosa Balfour, 2008, s.13.

[189] Janne Haaland Matlary, "Human Rights", **Contemporary European Foreign Policy,** ed. Walter Carlsnaes, Helene Sjursen, Brian White**,** Londra, 2004, s.143-145.

- İktisadi veya parasal bakımdan piyasa fiyatlarında önemli ölçüde etki yaratacak kaynaklarda değişiklik meydana getirilmesi,

- Askeri veya silahlı güçlere dayalı olarak zorlama yöntemlerinin uygulanması.[190]

Baldwin'in tasnifindeki enstrümanlardan *propaganda, manipülasyon* ve *askeri güç;* AB'nin dış politik uygulamalarında sık kullanılmayan araçlardan olup, daha çok *diplomasi ve ekonomi* enstrümanları kullanılmaktadır.[191]

AB tarafından yukarıda belirtilen araçlar arasında dış politik arenada üçüncü ülkelere yönelik en sık kullanılan unsur ise diplomasi kanalı içerisinde yer verebileceğimiz; ancak ekonomi boyutu da bulunan anlaşmalar olmuştur. Anlaşmalar; ticaret, iş birliği veya kalkınma birliktelikleri ile benzeri ortaklıkları öngören niteliktedirler. Ticaret anlaşmaları, AB'ye ithalatta üçüncü devletler bakımından ticari kısıtlamaları belirli bir takvim içerisinde kaldıran belgelerdir; ticaret anlaşmalarının sınırlı etkiler doğurabilmesi gerçeğine bağlı olarak üçüncü taraf devletler; ticaret ve ekonomi konularında daha geniş, kapsamlı ve detaylı ayrıcalıklar getiren kalkınma iş birliği antlaşmalarını tercih etmektedirler. İş birliği anlaşmalarının bir adım sonrasıysa ortaklık anlaşmalarıdır; bu anlaşmalarla üçüncü ülkeyle veya ülkeler grubuyla iş birliği antlaşmalarından daha yakın ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Anlaşmalar bakımından belirlenen hedeflere paralel olarak; ortaklık anlaşmaları, ticari imtiyazlara ek olarak çeşitli sektörler bakımından da muhtelif kalkınma iş birliklerini sağlamayı öngörerek genel olarak; ek protokol yoluyla AB yardımlarını ve Avrupa Kalkınma Bankası kredilerini içerirler. Son olarak; ortaklık anlaşmaları, Türkiye örneğinde olduğu

---

[190] Karen E. Smith, **European Union Foreign Policy in a Changing World,** Cambridge, 2003, 3. Bölüm, s.52

[191] a.g.e, s.52.

gibi gümrük birliğine ya da Norveç, Liechtenstein ve İzlanda örneklerinde olduğu gibi bir iç pazar birlikteliğine dönüştürülebilmektedir.[192]

AB'nin yukarıda belirtilen biçimde üçüncü devletlerle anlaşmalar imzalamasının pek çok nedeni vardır; bazı anlaşmalar sadece iç ya da dış politik çıkarlar çerçevesinde belirlenir; örneğin, 1997'de Filistin Ulusal Otoritesi'yle varılan geçici nitelikteki ortaklık anlaşması, uluslararası kamuoyunda genel bir biçimde politik bir adım olarak değerlendirilmiştir. AB'nin böyle anlaşmaları imzalamasının arkasındaki bir diğer neden de herhangi bir ülke için öngörülen "imtiyazlı/özel ortaklık" vb. gibi durumlara dayalı da olabilir. Ayrıca; her ülke bakımından anlaşmaların hem içerikleri hem de etkileri bağlamında farklılaşmalara rastlamak mümkündür.[193]

Birliğe üye olmayan üçüncü devletlerle yaptığı anlaşmalarda insan hakları koşulluluğu maddesine yer verilmesi, bir dış politika "geleneğine" dönüşmüştür. İnsan hakları maddelerini içeren anlaşmalar, zamanla standart bir model haline gelmiştir. Buna göre; bu tip anlaşmaların giriş bölümünde yaygınlıkla anlaşmaya bağlı tarafların ticari olmayan değerlere olan bağlılığı vurgulanır; ticari olmayan bu değerlerden kastedilense demokratik kurallar, insan hakları normları ve hukukun üstünlüğüdür. Anlaşmalarda girişin ardından birinci bölümde anlaşmanın temel unsuru olarak insan hakları ve diğer ticari olmayan değerleri tanımlayan bir hükme yer verilir. Anlaşmaların sonundaysa ilgili hükme uyulmaması ya da bu hükmün ihlal edilmesi halinde AB'nin nasıl bir ihlal önlemi alacağı belirtilir. Ancak; anlaşmalarda yer verilen ihlali önleme hükmünün uygulanmasına pratikte çok az rastlanmakta, bu gerçekliğe bağlı olarak da insan hakları koşulluluğunun etkililiği tartışılmaktadır.[194]

---

[192] Karen E. Smith, 2003, s.55

[193] Francesca Martines, "Human Rights Clauses in EU Agreements", **Protecting Human Rights in the European Union's External Relations,** ed. Sara Poli,", Lahey, 2016, s.37.

[194] Karen E. Smith, 2003, s.37-38

3. İnsan Hakları Koşulluluğu

AB, anlaşma imzaladığı ortakları arasında belirli bir "imtiyazlar hiyerarşisi piramidi" yaratmaktadır. AB tarafından oluşturulan bu tip bir piramitte kimin daha fazla imtiyazlı olacağının kararıysa AB'nin dış politika önceliklerine göre belirlenmektedir. Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından bu tip anlaşmaların alamet-i farikasıysa içerdikleri insan hakları maddeleri olmuştur. İnsan haklarına ilişkin bu maddeler, kendine özgü bir enstrüman olarak değerlendirilebilir; zira insan hakları normlarının bir anlamda araçsallaştırıldığı bu durumda; insan hakları ve demokratik normların ihlali halinde Birliğin yardımlarının azaltılması, anlaşmaya bağlı taraf için ilgili anlaşmanın askıya alınması veya yürürlükten kaldırılması vb. önlemlerle bu hakların korunması bakımından "farkındalık" yaratılmış olunmaktadır.[195] Üstelik, AB'nin küresel bir oyuncu olarak kendini tanımlamada insan hakları maddelerini içeren anlaşmalar yapması, kurucu niteliğindeki antlaşmalarında belirtilen ilkelerin de hukuki "doğal" bir sonucudur.

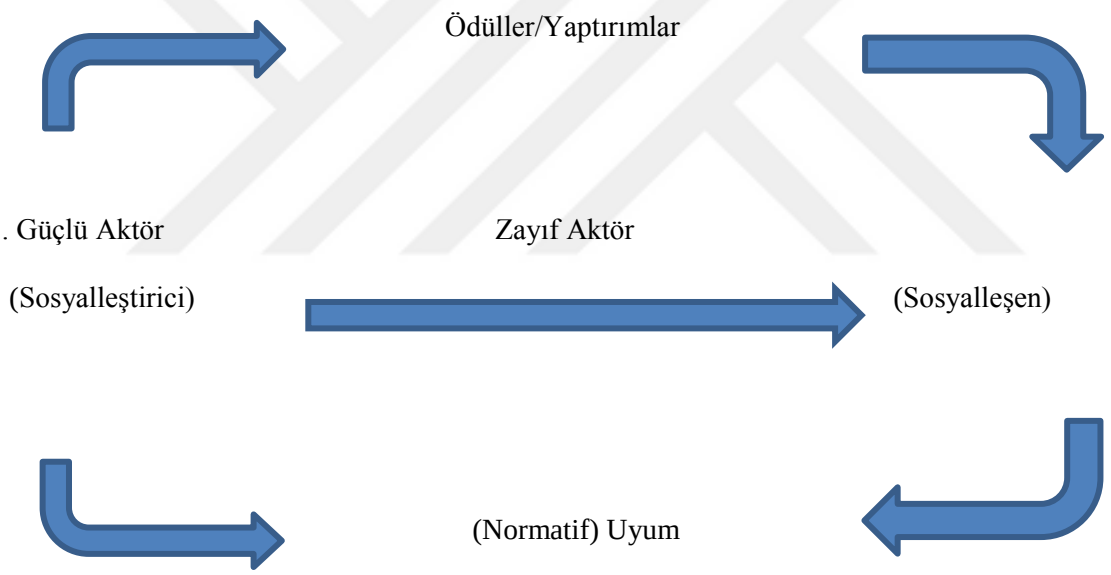
AB'nin dış ilişkilerindeki hukuki boyut her ne kadar uluslararası ilişkilerin kadim bir gerçekliği olan güç unsurunu örtülemiş/gizlemiş gibi olsa da veyahut gücün somut olarak varlığını yumuşatsa da tamamıyla ortadan kaldır(a)mamaktadır. Aslında; AB'nin üçüncü devletlerle yaptığı anlaşmalarda insan haklarının korunmasına dair koşul içeren maddelere yer verebilmesi yet(k)isi, AB'nin hem reel hem de normatif gücünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. (Siyasal) koşulluluk biçiminde adlandırılan bu uygulama, iki birim arasındaki ticari ya da ekonomik iş birliğinin ya da birinden diğerine gerçekleşecek kalkınma yardımının, yardım alan birim nezdinde büyük kısmı iç reform alanında olan birtakım siyasal hedeflerin ya da koşulların karşılanmasına bağlı/koşullu kılınması olarak kabul edilmektedir.[196]

---

[195] a.g.e., s.56-57.

[196] F. Keskin Ata, **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları**, Ankara, 2013, s.164.

AB sistemi içerisinde önemli bir olgu olan koşulluluğun, "ilkesel" birtakım özellikleri mevcuttur. Koşulluluk bağlamında öncelikle aranması gereken şey hem koşulluluğu uygulayan hem de koşulluluğu yerine getirmek zorunda olan taraflar arasında böyle bir koşulluluğun özünün ve içeriğinin ne olduğuna dair bir uzlaşımın koşulluluk süreci öncesinde oluşmuş olması gerekliliğidir. Bu duruma paralel bir biçimde koşulluluk; doğrulanabilir, açık kriterler yoluyla tanımlanabilir ve uygulanabilirliği test edilebilir kıstaslara tabi kılınmalıdır. Son olarak; koşulluluğun uygulanması sürecindeki güç aktarımı; hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilir, kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde anlaşılabilir ve süreç öncesinde açık bir biçimde öngörülmüş olan pozitif ya da negatif sonuçlara tam olarak yöneltebilir nitelikte olmalıdır.[197]

Şekil 1.2. Koşulluluk Geleneksel Modeli[198]

Şekil 1.2'de belirtilen haliyle ve yukarıdaki diğer açıklamalar kapsamında koşulluluğu, *'negatif koşulluluk/ex post'* ve *'pozitif koşulluluk/ex ante"* şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Pozitif koşullulukta temel olarak; eğer bir devlet koşulluluğu yerine

[197] James Hughes, Gwendolyn Sasse, Claire Gordon, **Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe**, New York, 2005, s.2.

[198] J. Hughes, G. Sasse, C. Gordon, s.2

getirirse kendisine vadedilen menfaatlerden yararlanabilir; negatif koşulluluktaysa sosyalleşen aktörün öngörülen koşulluluğu ihlali halinde sosyalleştirici birim tarafından önceden söz verilmiş olan faydaların azaltılması, askıya alınması veya tümüyle sonlandırılması olasıdır.[199]

Koşulluluk enstrümanı, AB dış ilişkilerinde uzun bir süredir kullanılmaktadır. AB'nin kategorik olarak sadece ticaret ve dış yardım konularında dış yetki sahibi olduğu hesaba katıldığında insan hakları normlarına ilişkin siyasi koşulluluklar, AB'nin sahip olduğu ekonomik gücün siyasi (y)etki elde etmede kullanılmasının bir aracı olarak değerlendirilebilir[200]. Öte taraftan; AB'de geliştirilen koşulluluk, uluslararası arenadaki klasik Batılı koşulluluk eğiliminin de bir parçasıdır; bu anlayışta her zaman için değişen ölçü ve biçimlerde 'güç kullanma' tehdidi vardır. Aslında bu durum; yardımı sağlayan birimin çok taraflı uluslararası kurumların bir parçası olunmasından hareketle artık/fazla olan üretimin yardım alan devletlere dağıtılmasın(d)a özel şartlar getirilerek gücün kesin kullanımının başka bir tezahürüdür.

AB, insan hakları koşulluluğunu uygulama sürecinde iki temel yöntemi kullanmıştır: 'Hükümetler Arası' ve 'Hükümetler Ötesi'. Hükümetle rarası koşulluluk süreci mantığında her iki uluslararası birim de -ancak daha çok alıcı/aday devlet- realist bir akıl setiyle hareket ederek kar-zarar analizi yapmaktadır; bu durumaysa 'koşulluluğun maddi kazanç mantığı' denilmektedir. Hükümetler ötesi yöntemdeyse, alıcı/aday ülkede AB'nin insan hakları koşulluluğu aracına daha makul yaklaşan toplumsal aktörler, politik elitler ve sivil toplum kuruluşları hedef kitle olarak tanımlanır.[201]

---

[199] K. Smith, 2003, s.57.

[200] F. Keskin Ata, 2013, s.164.

[201] Frank Schimmelfennig, **"**The Conditions of Conditionality: The Impact of the EU on Democracy and Human Rights in European Non-Member States", **Enlargement and European Governance**, 2002, s.4.

AB'nin insan hakları koşulluluğu bağlamında yukarıda belirtilen iki yöntemden ilki determinist-pozitivist-realist bir bakış açısını temsil eder ki burada 'sonuca ulaşma mantığı' rol oynar ve normların gerçek anlamıyla içselleştirilmesi göz ardı edilir. İkinci yöntemdeyse AB normlarının sosyalleştirici yönü devreye girer ki burada sonuç odaklı determinist-pozitivist-realist bir bakış açısından ziyade 'uygunluk mantığı *(logic of appropriateness)*' kabul edilir. Buna göre; insan hakları normuna gösterilen uyumluluk, çıkar erimli bir sonuca bağlı olmayıp bu norma uyulması ya da normun gerekliliklerin yerine getirilmesi olağan bir doğru olarak değerlendirilir.[202]

AB'nin insan haklarına ilişkin geliştirdiği koşulluluk uygulamasının yaygınlaşması, Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar SSCB uydusu devletlere dönük böyle bir politika izlenememiştir; ancak AB, Soğuk Savaş döneminde yüzünü bağımsızlığını yeni kazanmış olan post-kolonyal devletlere çevirmiştir. Bu devletler, Lome IV anlaşmasına kadar insan hakları ve demokrasi koşulluluğunu kabul etmemiştir; çünkü bağımsızlığını yeni kazanmış olan devletler tarafından böyle bir adım, iç işlerine müdahale ve kolonyalizmin başka araçlarla devamı olarak değerlendirilmiştir.[203]

SSCB'nin dağılmasının ardındansa insan hakları normlarına ilişkin Batılı paradigmada bir değişiklik yaşanmıştır. 1990'larla birlikte Avrupa-Atlantik dış politikası, SSCB'nin çökmesi nedeniyle ortaya çıkan politik fırsatlardan yararlanmak istemiştir. Bu dönemde; Batılı politika yapıcıları, "demokrasinin desteklenmesi", "demokrasinin inşası" ya da "insan haklarının korunması" vb. söylemlerle normatif güç içerikli kimi politik

[202] Paul Kubicek, "The European Union and Grassroots Democratization in Turkey"**, Turkish Studies**, Böl:6, Eylül 2005, s.364.

normların üçüncü devletlere ihraç edilmesini, neo-liberal iktisadi politikalara uygun olarak desteklemişlerdir.[204]

İnsan hakları normlarının koşulluluk çerçevesindeki örneğini oluşturan ilk sözleşme Afrika, Karayipler ve Pasifik (ACP) grubu devletlerle imzalanmış olan Lome IV olmuştur.[205] Lome IV sonrasında; bu yöntem, AB'nin tercihli ticaret antlaşmalarında standart bir uygulama haline gelmiş; Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin üyeliğe aday olduğu Avrupa Antlaşmalarında, eski Sovyet Cumhuriyetleri ile imzalanan ortaklık ve iş birliği antlaşmalarında kendisine yer bulmuştur.[206]

AB'nin 'havuç ve sopa' politikasının bir örneği niteliğindeki koşulluluk aracının ilk uygulamaları ACP ülkeleriyle geliştirdiği kalkınma politikaları çerçevesinde gözlemlenmiştir. Belirtilen devletlerle kalkınma ve iş birliği ortaklıklarının kurulması ve koşulluluk politikası izlenmesininse temel olarak; siyasi, politik ve kolonyal/tarihsel olmak üzere üç nedeni bulunmaktadır. Belirtilen üç nedenden kolonyal bağlar unsuruna Birlik içerisinde başta Fransa olmak üzere eski emperyalist devletler oldukça önem atfetmektedir. Fransa'nın konu bağlamında atfettiği önemi, 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın imzalanması sırasında eski kolonilerine "ortaklık" içerikli öncelikler tanınmasını istemesine kadar götürmek olasıdır.[207]

---

[204] J. Hughes, G.Sasse, C.Gordon, 2005, s.15.

[205] 1975 yılında imzalanan Lomé I Anlaşması, Sahra Altı Afrikası ile imzalanan ilk çerçeve anlaşmadır. 1973 petrol krizlerinin sebep olduğu ekonomik bunalım ve dünya çapında yaşanan ham madde sıkıntısını aşmak amacıyla, Afrika ülkelerinin AT pazarına serbest girişleri sağlanmış ve Afrika-Karayip-Pasifik ülkelerine daha iyi ticari koşullar sunulmasına karar verilmiştir.1979'da imzalanan Lomé II Anlaşması'na insan haklarının korunmasıyla ilgili maddeler eklenirken, 1984'teki Lomé III Antlaşması'yla politik diyalog başlatılmış ve yardımlar sektörlere bölünmüştür. Sektörler arasında, enerji, madencilik ve balıkçılık öncelikli konuma yerleştirilmiştir. 1989'da Lomé IV Anlaşması, ekonomik kalkınma ve iş birliğinin yanında insan hakları, demokrasinin geliştirilmesi, iyi yönetimin oluşturulması ve bölgesel iş birliğinin arttırılması konuları üzerine yoğunlaşmıştır.

[206] a.g.e., s.164.

[207] Martin Holland, **The European Union and The Third World,** New York, 2002, s.25.

AB ile ACP ülkeleri arasındaki 1963 Yaounde Sözleşmesi'yle birlikte başlayan ve ilk aşamada altı AB üyesi devletle on sekiz eski koloni devletini içeren bu "yeni ve özellikli" ilişki, AB'nin İngiltere, Danimarka ve İrlanda'yı içeren ilk genişlemesiyle birlikteyse başka bir merhaleye girmiştir. Öte taraftan, hem Yaounde Sözleşmesi'nin hem de sonrasında kabul edilen Lome Sözleşmelerinin, sözleşmelere taraf ülkelerin ve ilgili bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarının ve yakın ekonomik ilişkilerinin tesisini destekleyeceği öngörülmüştür. Sözleşmelerin en önemli tarafıysa eski kolonilerin egemenliğine saygı duyulan eşit bir birim olarak kabul edilmeleridir. Yaounde Sözleşmesi, AB'nin üçüncü dünya ile olan ilişkilerinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir[208]. Yaounde'den sonra 1975'te 46 ACP ülkesiyle Lome Sözleşmesi imzalanmıştır; 1980 ve 1985 tarihlerinde yenilenen bu sözleşmenin sonuncusu, 10 yıllık bir süre için 1990'da yürürlüğe girmiştir.[209] 1975 tarihli Lome Sözleşmesi, İngiltere'nin üyeliğinin ardından bu devletin eski kolonilerini de sistem içerisinde dahil etme çabasının bir sonucudur; çünkü Yaounde, daha çok Afrika odaklı ve Fransa'nın çıkarlarını gözeten bir nitelik göstermekteydi. Lome Sözleşmesi'nde "eşitlik" vurgusu daha belirgindir; zira ACP ülkeleri arasında Yaounde düzenlemelerinin, kalkınmanın desteklenmesinden çok bağımlılığı getirdiğine ilişkin bir inanç oluşmuştur.[210] Lome Sözleşmeleri'nin normatif dönüştürücülüğünün deneyimlendiği ilk sözleşmeyse Lome III sözleşmesidir; yine eşitlik söylemi bağlamında ilk kez bu sözleşmede yer verilen "eşit partnerler" imajı koşulluluk uygulaması aracılığıyla zedelenmiştir.[211] Lome III ile getirilen koşulluluk uygulaması beklenen etkiyi yaratamadığından; Lome IV sözleşmesinin beşinci maddesinde insan haklarına saygının gerçek kalkınmanın temel faktörü olarak kabul edildiği ve iş birliğinin

[208] a.g.e., s.26-27.

[209] Funda Keskin Ata, 2013, s.195.

[210] Martin Holland, 2002, s.34-35.

[211] a.g.e, s.41-42.

bu hakların ilerletilmesine bir katkı olarak anlaşıldığına değinilmiştir.[212] Lome IV ile birlikte AB; yardım, ticaret ve diğer iş birliği içerikli ilişkilerinde insan hakları ve demokrasi normlarının korunmasına dair bir hüküm konulmasını "zaruri" görmüştür. Buna göre;

"(...) Demokratik ilkelere ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'yle ilan edilen temel insan haklarına saygı, her iki tarafın da iç ve dış politikalarının altında yatar ve bu anlaşmanın ayrılmaz bir unsurunu oluşturur (...)[213]"

ACP ülkeleri ile AB arasındaki kalkınma ve ticaret iş birliği kapsamında imzalanan son sözleşme ise Cotonou'dur[214]; 2003 yılında yürürlüğe giren sözleşmeye Akdeniz'e kıyısı olan mağrip ülkeleri hariç tüm Afrika devletleri ile 16 Karayipler ve 15 Güney Pasifik Okyanusu devleti taraftır. Bu sözleşmedeki koşulluluk aracının nihai amacı; sözleşmeye taraf üçüncü devletlerin, AB yardımlarını almasını, demokrasi ve insan hakları normlarına uyumlulukla koşullu kılmasıdır.

İnsan hakları koşulluluğu, AB'nin normatif güç araçları içerisindeki en önemlilerinden biridir. AB, aday ülkeler ile az gelişmiş ya da gelişmekte olan devletlerle kurduğu ilişkilerde çeşitli ve birbiri içine geçmiş siyasi ve ekonomik koşullulukları kullanmaktadır. AB'nin dış ilişkilerinde normatif-epistemolojik bir unsur olarak kullandığı koşulluluk unsurunun temel açmazıysa; insan hakları, demokrasi, iyi yönetişim, hukukun üstünlüğü vb. tematik içeriklere sahip olan koşullulukların hangi nesnel ve nicel veriler üzerinden ölçümlenebileceğidir.[215]

---

[212] Funda Keskin Ata, 2013, s.196.

[213] a.g.e., s.196.

[214] 2010 yılında gözden geçirilerek 2020 yılına kadar uzatılmıştır.

[215] Funda Keskin Ata, 2013, s.200 ve Martin Holland, 2002, s.132.

4. Adaylık Süreci

AB'nin "havuç ve sopa" politikasının havuç unsurlarından biri olan ve normatif dönüştürücü güç aracı niteliğindeki kartlarından bir diğeri de aday üyelik sürecidir.[216]AB'nin normatif dönüştürücü gücünü ifade eden Manners esas olarak; AB'nin dış politik gücünün üçüncü devletlerdeki ve uluslararası ilişkilerdeki "*yeni normali"* belirleme yetisine bağlı olduğunu söylemektedir.[217] Bu çerçevede; AB'nin normatif dönüştürücü gücü, sadece yakın çevresi ya da ikili ilişkilerindeki hedef ülkeler bakımından geçerli olan "süreli" bir durum değildir. AB tarafından yeteri kadar "havuç" sunulduğunda aday ülkeler nezdinde üçüncü devletin kimliğinin ve ülkesel davranış biçimlerinin de değişeceği düşünülmektedir; böyle bir dönüştürücü ödülün son aşamasıysa üyelik olarak kabul edilmiştir.[218]

B. NORMATİF GÜÇ SÖYLEMİ ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ POLİTİKASINDA NORMATİF UYGULAMALAR: TÜRKİYE, AFRİKA VE AKDENİZ ÖRNEKLERİ

1. Adaylık Süreci Bağlamında Türkiye Örneği

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin başladığı 31 Temmuz 1959 tarihinden 12 Eylül 1980'e kadar olan dönem aralığında insan hakları normlarının ikili ilişkilerin ana unsurlarından biri olmadığı söylenebilir. 12 Eylül 1980 darbesi ile 1985 aralığında ise AB genel bir biçimde "bekle-gör" politikası izlemiş ve Soğuk Savaş'ın da etkisiyle insan hakları ve demokrasi normlarının ülke içerisinde yaygınlaştırılması bakımından bir

---

[216] Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", **Journal of Common Market Studies**, 40:2, s.242-252.

[217] Marek Neuman, **Democracy Promotion and the Normative Power Europe Framework,** Groningen, 2019, s.4.-5.

[218] Tanja.A. Börzel, V. Van Hüllen**, Good Governance and Bad Neighbours? The Limits of Transformative Power Europe.** Berlin, Freie Universitat, KFG Working Paper Series Berlin, 2011.

politik kerteriz noktası olmamıştır.[219] Ancak; 1983'te hükümeti kuran Turgut Özal'ın politikalarıyla birlikte Türkiye tarafından AB'ye ve ona bağlı olarak insan hakları normlarına atfedilen önem artmıştır. Türkiye, 1987 yılında tam üyelik için AB'ye başvurduğunda bu başvuru için Komisyon tarafından hazırlanan raporda; Türkiye'nin insan hakları ve azınlık kimliği konusunda gereken AB standartlarının altında olduğu belirtilmiştir.[220] Bu dönemde; AB temsilcilerince yapılan açıklamalarda iki birim arasındaki ilişkilerin normalleşebilmesi bakımından insan hakları ve demokrasi normlarının restorasyonu süreci gerekli bir unsurdur; denilmiştir.[221]

Türkiye'nin AB başvurusuyla AB'nin konuya ilişkin raporunu yayımlandığı dönem arasındaki süreçte AB'nin normatif dönüştürücü gücü Türkiye açısından şu şekilde işlemiştir;

- Avrupa İnsan Hakları Divanı'nı bireylerin şikayet başvurusu hakkını öngören şartı kabul edilmiştir
- Türkiye, insan hakları ve demokratik normlarını iyileştirmek için kimi demokratik reformları gerçekleştireceğini ve 10 yıl içerisinde AB üyeliğini öngören taahhütlerde bulunmuştur
- AB kurumları, Türkiye'nin insan hakları normlarına olan uyumluluğunu daha yakından takip etmeye başlamıştır

[219] Ali Resul Usul, 2011, s.73.

[220] Funda Keskin Ata, 2013, s.172.

[221] İhsan Dağı, "Human Rights, Democratization and the European Community in Turkish Politics: The Özal Years, 1983-1987"**, Middle Eastern Studies**, 37:1, s.17-40.

- Özal, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde gerçekleştirdiği konuşmada; insan hakları ve demokrasi normlarına saygı gösterilmesinin medeni ülkelerin ortak unsuru olduğunun altını çizmiştir.[222]

Türkiye'nin 1987 yılındaki üyelik girişiminin ardından AB'nin koşulluluk sınamasının ikinci evresi, gümrük birliğine geçiş sürecinde yaşanmıştır. Türkiye'nin gümrük birliğine kabulünde (1996) insan hakları normlarına uyum bağlamında gündeme getirilen ilk olgu; Türkiye'ye göre "Güneydoğu Anadolu Sorunu", AB'ye göreyse "Kürt Sorunu" olmuştur. Bu çerçevede; 1992 yılında Cizre'de gerçekleştirilen Nevruz kutlamalarında 31 kişinin ölmesine ve Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirdiği operasyonlara AB kamuoyundan tepki gelmiştir[223]. Yine bu sorunla ilintili olarak; Demokrasi Partisi'nin (DEP) Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılarak bu partinin 13 milletvekilinin siyasi dokunulmazlıklarının kaldırılması AB kurumları ile Türkiye'nin arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir.[224]

Türkiye'nin gümrük birliğine girişi yolunda ve AB ile ilişkilerdeki bir diğer sınama Anti Terör Yasası'nın 8. Maddesi olmuştur; bu yasanın değiştirilmesi, AB Parlamentosu tarafından bir koşulluluk olarak belirlenmiştir. Bu duruma uygun olarak; yasa, 27 Ekim 1995'te değiştirilmiştir. Türkiye; yapılan bu değişikliği, insan hakları ve demokrasi normlarına tam bağlılığın bir nişanesi olarak değerlendirmiştir.[225]

Türkiye'nin 1996 yılında gümrük birliğine kabulünün ardından Birliğe adaylık statüsünü kazandığı 1999 yılına kadar olan dönemde ikili ilişkilerin ve adaylık sürecinin ana meselesi, yine insan hakları ve demokrasi normlarına uyumluluk konusu olmuştur. Bu dönemde AB'nin insan hakları temelli normatif bakış açısını yansıtması noktasında

---

[222] Ali Resul Usul, 2011, s.75-76.

[223] a.g.e., s.78.

[224] Ali Resul Usul, 2011, s.75-76.

[225] Ali Resul Usul, 2011, s.81.

dönemin (1997) Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel'in aşağıdaki demeci açıklayıcıdır;

> *"(...) Türkiye'nin 1963'ten beri AB treninde rezerve bir yeri bulunmaktadır; ancak yakın gelecekte trene binme ihtimali yoktur (...) Türkiye,öncelikle içerideki sorumluluklarını yerine getirmelidir ki bunlardan ilki insan hakları normlarıdır (...) "*[226]

1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin ismine aday ülkeler arasında yer verilmezken katılım öncesi strateji kapsamında da Türkiye'ye yer verilmemiştir. AB, Türkiye'yle yakınlaşma politikası çerçevesinde "Türkiye için Avrupa Stratejisi" adı altında başka bir mekanizma oluştururken Türkiye ise AB ile olan ilişkilerini dondurduğunu açıklamış ve ilişkilerin gümrük birliği çerçevesi altında devam edeceğini belirtmiştir.[227]

Normatif dönüştürücü gücü bağlamında AB'nin öngördüğü insan hakları koşulluluğu aracının Helsinki Zirvesi öncesi dönemde Türkiye bakımından yeter derecede etkili olduğu söylenemez. AB'nin Türkiye'nin insan hakları ve demokrasi normlarına uyumluluk sağlaması bağlamında talep ettiği unsurların pek çoğu Türkiye tarafından yerine getirilmemiştir. AB'nin Türkiye üzerindeki normatif gücünün bu dönem aralığında zayıf olmasının nedeni, AB tarafından Türkiye'ye vadedilen "havucun (adaylık statüsü)" yetersiz, belirsiz ve uzun vadeyi kapsar nitelikte olmasıdır.

Gümrük birliğine kabul sonrası dönemde AB, Türkiye'nin adaylık statüsünü ne tümüyle reddetmiştir ne de adaylığın yakın vadede gerçekleşeceğine dair umut vermiştir. Bu durum; doğal olarak Türkiye'yi diğer aday statüsü kazanan ya da buna namzet devletlerden ayırmış ve Türkiye, adeta üyelik yolundaki "sui generis" bir ülke haline gelmiştir. AB "sui generis" ülke olarak gördüğü Türkiye ile sui generis ilişkiler

---

[226] Ali Resul Usul, 201, s.82.

[227] Ali Resul Usul, 2011, s.81.

geliştirmek istemiş ve bunun için çeşitli ara formüller yaratmıştır. Türkiye'nin adaylığına ve üyeliğine içkin olarak geliştirilen bu tip bir yaklaşım, genel itibariyle koşulluluk mantığıyla çelişmektedir; zira Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin entegrasyonu deneyiminin de gösterdiği gibi koşulluluk ancak ve ancak AB'nin havucu olan üyelik kartının; yakın, olası ve gerçek olması halinde etkili olmaktadır.[228]

Öte taraftan; 1987-1999 yılları arasında Türkiye-AB ilişkilerinin normatif açıdan değerlendiren etkili bir denetim mekanizması kurulmamıştır. AB, bu dönemde; çoğunlukla Avrupa Parlamentosunun söylemleri üzerinden ve yaygın olarak konjonktürel gündeme bağlı konular çerçevesinde sistematik olmayan bir biçimde eleştirmiştir.[229]

1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi hem genel olarak AB-Türkiye ilişkileri bakımından hem de ikili ilişkilerdeki insan hakları dinamiğinin dönüşümü açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu zirvede; Türkiye, Birliğin üyelik perspektifi kapsamına alınırken henüz müzakerelere başlanmamış bir aday ülke olarak Türkiye için daha aktif bir koşulluluk mekanizması işletilmiştir. Adaylık statüsünün -yani havucun- Türkiye bakımından en yakın ve öngörülebilir olduğu 1999-2005 dönemi AB'nin insan hakları ve demokrasi normlarının geliştirilmesi için öngördüğü koşulluluk mekanizmasının da Türkiye nezdinde en etkili olduğu dönem olmuştur.[230]

1999 Helsinki Zirvesi, Türkiye'nin "eşitsizlik" hissi üzerinden 1997 yılında yaşadığı hayal kırıklığının erken bir telafisi olmuştur; böyle bir eşitsizliğin tümüyle giderilmesi içinse önşart Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesidir. Zirvenin ardından Konsey tarafından 2001 yılında Katılma Ortaklığı Belgesi hazırlanmıştır. Belirtilen belgenin girişinde;

---

[228] Ali Resul Usul, 2011, s.89-90.

[229] Ali Resul Usul, 2011, s.90.

[230] Ali Resul Usul, 2011, s.100.

"(...) Topluluk yardımı, temel unsurların karşılanması ve özellikle Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi koşuluna bağlıdır. Temel bir unsurun karşılanmadığı durumda, Komisyondan gelen bir öneri üzerine Konsey nitelikli oy çoğunluğu ile karar alarak, herhangi bir katılma öncesi yardıma ilişkin uygun önlemleri alabilir (...)" denilmiştir.[231]"

Katılma ortaklığı belgesinin giriş kısmında yer verilen yukarıdaki paragraf ile belgenin üçüncü kısmında yer verilen Kopenhag Kriterleri, insan hakları koşulluluğunun aday ülkeler bakımından kullanılmasının bir örneğini teşkil etmektedir.[232]

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye tarafında esen "eşitlik" rüzgarının kısa süreceğinin ve Türkiye'nin "sui generis" durumunun 1999 sonrasındaki ilk işareti "Müzakere Çerçeve Belgesi" olmuştur. Komisyon tarafından hazırlanan 'Müzakere Çerçeve Belgesi', temel olarak; Türkiye'nin katılım süreci için bir yol haritası çizmekteydi. Belgenin Türkiye için en önemli tarafıysa sürecin Türkiye bakımından "açık uçlu" olarak ve "Birliğin hazmetme kapasitesi" esas alınarak değerlendirileceğinin belirtilmiş olmasıdır; böylece Türkiye'nin koşulluluk şartlarında "sopa" unsuru bir kez daha ortaya çıkmaktaydı. Öte taraftan; müzakere çerçeve belgesiyle Türklerin vize serbestisine derogasyonlar getirilmesi öngörülürken Türkiye'nin AB'nin sağladığı kimi bölgesel fonlardan yararlanamayabileceği not edilmekteydi. Belgedeki bu tip unsurlar, AB'nin koşulluluk kartının netliğini azaltmakta ve "sopa" unsurunu öne çıkartmaktaydı ki bu duruma bağlı olarak olası bir üyelik halindeki kesin kazanımlarının ne olacağını kestiremeyen Türkiye, zamanla AB limanından uzaklaşmaya başlayacaktı; bu limandan ayrılışın başlangıcıysa paradoksal bir biçimde müzakerelerin başladığı yıl olan 2005'tir.[233]

---

[231] Funda Keskin Ata, 2013, s.172.

[232] Funda Keskin Ata, 2013, s.172.

[233] Ali Resul Usul, 2011, s.119.

AB'nin Türkiye için çizdiği insan hakları ve demokrasi norm koşulluluğu çerçevesinin ana unsurlarından başlıcalarıysa;

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi ile uyumlu olarak ifade özgürlüğü ile ilgili hukuki ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi
- Şiddet yanlısı olmayan görüşleri dile getirmekten hüküm giyen kimselerin durumunun gözden geçirilmesi
- Barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne dair hukuki ve anayasal garantilerin güçlendirilmesi
- İşkenceyle mücadeleye dair hukuki hükümlerin güçlendirilmesi ve Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi'ne riayet edilmesi
- Duruşma öncesi tutuklulukla ilgili süreçlerin AİHS ile uyumlaştırılması
- İnsan hakları ihlallerine ilişkin düzeltme imkanlarının sağlanması
- Kanun uygulayıcı kamu görevlilerinin insan hakları normları konusunda eğitimlere tabi tutulması
- Yargının işlevselliğinin ve verimliliğinin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi
- Hakimlerin ve savcıların insan hakları alanı başta olmak üzere AB mevzuatı hakkındaki eğitimlerinin güçlendirilmesi
- İdama ilişkin de facto moratoryuma devam edilmesi
- Türk vatandaşlarının televizyon ve radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemelerin kaldırılması
- Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlarının artırılması amacıyla bölgesel farklılıkların azaltılması

- Tüm bireylerin herhangi bir ayrım yapılmaksızın ve dil, ırki renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlandırılmasının temini,
- Türk Anayasası ile ilgili diğer yasaların AİHS ile belirtildiği şekliyle Türk vatandaşlarının hak ve özgürlükleri garanti altına alınacak şekilde gözden geçirilmesi; bu tip yasal reformların uygulanmasının AB üye devletleri uyumunun sağlanması
- İdam cezasının kaldırılması ve AİİHS'in 6. Protokolünün imzalanması ve onaylanması
- Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin ve ihtiyari ek protokolünün ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin onaylanması
- AB üyesi devletlerin uygulamaları doğrultusunda, Milli Güvenlik Kurulu'nun anayasal rolünün hükümete bir danışma organı olarak uyumunun sağlanması
- Olağanüstü hal uygulamalarının kaldırılması
- Kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması ve eğitim alanı da dahil olmak üzere bu hakların kullanılmasını önleyen bütün yasal hükümlerin kaldırılması[234]

Yukarıdaki parametreler ışığında Türkiye'de 1999-2005 yılları arasında önemli bir reform süreci yaşandı. Bu çerçevede; 2001 yılında anayasal düzenlemeler, 2002 yılında Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Reform Paketleri ile 2003 yılında Altıncı

[234] https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf (23.07.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

ve Yedinci reform paketleri kabul edildi. 2004 yılında kapsamlı bir anayasa değişikliği sürecine girildi ve yine aynı yıl Sekizinci Reform Paketi parlamentodan geçti.

Yukarıdaki reformlar ve Anayasa değişiklikleri, Türkiye'nin insan hakları ve demokrasi normlarını benimseyerek mevzuatının ayrılmaz bir parçası haline getirmesinde AB'nin normatif dönüştürücü gücünün ve "havuç-yoğun" koşulluluk mekanizmasının işlerliğinin en belirgin örneklerinden biridir. Bu normatif dönüştürücü gücün en önemli göstergesi, 2004 anayasa değişikliğiyle 90. Maddede gerçekleştirilmiştir. Buna göre;

> *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin millletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.*[235]"

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin konularda iç hukuk hükümleriyle çatışma olması halinde uluslararası an(t)laşmaların esas alınması oldukça kayda değerdir. Zira; bu maddenin tercümesi şudur ki ulusal mahkemeler verdikleri hükümlerde AİHM'in içtihadını üstün normlar olarak kabul edecektir.[236]

AB'nin normatif dönüştürücü gücünün Türkiye üzerinde en etkili olduğu yıllar olan 1999-2005 yılları arasında Türkiye ile AB arasındaki dış politik eylemleri, "normatif diplomasi" olarak değerlendirmek mümkündür. AB tarafından dile getirilen talepler, 1998 yılından başlamak üzere her yıl yayımlanan ilerleme raporlarına ek olarak adaylık sürecine ilişkin olarak yayımlanan ve insan hakları norm koşulluluğu içerikli ek belgeler ve Türkiye'nin bunlara karşı attığı adımlar ile yaptığı reformlar bu normatif diplomasinin görünürlük unsurlarıdır.

---

[235] https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (20.05.2019 tarihinde erişildi, Ankara).

[236] Ali Resul Usul, 2011, s.138.

Türkiye ile müzakerelerin başlamasıyla birlikte hem AB'nin insan hakları koşulluluğunun etkililiği hem de Türkiye'nin reformlara olan eğilimi azalmıştır. Bu durumun çeşitli reel politik ve iç politik nedenleri olmakla birlikte insan hakları normları bakımından temel sorun, Türkiye'nin üyeliğinin öngörülebilir yakın bir gelecekte olmayacak olmasının anlaşılmasına bağlı olarak Türk kamuoyu ve yönetici elitleri bakımından üyelik havucunun cazibesini ve AB'nin ise bu bağlamda normatif gücünü yitirmiş olmasıdır.

2. Normatif Bir Yanılgı Olarak Kalkınma Yardımları: Afrika Örneği

AB'nin normatif gücünün Afrika'daki ve Akdeniz'deki karşılığı kendi kıtası ve uydusundaki ülkelerden farklılaşmıştır. Bu farklılaşmanın en temel nedeni coğrafi uzaklık ve üyelik perspektifinin sunulamıyor olmasıdır. Bu çerçevede; Birliğin normatif gücünün Afrika'daki iz düşümü Avrupa Komşuluk Politikası'dır.[237] AKP çerçevesinde geliştirilen politikalar havuç-sopa stratejisi bağlamında normatif güç unsuru olarak kullanılmıştır.

AB, AKP ile üyelik ya da adaylık havucunu kullanamadığı Afrika gibi bölgelerde Avrupa kıtası çevresindeki ülkeler bakımından da ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak için adımlar atmıştır. Bu duruma bağlı olarak; demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü, pazar ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma vb. normatif değerler çevre bölgelere yerleştirilmek istenmiştir.[238]

AB bakımından Afrika, kolonyal dönemden kaynaklanan bağları nedeniyle ilişkilerini insan hakları normları zemininde ve kriz yönetimi, çatışma önleme ve barışı koruma alanında çıkarları çerçevesinde kurduğu bir alandır. AB, söz konusu çıkarlarını;

---

[237] J. Kelley, "New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms Through the New European Neighbourhood Policy", **Journal of Common Market Studies,** 44/1, 2006, s.29-55.

[238] https://eeas.europa.eu/topics/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (23.07.2019 tarihinde erişildi, Ankara)

deniz güvenliğinden, sınır yönetimine, terörle mücadeleden organize suçlarla mücadeleye, bölgesel çatışmalardan kalkınma yardımlarına ve başarısız devletlerin yönetim kapasitesinin geliştirilmesine kadar çok geniş bir çerçevede ve kapsamda normatif insan hakları dış politikasıyla korumaktadır. Bu bölümde, devamla AB'nin bölgeye yönelik izlediği kalkınma politikası normatif perspektiften ele alınacaktır.

Kalkınma yardımları, AB'nin normatif söylemi içerisinde kullandığı önemli normatif enstrümanlarından bir diğeridir. Mark Langan, özellikle AB'nin Afrika'ya yönelik izlediği ekonomi politiğini, normatif retorikle mümkün olduğunu not etmektedir.[239] Buna göre; Langan, Kwame Nkrumah'a atıfla neo-kolonyalizmi ve onun bir unsuru olarak normatif söylemi, kolonyal dönemde kullanılan yöntemlerden daha yeni ve daha incelikli yöntemler vasıtasıyla Afrika topraklarında dışsal kontrolün devam etmesi olarak değerlendirmektedir.[240] Kolonyal dönem, en genel tanımıyla 1884 Berlin Konferansı'nda Afrika'nın emperyalist Avrupalı devletler tarafından paylaşılıp bu devletlerin kendilerini "sahip" olarak konumlandırmaları ve kendi kontrolleri altındaki ekonomi-politik sömürü için Afrikalıları çeşitli kabilelere, kültürlere ve uluslara bölünmesi sürecidir.[241]

Langan'ın Nkrumah'a dayanarak değindiği neo-kolonyal yapı ile bu yapının kurgulanmasında ve uygulanmasında kullanılan normatif söylem, Afrika'ya dönük (neo) kolonyal bir dışsal kontrol mekanizması yaratmaktadır. Belirtilen haliyle böyle bir dışsal kontrol, yerel halk için anlamlı bir ekonomik ve sosyal kalkınma meydana getirmemektedir. Zira; neo-kolonyal iktisadi yapıda elde edilen artı ürün, yerelin taleplerine değil; dış unsurların çıkarlarına yönlendirilmeye devam edilir.

---

[239] Mark Langan, **Neo-Colonialism and The 'Poverty' of Development in Africa** İsviçre, 2018, s.25.

[240] a.g.e, s.4

[241] Brendalyn P. Ambrose, **Democratization and the Protection of Human Rights,** Londra, 1995, s.4.

Öte taraftan; Langan, analizinde Nkrumah'a atıfla neo-kolonyalizmde, egemenliğin Afrikalı devletler bakımından "teorik" olduğunu not eder. Ayrıca; kalkınma yardımları ya da ekonomik iş birlikleri safi bir diğergamlık niteliğini taşımazlar; Langan'ın çıkarımına göre; AB unsurları tarafından geliştirilen kalkınma pratiği, dış birimlerin uzun erimli çıkar hedeflerinden biri olan 'Vestfalyan normlardaki ulusal egemenlik anlayışının yıpratılması' kapsamında yapılan kısa erimli ön ödemelerdir. Neo-kolonyal "sahip" tarafından neo-kolonyal devlete yapılan bu ödemeler, daha karlı bir biçimde sonrasında neo-kolonyal sahibe iade edilir. Ayrıca; bu süreçte, doğal kaynaklar ve yerel-ucuz iş gücü sömürülerek ulusal hükümetlerin gelirlerine, yeni iş yaratma kapasitelerine ve ülkelerinin endüstrileşme hızlarına ket vurulur[242]. Langan'a göre, Afrika'yı ve Afrikalıları olup bitenden tümüyle soyutlayan ve tüm negatif unsurları dışsallaştıran yaklaşım içeriden de eleştirilmelidir. Bu bağlamda; Afrika ile gelişmiş dünya arasındaki ilişki biçimi, sadece Batılılar tarafından yukarıdan aşağıya domine edil (ebil)en güç ilişkileri olarak değerlendirilemez; çünkü Afrika'nın elitleri de kalkınma yardımları sisteminin yapısal parçaları haline dönüşmüşlerdir.[243] Langan, AB'nin kalkınma yardımlarının neo-kolonyal analizinin normatif yönüne Batılı ülke menşeli çok uluslu şirketler (ÇUŞ) üzerinden de asimetrik-eşitsiz ilişkilerin nasıl üretildiğine değinmiştir. Langan, pek çoğu AB tarafından da desteklenen bu "çok önemli" şirketlerin 'insan hakları' 'gıda güvenliği', 'sürdürülebilirlik' ya da 'rüşvetle mücadele' vb. pozitif-normatif içerikli ajandalar yaratmak suretiyle yerelin çıkarlarını "görünmez" kıldıklarını söylemektedir.[244] Bu kapsamda; AB ile Afrika devletleri arasındaki mevcut ilişkilerin dayanağı olan ve Lome süreçleriyle geliştirilmiş olan 'Cotonou Sözleşmesi'nin 2020 yılına kadar geçerli olduğu anımsanmalıdır. AB Komisyonu bu tip sözleşmelerin ve Afrika ülkelerindeki ekonomik liberalizasyonun Afrika'ya refah getireceğini

[242] Mark Langan, 2018, s.4-5.

[243] a.g.e., s.3-10.

[244] a.g.e., s.40-57.

vadetmektedir. Ancak; zamanın ruhuna uygun olarak geliştirilen (insan hakları soslu) ekonomik liberalizasyon söylemi ve AB iş birliği süreciyle birlikte Afrika devletleri, ulusal hazinelerinin önemli bir gelir kalemini oluşturan gümrük vergilerini yitirmekle kalmamakta; ayrıca katma değeri yüksek ürünlerin ithalatının kolaylaşmasıyla da Afrika devletlerinin yerel ve ulusal üretim kapasiteleri azaltılmaktadır.[245]

Tüm bunlara ek olarak Langan'ın analizinde; kimi Avrupa devletlerinin AB'nin ürettiği normatif üst kimlik unsurlarını kullanarak kalkınma yardımlarının 'güvenlikleştirilmesi' irdelenmiştir. Reel-politik çıkarların rasyonelleştirilmesi olarak da tanımlanabilecek güvenlikleştirme konusunda Langan, Fransa örneğini vermektedir. Fransa'nın "arka bahçesi" olarak değerlendirdiği Afrika'nın batısında, devletin AB şemsiyesi altında giriştiği askeri müdahaleler (neo) kolonyal imtiyazların vestfalyen egemenlik normu yok sayılarak korunması arzusu olarak değerlendirilmiştir. Üstelik, Fransa'nın belirtilen girişimleri iç politikadan kaynaklanan sebeplerle kimi zaman doğrudan eski koloni devletlerince de talep edilmektedir. Bu tip askeri müdahalelerin norm dayanağı ise yaygınlıkla "insan hakları", "islami köktenci gruplarla mücadele", "terörle savaş" vb. olmaktadır. Langan normatif dayanakların "ikincil" ve "araçsal" nitelikte olduğunu, kıtanın güvenlikleştirilmesiyle birlikte Afrika devletleriyle yürütülen işlerin kalkınma/insani yardım alanından tedrici bir biçimde risk/korku/güvenlik alanına çekildiğini aktarmaktadır.[246]

Özetlemek gerekirse; AB tarafından Afrika'ya yapılan kalkınma yardımlarıyla insanların zihninde yaratılmak istenen "pozitif" imge aslında yeterince pozitif değildir. AB'nin kalkınma yardım politiği, yerelin sosyal ve kültürel kodlarını ikincil kılarak normatif bir söylem üzerinden yürütülmektedir. Bu söylem, bir taraftan kolonyal araçları,

[245] a.g.e., s.119-149.

[246] Mark Langan, 2018, s. 149-177.

çağın gerekliliklerileyle uyumlu kılarken diğer taraftan ulusal egemenlik kavramının içini boşaltmaktadır. Afrikalı devletler bakımından normatif değerler üzerinden kurgulanan "alternatif" egemenlik tanımı, nezdinde AB devletlerinin Afrika'daki reel politik çıkarları için belirli bir nüfuz, etkileşim ve bağımlılık alanı yaratmaktadır.[247] AB'nin kalkınma yardımları; esas olarak, reelpolitik ya da neo-kolonyal amaçları örten normatif bir araç ya da "etik" biçiminde lanse edilen bir "şaldır".[248]

3. Akdeniz Bölgesi'ndeki Normatif Politikalar

AB'nin normatif dış politikasındaki eylem alanlarından biri de Akdeniz Bölgesi'dir; Avrupalı devletlerle tarihsel olarak kolonyal ilişkiler içerisinde bulunmuş olan bu bölgedeki devletlerin, dekolonizasyon sürecinde bağımsızlıklarını kazanmaları Avrupa kıtasıyla olan ilişkilerini kolonyal dönemden farklılaştırmıştır.

AB'nin Akdeniz Havzasına olan ilgisi temel olarak; tarihsel, ekonomik, coğrafik ve kültürel nedenlere dayanmaktadır; bu bölgeyle kurulan ilişkide de tıpkı Afrika'da olduğu gibi eski kolonyal devletler olan Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve İspanya belirleyici olmaktadır. Ekonomik birliktelik erimli olarak kurulan AB'nin Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkileri de bu amaca paralel olarak geliştirilmiştir. Buna göre; 1960'larda ve 1970'lerde bölge devletleriyle model iş birlikleri ve siyasal diyalog mekanizmaları oluşturulmuştur. İki kutuplu sistemin son bulmasının ardındansa bölgeye dönük dış politik manevralar, AB tarafından normatifleştirilmiştir. Bu bağlamda; insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi normlar, bölge ülkeleriyle geliştirilen ikili ve/veya çoklu ilişkilerin belirleyici unsurları olmuşlardır. Akdeniz devletleriyle geliştirilen normatif ilişkilerin 1992-1996 yılları arasındaki normatif başlığıysa

[247] Mark Langan, 2018, s.25,

[248] Mark Langan, 2018, s.82.

"Yenilenmiş Akdeniz Politikası (YAP)" olmuş; ancak beklenen başarıyı gösterememiştir.[249]

AB'nin bölgeye yönelik izlediği normatif dış politikanın 1995 yılındaki tezahürü ise 'Barselona Süreci' olmuştur. Bu bildiriyle 12 Akdeniz devleti[250] ve AB arasında iktisadi ve mali iş birliği öngörülürken aynı zamanda barış, refah ve güvenliğe ilişkin hususların altı çizilmiştir. Barselona süreci, AB bakımından "normatif dış politika atağı" olarak değerlendirilse de sürecin altı doldurulamamıştır. Bölgedeki otoriter rejimlerin insan hakları ihlalleri; güvenlik, göç ve ekonomi odaklı AB çıkarlarına bağlı olarak görmezden gelinmiştir.[251] AB'nin bu bölgedeki dış politik çekiciliğini engelleyen en önemli nedense "havuç" unsuru olarak üyeliğin bir perspektif olarak bölge ülkelerine sunul (a)mamasıdır.

Barselona Süreci çerçevesinde bölge bakımından izlediği politik hedeflerle bölgede istediği etkin rolü kazanamayan AB tarafından 2008 yılında Fransa önderliğinde Avrupa-Akdeniz Birliği inisiyatifi geliştirilmiş ve 'Akdeniz için Birlik'[252] (AİB) oluşturulmuş; böylece daha teknik alanlarda iş birliği amaçlanmıştır. Fakat; bölge ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerdeki yetersizlik ve bu dönemde başlayan küresel ekonomik krizden ötürü yine çok kapsamlı bir perpsektif kurgulanamamıştır.[253]

AB'nin Akdeniz Havzası ülkeleri için geliştirdiği normatif dış politik kurguda da Afrika'dakine benzer bir biçimde politik elitler, Batı kaynaklı ekonomik

---

[249] Ömer Kurtbağ, "Avrupa- Akdeniz Ortaklığı: Barselona Süreci", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2003, Cilt:3, Nu:1, s.73-92.

[250] Cezayir, Kıbrıs, Mısır, Malta, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Filistin, Suriye, Tunus ve Türkiye'dir.

[251] Susanne T. Hansen, and Nicholas Marsh, "Normative power and organized hypocrisy: European Union member states' arms export to Libya", **European Security**, 2015, s. 264-286.

[252] Barcelona sürecine taraf olan 12 ülke ve Moritanya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Monako ve Karadağ'dır.

[253] A. Yardımcı, "Rethınkıng The European Unıon's Economıc Relatıons Wıth The Medıterranean: A Hıstorıcal Opportunıty", **Turkish Policy Quarterly**, Volume 10, Nu:2, 2011, s.65-71.

liberalizasyondan asimetrik-nepotik bir biçimde yararlanmışlardır. Del Sarto'ya göre; elitler lehine gelişen asimetrik-nepotik zenginleşme normatif güç söylemi çerçevesinde hayata geçmesi beklenen politik özgürlüklerin gelişmesini de engellemiştir; zira göç sorunu, ekonomik ve politik istikrarsızlıkların yarattığı belirsizlikler ile Avrupa'da ve dünyada yükselen yabancı düşmanlığı, AB'yi koşulluluktan doğan yaptırım araçlarını devreye sokmaktan caydırmıştır; bu durum ise otoriter rejimlerin elini güçlendirmiştir.[254]

2010 yılında bölgede başlayan "Arap Baharı" süreci de AB'nin normatif dış politik eğilimlerini gözlemleyebilmek açısından önemlidir. Bu kapsamda; Akdeniz ülkelerinde (Mağrip) yaşanan ayaklanmaları takiben düzenin tekrar kurulması döneminde rol kapmak isteyen AB; yine beklenen başarıyı gösterememiştir. Özellikle, ayaklanmaları Suriye'ye sıçramasıyla birlikte artan mülteci krizi, terör, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı ile bölgedeki enerji rezervleri açısından AB; güvenlik ekseninde dış politik siyasalar izleyerek havzada rol oynamıştır. Bu noktada değinmek gerekir ki Birliğin güvenlik konsepti, dış sınırların güvenliğinin sağlanması ve korunaklı kılınmasına indirgenmiştir. Bu durumu uygun olarak; Akdeniz veya Ege üzerinden çatışmalardan kaçan ve yasa dışı yollarla AB ülkelerine girmeyi hedefleyen mülteciler engellenmiştir. Engelleme çabaları çerçevesinde kullanılan yöntemlere bağlı olarak mültecilerin ölmesi ile kurulan mülteci kamplarında asgari insani şartların sağlanamaması vb. olgular, AB'nin insan hakları normları içerikli normatif gücüne Türkiye ve Afrika örneklerindekine benzer bir biçimde zarar vermiştir.

[254] Raffaella.A., Del Satro, "Normative Empire Europe: The European Union, İts Borderlands, And The 'Arab Spring". **JCMS: Journal Of Common Market Studies**, 2016, Cilt 54, S.2, s.215-232.

SONUÇ

Bu tezin ana tartışma konusu, Avrupa Birliği'nin "koşulluluk aracı" haline getirdiği normatif değerlerinin normatif güç perspektifinden nasıl geliştiğinin bütünleşme süreci bağlamında irdelenmesi ile Birliğe atfedilen "normatif güç" olma halinin dış politikadaki yansımalarının örnekler üzerinden incelenmesidir. Bu bağlamda; normatif güç söyleminin özü itibariyle AB'nin (dış) politik muhatapları için asimetrik ilişkiler yarattığı ve bu asimetrinin kaynağınınsa AB'nin çeşitli yapısal farklılıklarından doğan *sui generis* karakteristiğine dayandığı tartışılmıştır.

AB'nin normatif değerlerinin kökünde kuşkusuz normlar vardır; ancak bu tez bağlamında akılda tutulması gereken normlar, uluslararası boyuta sahip olanlardır. AB'nin normatif gücü çerçevesinde yapılan bir norm okumasında kastedilen normlarsa, uluslararası toplumun kahir ekseriyetinin üzerinde uzlaşım sağladığı normlardır. Ek olarak; AB normlarının yayılmasında Birlik tarafından "hukuki" bir dil kullanılır. Kullanılan bu "hukuki dil", AB normlarının üçüncü birimlere ihracına engel teşkil eden 'ulusal egemenlik' vb. diğer realist-Vestfalyen normların dejenerasyonunu ve/veya aşılmasını kolaylaştırmaktadır.

İnsan hakları normları, AB'nin normatif karakterinin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır; insan haklarını önemli kılan, tüm haklı istemlerin ussal zeminini oluşturması ile yadsınmalarının mümkün olmamasıdır. İnsan hakları nosyonunun AB'de bir kimlik ajanı olarak ortaya çıkması, daha çok İkinci Dünya Savaşı'nın ertesine rastlamaktadır. Soğuk Savaş'ın başlangıcı her ne kadar insan hakları normlarını bir süre önemsizleştirse de savaşın bitiminde bu normlar, uluslararası politikada tekrar kendisine yer bulmayı bilmiştir. Soğuk Savaş'ta iki kutuplu gerilimin liberal antidotu olan AB'nin kimlik unsurlarından birine dönüşen insan hakları normları, ulusal kimlik unsurlarının görünmez kılınmasında etkili olmuştur.

Soğuk Savaş'ın ardından (üst) kimliğini insan hakları normları zemininde oluşturan AB, temel olarak normatif ve ulus ötesi bir karakterizasyon üzerinden kendini uluslararası arenada diğer güç aktörlerinden "farklı" kılmak istemektedir. Normatif güç olduğuna ilişkin var olan uluslararası "doksayı (sanı)" rasyonel kılmaya ve bu durumu güçlendirmeye çalışan AB'nin rasyonelleştirme sürecinde kullandığı araçsa; kurucu niteliğindeki AB antlaşmalarında yaptığı insan hakları atıfları, bu konuda yayımlanan belgeler, raporlar ve deklarasyonlardır.

AB'nin normatif güç olma "uğraşısı"; esas olarak onun "süper güç" olamamasının bir sonucudur. AB'nin ulus ötesi yapısı, onun klasik uluslararası birimler gibi önemli bir güç haline dönüşmesini engellemektedir. Sivil ya da normatif güç söyleminin yaygınlaşmasını sağlayan bir diğer faktör de 1970'lerle birlikte iki kutup arasındaki gerilimin yumuşaması olmuştur. Belirtilen dönemdeki yumuşama süreci, karmaşık karşılıklı bağımlılığın artması, uluslararası kuruluşlara ve bu kuruluşların kurallarına uyum gösterilmesinin öneminin göz ardı edilememesi, devletin monolitik ve rasyonel bir yapı olmadığının anlaşılması vb. hususlar ulusal egemenlik anlayışını da zayıflatmıştır. Böyle bir ortamda François Duchené, AB'nin yumuşak güç unsurlarının parlatılmasının gerekliliğini anımsatmış ve buna "sivil güç" demiştir. Ekonomik ve finansal araçların ön plana çıkarıldığı sivil güç söyleminde, AB'nin uluslararası topluma karşı "medenileştirme/sivilleştirme" misyonunun olduğu dile getirilir. Hedley Bull, Duchené'nin sivil güç analizini eksik bulmuştur. Ona göre; AB için geliştirilen ve sert güç unsurlarını dışlayan sivil güç analizi konjonktürel bir yanılmadır ve uzun vadede askeri güç bir gerekliliktir.

Ian Manners, sivil güç tartışmalarını başka bir boyuta taşımıştır. Bu çalışma boyunca da esas olarak Manners'ın normatif güç analizinin insan hakları normları bağlamında ve AB'nin dış politika uygulamaları bakımından ne anlam taşıdığı incelenmiştir. Bu çerçevede; en genel itibarıyla şu iddia edilebilir ki normatif güç söylemi

içerisinde insan hakları normları AB'nin dış politik uygulamalarında hem önemli bir çıpa hem de reel-politik gerçekleri "görünmez kılan" bir perdedir. Normatif güç söylemi içerisinden üretilen insan hakları norm politiğiyse AB dış ilişkilerinin yapısal bir unsuru haline gelmiştir.

Ian Manners, AB'nin normatif boyutunu bilişsel bir süreç olarak değerlendirirken aynı zamanda Avrupa kimliğinin uluslararası arenada yarattığı fikirsel etkiye de işaret etmektedir. AB'nin normatif gücü de esas olarak; bu etki üzerinden tüm uluslararası birimler için geçerli olan "normali" belirleyebilmesidir. Ian Manners'ın AB'nin normatif gücü bağlamında yer verdiği değerlerinden biri insan haklarıdır. 1945-1991 dönemi, iki kutup arasındaki insan hakları yorum farkından kaynaklanan çatışmalarla geçmiştir. 1991 sonrası dönemdeyse insan hakları söylemi güçlenirken Asyatik ve Afrikanik insan hakları kuşkuculuğu da aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından tüm devletlerin dış politik adımlarında Demokles'in kılıcını andıran bir insan hakları hassasiyeti oluşmuştur; artık tüm devletler için bir insan hakları realitesi, insan hakları diplomasisi araçları ve hedefleri vardır.

Dış politikadaki 'ulusal çıkar' sorunsalı, AB bağlamında değerlendirildiğinde üye devletlerin dış politikalarında bütünleşmeyle gelişen bir Avrupalılaşmanın yaşandığını belirtebiliriz. Her ne kadar AB, ulusötesi bir yapı olsa da dış politik eylemlerinin üyeleri arasında, yakın çevresinde ve Dünya'da kimi etkiler yarattığı aşikardır. ASİ ile başlayan üye devletlerin dış politikalarındaki Avrupalılaşma, Lizbon Antlaşması ile şu anki nihai şeklini almış görünmektedir. Dış politikadaki Avrupalılaşmada; insan hakları normları, 'ulusal çıkar' söyleminin antidotuna dönüşmüştür; insan hakları normlarının normatif meşruiyeti ulusal çıkarın realist-Vestfalyen meşruiyetine ikame edilmek istenmiştir.

AB'nin normatif dış politikasını mümkün kılan çeşitli araçlar ve yöntemler mevcuttur. Diplomatik ya da ekonomik öğeleri içeren araçların ve yöntemlerin en

etkililerinden biri anlaşmalardır. 'Havuç-Sopa' stratejisinin bir elemanı olan AB anlaşmalarının en önemli yanıysa insan hakları norm koşulluluğunu içermeleridir; anlaşmalar ve insan hakları koşulluluğu her ne kadar birbirinden ayrı normatif araçlar olsa da birbirlerini tamamlar niteliktedirler; adaylık süreci ve kalkınma yardımları da AB'nin normatif enstrümanları arasında kabul edilmektedir.

Adaylık süreci, normatif bir güç aracı olarak kullanılmaktadır. Adaylık sürecinin normatif güç aracı olması bakımından Türkiye'nin adaylığı aydınlatıcı bir örnektir. Normatif araçsallık çerçevesinde AB, Türkiye'ye yönelik izlediği normatif diplomaside Türkiye'yi AB'den uzaklaştırmaktadır. AB'nin normatif dış politikası Afrika'da ve Akdeniz'de takip edildiğindeyse normatif söylem üzerinden kalkınma yardımları veya doğrudan yardımlar aracılığıyla AB ülkelerinin reel politik çıkarların çoklandığına şahit olunmaktadır.

Son olarak; belirtmek gerekir ki uluslararası bir birim olarak AB, dış politik bir "anomali" meydana getirmekle birlikte dünya güç politiğinin en önemli amillerinden de birine dönüşmüştür. AB, dış politikasında ulusötesi kimliğinin de sayesinde uluslararası ilişkilerde alışılagelmiş olan realist güç söyleminin ötesine geçerek normatif bir güç söylemini mümkün kılmıştır. Bu söylem, AB'yi dış politika uygulamalarında normatif mekanizmalar oluşturmaya yöneltmiştir. Her ne kadar AB tarafından araçsallaştırılmış da olsa; AB tarafından dış politikada getirilen insan hakları vb. normatif koşulluluklar insan onurunun tüm coğrafyalar bakımından korunmasında önemli ve olumlu bir rol üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

Adler, E., (1997), "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", **European Journal of International Relations**

Aggestam, L., (2004), **Rethinking European Union Foreign Policy**, B.Tonra&T. Christiansen (ed.), Manchester: Manchester University Press.

Allen, D., (1998), **A Common Foreign Policy for Europe**, J.Peterson&H.Sjursen (ed.), Londra/New York: Routledge.

Alpan, B., (2015), "Bir İmkan Olarak Avrupalılık Kimliği: Türkiye-AB ilişkileri Tartışmaların Neresinde?". **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi.** Sayı:2, s.6.

Ambrose, B., (1995), **Democratization and the Protection of Human Rights**. Londra: Praeger.

Anderson, B., (2007), **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**. İstanbul: Metis Yayınları.

Arıboğan, D. Ü., (1998), **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Arıboğan, D. Ü., (2001), **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri,** İstanbul: Derin Yayınları.

Ata, F. K., (2013), **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları**. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Atalar, Ö., (2002), **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları**. Ankara, Başbakanlık Uzmanlık Tezi.

Avrupa Birliği Antlaşması, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf Erişim Tarihi, 16.11.2019.

Avrupa Konseyi Başkanlık Bildirisi, http://www.consilium.europa.eu/media/20528/1991_june_-_luxembourg__eng_.pdf, Erişim Tarihi, 11.11.2019.

Baehr, P. R., (1997), "Problems of Aid Conditionality: The Netherlands and Indonesia". **Third World Quarterly,** Sayı 18:2, s.363-376.

Baehr, P. R., (2004), **The Role of Human Rights in Foreign Policy**. New York: Palgrave Macmillan.

Balfour, R., (2008), **The Search For a European Identity**, ed.F.Cerutti&S.Lucarelli, New York: Routledge.

Bickerton, C., (2011), **Normative Power Europe**, R.Whitman (ed.), Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Bindi, F., (2010), **The Foreign Policy of the European Union**, Washington: Brookings Institution Press.

Birleşmiş Millletler Statüsü, http://www.un.org/en/sections/un-charter/preamble/index.html, Erişim Tarihi, 2.1.2017.

Bloom, W., (1990), **Personal Identity, National Identity and International Relations**. Cambridge: Cambridge University Press.

Bogdandy, A., (2000), 'The EU as a Human Rights Organization**?' Common Market Law Review,** 37, 1307; supra n 8.

Börzel, T., (2011), **Good Governance and Bad Neighbours? The Limits of Transformative Power Europe**. Berlin: Freie Universitat, KFG Working Paper Series.

Brewer, M., (2001), "The Many Faces of Social Identity: Implications for Poiltical Psycology", **Political Psycology,** Bölüm:22, sayı:1, 2001, s.119.

Borchardt, K. D., (2010), **The ABC of European Union Law**. Brüksel: Publications Office.

Brubaker, R., (2000), "Beyond Identity", **Theory and Society,** Sayı:29/1, 2000, s.127.

Bull., (1968), **E.C. Declaration by the Commission on the Occasion of the Achievement of the Customs Union on 1 July 1968,** Nu.7, s.5-6.

Bull, H., (1983), "Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms? The European Community-Past, Present and Future", **Journal of Common Market Studies**, Basil Blackwell.

Bull, H., (2008), **The Expansion of International Society**, Oxford: Clarendon Press.

Burke, R., (2010), **Decolonization and the Evolution of International Human Rights**. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Eichenberg, R., (2007),"Post-Maastricht Blues: The Transformation of Citizen Support for European Integration 1973-2004". **Acta Politica,** Sayı:42/2, 128-152.

Cochran, M., (1999), **Normative Theory in International Relations: A Pragmatic Approach**, Cambridge.

Clara, P., (2009), **(In-) Coherence in EU Foreign Policy: Exploring Sorces and Remedies**. Los Angeles CA: Conference Paper.

Charles, T., (1992), **Multcultarilism and The Politics of Recognition**. Princeton: Princeton University Press.

Christiansen, T., (2011), **Making EU Foreign Policy**. D.C. Thomas (ed.), New York: Palgrave Macmillan.

Christiansen, T., Duke, S., Kirchner, E., (2012), "Understanding and Assessing the Maastricht Treaty"**, Journal of European Integration**, 2012, s.687.

Cerutti, F., (2008), **The Search for European Identity**. Londra/New York, Routledge.

Chandler, D., (2002). **Rethinking Human Rights: Critical Approaches to International Politics,** Peter Nolan (ed.) içinde, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Charter of Fundamental Rights of European Union, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN Erişim Tarihi, 8.11.2018.

Charvet, J., (2008), **The Liberal Project and Human Rights**. Cambridge: Cambridge University Press.

Cohen, A., (2007)., "Constitutionalism Without Constitution: Transnational Elites Between Political Mobilization and Legal Expertise in the Making of a Constitution for Europe (1940s-1960s)"**, 32 Law&Soc Inquiry** 109, s. 120-22.

Commussion Memorandum, http://aei.pitt.edu/6356/4/6356.pdf Erişim Tarihi, 24.02.2019.

Conclusion of the Presidency, https://www.consilium.europa.eu/media/20773/copenhagen_april_1978__eng_.pdf , Erişim Tarihi, 28.02.2019.

Conclusions of the Presidency, https://www.consilium.europa.eu/media/20773/copenhagen_april_1978__eng_.pdf Erişim Tarihi, 28.02.2019.

Coşkun, V., (2015), **İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil**. Ankara: Liberte Yayınları.

Curtin, D., (1993), "The Constitutional Structure of the Union: A Europe of Bits and Pieces"**, 30 Commom MKT**.L.REV. 17, 18.

D'auria, M., (2011), **European Identity and The Second World War**, M.Spierin&M.Wintle (ed.) içinde, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Dağı, İ., (1994), "Liberalizmin Uluslararası Politik Açmazı". **Polemik,** İstanbul, Mart-Nisan.

Dağı, İ., (2001), "Human Rights, Democratization and the European Community in Turkish Politics: The Özal Years, 1983-1987", **Middle Eastern Studies,** 37, Nu.1.

Dağı, İ., (2009), **Devlet, Sistem ve Kimlik**. Ankara: İletişim Yayınları.

Declaration on the European Identity, http://www.cvce.eu/en/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html Erişim Tarihi, 3.8.2017.

Declaration on the Democracy, https://www.cvce.eu/en/obj/declaration_on_democracy_at_the_copenhagen_european_council_7_and_8_april_1978-en-c054acb7-0d62-466b-81ed-30c40f097567.html, Erişim Tarihi, 24.02.2019.

Declaration Against Racism and Xenophobia, https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7682bdc4-b2a5-453a-a9b3-3b312d9cc60c Erişim Tarihi, 25.02.2019.

Declaration on Human Rights, http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=LK9yPhMLvLLnMQhTQ6vYKWP4cv1pytVXyTfTphQ2Qjn1pL0r0rcs!1139521418?docId=151326&cardId=151326 Erişim Tarihi, 28.02.2019.

Deutsch, K., (1966), **Nationalism and Social Communication**. New York: Technology Press of the Massachusetss Institute of Technology.

Donnelly, J., (2013), **Universal Human Rights in Theory and Practice**. New York: Cornell University Press.

Dowling, D., (1993), "EC Employment Law After Maastricht: "Continental Social Europe?", 27 **International Law**.1, s.7-11.

Duchené, F., (1973), **The European Community and the Uncertainties of Interdependence,** M.Kohnstamm&W.Hager (ed.), Basingstoke: Macmillan.

Dyer. H.C., (1989)., **Normative Theory and International Relations**., L. Mangasarian (ed.) içinde, Londra: Palgrave Macmillan.

Dyer, H. C., (1997), **Morel Order/World Order The Role of Normative Theory in The Study of International Relations**. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Ehlermann, C.D., (1998), "Differentiation, Flexibility, Closer Co-operation: The New Provisions of the Amsterdam Treaty"**, European Law Journal,** Bölüm. 4, No.3, Eylül, s. 246–270**.**

Eisenberg, A., (2011), **Reasons of Identity**. Oxford: Oxford University Press.

Erikson, E., (2006), "The EU: A Cosmopolitan Polity?". **Journal of European Public Policy,** 13/2, s. 253.

Finnemore, M., (1996), "Norms, Culture and World Politics: Insights from Sociology's Institutionalism". **International Organization,** 50, s.325-347.

Finnemore, M., (1998), "International Normative Dynamics and Political Change". **International Organization,** 52/4 s.891.

Florini, A., (1996), "The Evolution of International Norms". **International Studies Quarterly,** 40, 3, s.373.

Forsythe, D. P., (2006), **Human Rights in International Relations.** Cambridge: Cambridge University Press.

Fukuyama, F., (1992), **The End of History and the Last Man**. New York: Free Press.

Fouwels. M., (1997), "The European Union's Common Foreign and Security Policy and Human Rights", **Netherlands Quarterly of Human Rights,** Vol.15, Number 3, s. 295.

Gündüz, A., (1999), "Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları'nın Yeri:Kurumsal Düzenleme ve Bireylerin Hakları". M**armara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi,** Cilt:7, Sayı 1-2, s.102.

Galtung, J., (1994), **Human Rights in Another Key**. Cambridge: Polity Press.

Ginsberg, R., (2001), **The European Union in World Politics**. Boulder: Rowman&Littlefield Publishers.

Göçer M, Uluslararası Hukuk ve Anayasa Kavramı, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/466/5322.pdf, Erişim Tarihi, 13.02.2019.

Haas, E., (1975), **The Obsolescence of Regional Integration Theory**. Berkeley, CA: IIS.

Habsbawm, E., (2008), **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm,** çev. Osman Akınbay, İstanbul: Agora Yayınları.

Hammerberg, T. (2011)., **Avrupa'da İnsan Hakları**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hazar, N., (2015), **İnsan Hakları ve Diplomasi**. İstanbul: Büyülüdağ Yayınları.

Hettne, B., (2007), **European Union and New Regionalism,** Mario Telo (ed.) içinde, Hampshire: Ashgate.

Hill, C., (1993), "The Capability–Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role"**, Journal of Common Market Studies**, Vol 31, Nu:3, s.305-328.

Hill, C., (1998), **Paradoxes of European Foreign Policy**, J.Zielonka (ed.) içinde, Lahey: Kluwer Law International.

Hill.C., (1996), **The Actors in Europe's Foreign Policy**. Londra, Routledge.

Hill. C., (2003), "What Is To Be Done? Foreign Policy As A Site for Political Action". **International Affairs**, Sayı: 79/2.

History on the net, https://www.historyonthenet.com/winston-churchills-iron-curtain-speech-predicting-the-cold-war/, Erişim Tarihi, 2.8.2016.

Hoffmann, S., (1977-1978), "The Hell of Good Intentions". **Foreign Policy,** Sayı:29, s.3-26.

Hogg, M., (2007), **Sosyal Psikoloji**. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Holland, M., (2002), **The European Union and The Third World**. New York: Palgrave Macmillan.

Hughes, J., (2005), **Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe**, New York: Palgrave Macmillan.

Hyde-Price, A., (2006), "Normative Power Europe: A Realist Critique", **Journal of Europan Public Policy,** Londra.

Jorgensen, E. K., (1997a), **Reflective Approaches to European Governance,** Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Jørgensen, E.K., (1997b), "Western Europe and the Petersberg Tasks"**, European Approaches to Crisis Management**, s. 131–52.

Jorgensen, E. K., (2004), **Contemporary European Foreign Policy**, Londra: Routledge.

Kelley, J., (2006), "New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms Through the New European Neighbourhood Policy", **Journal of Common Market Studies**, 44/1.

Karen. S., (1998), "The Use of Political Conditionality in the EU's Relations with Third Countries: How Effective?" **European Foreign Affairs Review**, Bölüm. 3, No. 2, s. 253–74.

Karen, S., (2003), **European Union Foreign Policy in a Changing World**. Cambridge.

Katzenstein, P. J., (1996), **Introduction Alternative Perspectives on National Security**. New York.

Keohane, R., (1977), **Transnational Relations and World Politics**. Cambridge.

Keukeleire, S., (2010), "European Security and Defense Policy: From Taboo to a Spearhead of EU Foreign Policy? "**The Foreign Poicy of The European Union,** Bibdi Federica (ed.), Brookings Institution Press, Washington, s. 54.

Klotz, A., (1995), **Norms in International Relations: The Struggle Against Apartheid**, Cornell University Press.

Kodakçı, D., (2004), **Genişleme, Avrupa Birliği'nde Demokrasi Eksikliği ve Çözüm Önerileri,** Ankara, s. 37.

Kopenhag Zirvesi Sonucu, http://www.europarl.europa.eu/summits/copenhagen/default_en.htm?textMode=on Erişim Tarihi, 12.11.2019.

Köln Zirvesi Sonuç Bildirisi, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf Erişim Tarihi, 15.11.2019.

Kratochwil, F., (2000), **How do Norms Matter? In the role of Law in International Relations and International Law**, New York.

Kubicek, P., (2005), "The European Union and Grassroots Democratization in Turkey". **Turkish Studies,** Böl:6, s.364.

Kurtbağ, Ö., (2003), "Avrupa- Akdeniz Ortaklığı: Barselona Süreci", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:3, Nu:1, s.73-92.

Laeken Declaration, https://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/26/a76801d5-4bf0-4483-9000-e6df94b07a55/publishable_en.pdf Erişim tarihi, 26.01.2019.

Lang, J., (1991), "The Development of European Community Constitutional Law"**, 25 International Law**, 455, 460-61.

Langan, M., (2018), **Neo-Colonialism and The 'Poverty' of Development in Africa**. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Laïdi, Z., (2005), **La Norme Sans la Force: L'enigma de la Puissance Européenne.** Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politique.

Laïdi, Z., (2008a), **EU Foreign Policy in a Globalized World**. Londra/New York: Routledge.

Laïdi, Z. (2008b). **Norms Over Power: The Enigma of European Power.** Paris: Palgrave Macmillan.

Laïdi, Z. (2008c), **The Normative Power of the European Union in a Globalised World**, Londra: Routledge.

Lauren, P. G., (1998), **The Evolution of International Human Rights**. Philadelphia: University of Pennyslvania.

Licata, L., (2002), "Does European Citizenship Breed Xenophobia? European Identification As a Predictor of Intolerance Towards Immıgrants". **Journal of Community and Applied Social Psychology,** Bölüm:12, Sayı:5, s.323-337.

Linklater, A., (2008), **A European Civilising Process?**, C.Hill&M.Smith (ed.) içinde, Oxford: Oxford University Press.

Lizbon Antlaşması Genişletilmiş Versiyonu https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506 fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF Erişim Tarihi, 1.1.2018

Lucarelli, S., (2006), **Values and Principles in European Union Foreign Policy**. Londra: Routledge.

Merlingen, M., (2002), "The Right and the Righteous? European Norms, Domestic Politics and the Sanctions Against Austria". **Journal of Common Market Studies,** 39 (1), 59-77.

Maalouf, A., (2007), **Ölümcül Kimlikler**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Manners, I., (2006a), "The European Union as a Normative Power: A response to Thomas Diez". **Millenium-Journal of International Studies,** Cambridge: Cambrisge University Press.

Manners, I., (2006b), **The Symbolic Manifestation of the EU's Normative Role in World Politics**. Londra: Routledge.

Manners, I., (2006c), **Values and Principles in European Union Foreign Policy,** ed. S. Lucarelli&I. Manners içinde, Londra: Routledge.

Manners, I., (2008), "The Normative Ethics of the European Union". **International Affairs,** Sayı:84:1, s.167-180.

Manners, I., (2011), **Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives**. Londra: Palgrave Macmillan.

March, J., (1998), "The Institutional Dynamics of International Political Orders". **International Organization,** s.961.

Martines, F., (2016), **Protecting Human Rights in the European Union's External Relations**, Lahey.

Matlary, J. H., (2004), **Contemporary European Foreign Policy**, Walter Carlsnaes (ed.) içinde, Londra.

Mayer, F., (2004), "European Identities and The EU-The Ties that Bind the Peoples of Europe". **Journal of Common Markets,** Bölüm:42, Sayı:3, 2004, s.573-598.

Miller, R., (2008), **Progress in International Law**. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Press.

Neuman, M., (2019), **Democracy Promotion and the Normative Power Europe Framework**. Groningen, Springer.

Nye, J. S., (2004), **Soft Power: The Means to Success in World Politic**, New York.

Orbie, J. , (2008), **A Civilian Power in the World? Instruments and Objectives in European Union External Policies**, Ashgate.

Orbie, J., (2010), **Everything but Arms: A Civilian Power Europe at Work**, Upsala, European Consortium for Political Research.

Özcan, M., (2012), **Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları**. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Özdal, B., "Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** 2008, Sayı:7, s.125-161.

Peter, R.B., (2008), **The Role of Human Rights in Foreign Policy**. Londra: Palgrave Macmillan.

Pekel, S., (2013), **Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Konusunda Yapılan Düzenlemelerin Lizbon Anlaşması Sonrası Uygulama Alanları**, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.

Percy, S., (2007), **Mercenaries: The History of a Norm in International Relations**. Oxford: Oxford University Press.

Perry, M., (1998), **The Idea of Human Rights: Four Inquiries**. Oxford: Oxford University Press.

Peterson, J., (2010). **Jose Manuel Barosso=Political Scientist: John Peterson Interviews the European Commission President**.

Pinder, J., Usherwood, S., (2013), **The European Union**, New York: Oxford University Press.

Presidency Conclusions, https://www.consilium.europa.eu/media/20528/1991_june_-_luxembourg__eng_.pdf Erişim Tarihi, 25.02.2019.

Pridham, G., (2007), "Change and Continuity in the European Union's Political Conditionality: Aims, Approach, and Priorities"**, Democratization**, 14 (3): 446-471.

Pollok, K., (2017), **Kant's Theory of Normativity.** Cambridge: Cabridge University Press.

Raymod, A., (1986), **Macht, Power, Puissance: Democratic Prose or Demoniacal Poetry**, S.Lukes (ed.) içinde, Oxford: Basil Blackwell.

Report by Willi Birkelbach, http://www.cvce.eu/en/obj/report_by_willi_birkelbach_on_the_political_and_institutional_aspects_of_accession_to_or_association_with_the_community_19_december_1961-en-2d53201e-09db-43ee-9f80-552812d39c03.html Erişim Tarihi, 3.8.2017.

Resolution on the Fight Against Racism and Xenophobia, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:41990X0627&from=PL Erişim Tarihi, 25.02.201.

Risse, T., (1999), **The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change**. Cambridge: Cambridge University Press.

Risse, T., (2009), **European Integration Theory**, New York: Oxford University Press.

Ruggie, J., (1998), "What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", **International Organization,** 52, Sayı 4

Schimmelfennig, F., (2002)., "The Conditions of Conditionality: The Impact of the EU on Democracy and Human Rights in European Non-member States"**, Journal of European Public Policy**, Sayı: 11/4.

Schmale, W., (2011), **European Identity and the Second World War,** Menno S.&Michael W. (ed.) içinde, New York: Palgrave Macmillan.

Scott, S.D., (2011), "The European Union and Human Rights after the Treaty of Lisbon", **Human Rights Law Review** 11:4.

Shue, H., (2009), **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri.** Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Single European Act, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EN Erişim Tarihi, 6.3.2019.

Sjursen, H., (2006), "What kind of power?". **Journal of European Public Policy**, 13 (2), 2006, s.169.

Sofer, S., (1987), "International Relations and Invisibility of Ideology". **Millenium: Journal of International Studies,** Bölüm:16, Nu:3, Winter, s.491.

Special Meeting of the European Council, http://aei.pitt.edu/1397/1/Dublin_april_1990.pdf Erişim Tarihi, 25.02.2019.

Statement from the Paris Summit, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/b1dd3d57-5f31-4796-85c3-cfd2210d6901/publishable_en.pdf Erişim Tarihi, 3.9.2017.

Statute of International Court of Justice, https://www.icj-cij.org/en/statute, Erişim Tarihi, 13.02.2019.

Stephan, K., (2002), **Reconceptualizing European Foreign Policy: Structural Foreign Policy**, Pan Euroepan Conference on European Union Politics, Bordeaux.

Streit, C., (1940), **Union Now. A Proposal for Federal Union of Democratic North Atlantic,** Londra.

Telo, M., (2007), **European Union and New Regionalism**. Burlington: Ashgate.

Tezcan, D., (2014), **İnsan Hakları El Kitabı**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

The EU Constitution, http://en.euabc.com/upload/rfConstitution_en.pdf Erişim Tarihi, 8.11.2018.

The Single European Act, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv%3Axy0027 Erişim Tarihi, 5.8.2017.

The Spinelli Treaty, http://www.federalist-debate.org/index.php/current/item/282-the-spinelli-treaty-of-february-1984 Erişim Tarihi, 25.02.2019.

Thomas, D., (2011), **Making EU Foreign Policy**. New York: Palgrave Macmillan.

Thomas, W., (2001), **The Ethics of Destruction: Norms and Force in International Relations**. New York: Cornell Univeristy Press.

Treaty of Amsterdam, http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf Erişim Tarihi, 7.8.2017.

Treaty of Rome, http://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf, Erişim Tarihi, 3.8.2017.

Tsakaloyannis, P., (1989), "The EC: From Civilian Power to Military Integration", **The European Community and the Challenge of the Future,** içinde J.Lodge (ed.), Londra: Pinter.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf Erişim Tarihi, 20.05.2019.

Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCercevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf ,Erişim Tarihi, 23.07.2019.

Uludağ, M., Hasgüler, M., (2015), **Uluslararası Örgütler**, Alfa Yayıncılık.

Usul, A. R., (2011), **Democracy in Turkey**. Londra: Routledge.

Vienna Declaration, https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/vienna.pdf Erişim Tarihi, 22.11.2018.

Voloshin, G., (2014), **The European Union's Normative Power in Central Asia**. Londra: Palgrave Macmillan.

Wolfgang, W., (1982), **European Political Cooperation: A New Approach to European Foreign Policy**. Londra: Wiley.

Walfers, A., (1962), **Discord and Collaboration: Essays on International Politics.** Baltimore: The Johns Hopkins Press.

Waltz, K. (1979). **Theory of International Politics**, Londra.

Weiler, J., Wind, M., (2003), **European Constitutionalism Beyond the State,** Cambridge, s.1-7.

White, B., (2001), **Understanding European Foreign Policy**. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Williams, A., (2004), **EU Human Rights Policies, A Study in Irony,** New York: Oxford University Press.

Winn, N., Christopher, L., (2001), **EU Foreign Policy Beyond the Nation-State**. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Winston Churchill Konuşması, https://rm.coe.int/16806981f3, Erişim Tarihi, 2.8.2016.

Zhussipbek, G., (2009), "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Tanımı ve Düşünsel Arka Planı". **Uluslararası Hukuk ve Politika,** Sayı:5/19, s.72.

Zielonka, J., (1998a), **The European Union: New Type of International Actor**. Lahey: Kluwer.

Zielonka, J., (1998b), **Explaining Euro-Paralysis: Why Europe is Unable to Act in International Politics,** 1998, New York: Palgrave Macmillan.

Zwolski, K., (2018), **European Securtity in Integrations Theory**. Southampton: Palgrave Macmillan.

ÖZET

Kaya, Ali, Normatif Güç Avrupa Birliği Söylemi Bağlamında Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları Normları ve Dış Politika Uygulamaları Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Funda Keskin Ata, 121 s.

Bu tezde, normatif söylemin Avrupa Birliği (AB) tarafından dış politika alanında nasıl üretildiği ve uygulandığı kritik bir bakış açısıyla analiz edilmiştir.

Bu amaçla ilk önce normatif güç kavramının teorik anlamda neye tekabül ettiği ve sivil ve yumuşak güç kavramlarından olan farkı, AB'nin merkeze alındığı bir analizle açıklanmıştır. Tezin ikinci bölümünde; AB'nin normatif değerleri tarihsel ve hukuksal olarak irdelenmiştir. Bu bağlamda, üçüncü bölümdeyse insan hakları normlarının konumlanışı diplomatik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Buna ek olarak; Ian Manners'ın normatif güç teorisi bağlamında AB tarafından üretilen politikaların nasıl araçsallaştırıldığı ve uygulandığı sorularak araştırılmıştır. Normatif güç konsepti temelinde; insan hakları normlarının küresel politikada bir etkileme aracı olarak kullanımı; 'Türkiye'nin AB'ye Katılım Süreci', 'AB'nin Afrika'ya Yaptığı Kalkınma Yardımları' ile 'AB'nin Akdeniz Bölgesi'ne Yönelik Normatif Politikaları' örnekleriyle incelenmiştir.

Sonuç olarak; AB, insan hakları normlarını reel politiğin bir parçası olarak normatif güç konsepti içerisinde kullanırken; aslında iyi bir biçimde kurgulanmış olan barış ve istikrarın tahkimini meşruiyet aracı olarak bu normlarla meşrulaştırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Normatif Güç, Araçsallık, İnsan Hakları, Dış Politika, Dış Politika Uygulamaları

ABSTRACT

Kaya, Ali, Exercise of Human Rights Norms and Foreign Policy Implementations of the European Union (EU) within The Context of "Normative Power EU", Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Funda Keskin Ata, 121 p.

In this thesis, it is critically analyzed how normative discourse is created and implemented by EU in the field of foreign policy.

With the abovementioned aim, it is explained what theoretically does the "normative power" correspond to the EU and what does it mean regarding the EU. In the second part of the thesis, the human rights norms are historically and legally analyzed in terms of EU's agreements, reports and declarations. In the third part, the policies implemented in EU have been investigated concerning the concept of Ian Manners' normative power theory by asking how these policies are instrumentalised and implemented. Thus, on the basis of normative power concept the use of human rights norms in the global politics as an influence tool has been studied with the examples of 'Turkey's Accession Process to EU', 'EU's Development Assistance to Africa' and 'EU's Normative Policies Towards Mediterranean Region'.

As conclusion, it has been tried to be seen that the EU uses human rights norms in the concept of normative power as an instrument for its reel politic interests, rather than for its internalized normative values. EU legitimizes its foreign policies by consolidating of its "well-established" peace and stability.

Keywords: European Union, normative power, instrumentalization, human rights, foreign policy, foreign policy practices